



2002

Trinkov  
koledar

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO ČEDAD



**TRINKOV KOLEDAR za leto 2002**

Izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" - Čedad

Zanj: predsednik Marino Vertovec

Registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št. 30

Tisk: Juliagraf s.n.c. (Premariacco - UD) 2001

*Uredili:* Živa Gruden, Iole Namor (odgovorna urednica), Lucia Trusgnach

*Slika na platnici:* "Delovna miza"

*Likovni vložek:* PAVEL PETRIČIČ: Beneška galerija

*Risba na str. 150:* Luisa Tomasetig

*Prevodi:* Živa Gruden, Iole Namor, Alenka Spetič, Lucia Trusgnach, Damijan Visentin

*Uredniška pomoč:* Giovanni Blanchini, Marina Cernetig, Daniela Lauretig

*Izdajo je omogočilo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije*

Kulturno društvo Ivan Trinko – Čedad

trinkov koledar  
2002



Februar 16. jun 2002

EMIL CENCIG

koledar  
leto 2002  
ljudska modrost

# Januar

1	T	<b>Mati Božja Marija - Novo leto</b>	
2	S	Bazilij - Gregor Nacijanski	
3	Č	Presveto Jezusovo ime - Genovefa	
4	P	Favsta - Angela Folinjska - Hermes	
5	S	Amelija - Amata - Telesfor - Simeon	
6	N	<b>Sveti trije kralji</b>	☾
7	P	Lucijan - Rajmund	
8	T	Severin	
9	S	Julijan - Hadrijan	
10	Č	Aldo - Viljem	
11	P	Pavlin Oglejski, apostol Slovencev	
12	S	Tatjana	
13	N	<b>Jezusov krst - Hilarij - Veronika</b>	●
14	P	Odorik iz Pordenona - Feliks	
15	T	Pavel Puščavnik - Maver	
16	S	Marcel	
17	Č	Anton Puščavnik	
18	P	Priska - Suzana	
19	S	Knut - Marij	
20	N	<b>2. nav. nedelja - Fabijan - Sebastijan</b>	
21	P	Neža (Jana) - Epifanij	☽
22	T	Anastazij - Vincencij	
23	S	Hildefonz - Emerencijana	
24	Č	Frančišek Sal.	
25	P	Spreobrnitev sv. Pavla - Ananija	
26	S	Tit - Timotej	
27	N	<b>3. nav. nedelja - Angela Merici - Elvira</b>	
28	P	Tomaž Akvinski	○
29	T	Konstanc - Valerij	
30	S	Martina - Hijacinta	
31	Č	Janez Bosco	

# Februar

1	P	Brigita Irska
2	S	Svečnica - Darovanje Jezusa
<b>3</b>	<b>N</b>	<b>4. nav. nedelja - Blaž - Oskar</b>
4	P	Andrej Corsini
5	T	Agata
6	S	Pavel Miki in tov.
7	Č	Rihard - Koleta
8	P	Hieronim Emiliani
9	S	Apolonija - Rinaldo
<b>10</b>	<b>N</b>	<b>5. nav. nedelja - Sholastika - debelincea</b>
11	P	Lurška Mati Božja - Eloisa
12	T	Eulalija - pust
13	S	Katarina Ricci - pepelnica
14	Č	Valentin (Zdravko)
15	P	Favstin - Georgija - Jordan
16	S	Onezim - Julijana
<b>17</b>	<b>N</b>	<b>1. post. nedelja - Silvin - Amedeo</b>
18	P	Simeon Jeruz. - Flavijan
19	T	Konrad
20	S	Ulrih - Elevation
21	Č	Peter Damiani - Eleonora - Irene
22	P	Sedež ap. Petra - Marjeta Kortonska
23	S	Polikarp - Romana
<b>24</b>	<b>N</b>	<b>2. post. nedelja - Lucij - Sergij - kvatrnica</b>
25	P	Taras - Cesarij
26	T	Romeo - Matilda - Aleksander
27	S	Gabrijel
28	Č	Roman - Osvald

# Marec

1	P	Svibert - Albin	
2	S	Simplicijan - Henrik - Neža	
<b>3</b>	<b>N</b>	<b>3. post. nedelja - Marin</b>	
4	P	Lucij - Kazimir	
5	T	Janez od Križa - Evzebij	
6	S	Fridolin	☾
7	Č	Felicita in Perpetua	
8	P	Janez od Boga	
9	S	Frančiška Rimska	
<b>10</b>	<b>N</b>	<b>4. post. nedelja - 40 mučencev iz Sebaste</b>	
11	P	Evlogij - Sofronij	
12	T	Maksimilijan - Gregor	
13	S	Nikefor - Kristina	
14	Č	Matilda - Florentina	●
15	P	Luisa - Klemen	
16	S	Hilarij in Tacijan	
<b>17</b>	<b>N</b>	<b>Tiha nedelja - Jedert - Patricij</b>	
18	P	Ciril Jeruzalemski	
19	T	Sveti Jožef	
20	S	Klavdija - Martin iz Prage	
21	Č	Justinijan	
22	P	Katarina Gen. - Lea	☾
23	S	Turibij iz Mongr.	
<b>24</b>	<b>N</b>	<b>Cvetna nedelja - Ojčınca</b>	
25	P	Gospodovo oznanjenje - Dizma	
26	T	Emanuel - Evgenija	
27	S	Rupert - Aimone	
28	Č	Veliki četrtek	○
29	P	Veliki petek	
30	S	Velika sobota - Amedej Savojski	
<b>31</b>	<b>N</b>	<b>Velika noč - Jezusovo vstajenje</b>	



# April

16M

1	P	<b>Velikonočni ponedeljek - Hugo</b>	
2	T	Frančišek Pavelski	
3	S	Rihard - Irena	
4	Č	Izidor	☾
5	P	Vincenc Ferreri	
6	S	Marcelin - Irenej Sirminski	
7	N	<b>2. velik. nedelja - Herman - bela nedelja</b>	
8	P	Tomaž Tolentinski - Valter	
9	T	Marija Cleofe - Demetrij	
10	S	Ezekijel prerok	
11	Č	Stanislav	
12	P	Julji	●
13	S	Martin - Hermenegild	
14	N	<b>3. velik. nedelja - Lambert</b>	
15	P	Anastazija - Damijan	
16	T	Bernadeta Lurška	
17	S	Anicet - Rudolf	
18	Č	Cir - Apolonij	
19	P	Ema - Teotim - Leon	
20	S	Sara - Hilda	☽
21	N	<b>4. velik. nedelja - Anzelm</b>	
22	P	Leonida - Teodor	
23	T	Jurji	
24	S	Fidelis iz Sig. - Stefanija	
25	Č	<b>Marko Evangelist - dan osvoboditve</b>	
26	P	Marija, Mati Dobrege Sveta	
27	S	Cita - Hozana	○
28	N	<b>5. velik. nedelja - Peter Chanel</b>	
29	P	Katarina Sienska	
30	T	Jožef Cottolengo - Pij V	

# Maj

1	S	Jožef delavec - praznik dela	
2	Č	Atanazij	
3	P	Filip in Jakob apostola	
4	S	Florijan (Cvetko)	☾
5	N	<b>6. velik. nedelja - Gotard</b>	
6	P	Dominik Savio	
7	T	Gušto - Gizela	
8	S	Viktor - Ida	
9	Č	Pahomij	
10	P	Antonin - Katald	
11	S	Mamert	
12	N	<b>Vnebohod - Veliki križ</b>	●
13	P	Fatimska Mati Božja - Servacij	
14	T	Matija ap. - Lin - Bonifacij	
15	S	Zofija (Sonia)	
16	Č	Ubald - Janez Nepomuk	
17	P	Pashal Baylon - Jošt	
18	S	Janez I.	
19	N	<b>Majenca (Binkošti) - Peter Celestin</b>	☽
20	P	Bernardin Sienski - Armand	
21	T	Viktor - Evtihij - Teobald	
22	S	Rita da Cascia - Renata	
23	Č	Deziderij - Janez R.	
24	P	Marija pomočnica Kristijanov	
25	S	Beda - Urban	
26	N	<b>Presveta Trojica - Filip Neri - kvatrnica</b>	○
27	P	Avguštin Cant.	
28	T	Emilij - German	
29	S	Maksim Emonski	
30	Č	Ferdinand - Kancij in tov.	
31	P	Marijino obiskanje	

# Junij

1	S	Justin - Klavdij	
<b>2</b>	<b>N</b>	<b>Presveto Rešnje telo - Peter in Erazem</b>	
3	P	Karel Lwanga in tov. - Klotilda	☾
4	T	Kvirin - Frančišek Car.	
5	S	Bonifacij	
6	Č	Pavlina - Norbert	
7	P	Presveto Jezusovo srce - Robert	
8	S	Brezmadežno Marijno srce	
<b>9</b>	<b>N</b>	<b>10. nav. nedelja - Efrem - Primož in Felicijan</b>	
10	P	Bogumil - Jolanda	
11	T	Barnaba sodelavec apostolov	●
12	S	Onofrij - Edoardo Poppe	
13	Č	Anton Padovanski	
14	P	Elizej prerok	
15	S	Germana - Vid	
<b>16</b>	<b>N</b>	<b>11. nav. nedelja - Avrelijan - Lutgarda</b>	
17	P	Imerij - Ranierij	
18	T	Marina - Marcel	☽
19	S	Romuald - Gervazij in Protazij	
20	Č	Silverij - Mihelina	
21	P	Alozij Gonzaga	
22	S	Pavlin iz Nole - Tomaž Moro	
<b>23</b>	<b>N</b>	<b>12. nav. nedelja - Jožef Cafasso</b>	
24	P	Rojstvo Janeza Krstnika	○
25	T	Viljem	
26	S	Vigilij - Janez	
27	Č	Ciril Aleks. - Hema Krška	
28	P	Irenej - Ada	
29	S	Peter in Pavel ap.	
<b>30</b>	<b>N</b>	<b>13. nav. nedelja - Prvi rimski mučenci</b>	

# Julij

1	P	Estera	
2	T	Oton - Adeodat	☾
3	S	Tomaž ap. - Heliodor	
4	Č	Elizabeta Port. - Urh	
5	P	Ciril in Metod	
6	S	Marija Goretti	
<b>7</b>	<b>N</b>	<b>14. nav. nedelja - Izaija prerok</b>	
8	P	Hadrijan - Kiljan	
9	T	Veronika Giuliani	
10	S	Rufina - Amalija (Alma - Ljuba)	●
11	Č	Benedikt - Olga	
12	P	Mohor in Fortunat	
13	S	Henrik - Joel in Ezra	
<b>14</b>	<b>N</b>	<b>15. nav. nedelja - Kamil de Lellis</b>	
15	P	Bonaventura (Bogdan)	
16	T	Karmelska Mati božja	
17	S	Aleš - Klavdija	)
18	Č	Arnulf - Fridrik	
19	P	Aurea (Zlatka) - Arsenij	
20	S	Marjeta - Elija prerok	
<b>21</b>	<b>N</b>	<b>16. nav. nedelja - Lovrenc iz Brindisi</b>	
22	P	Marija Magdalena	
23	T	Brigita	
24	S	Kristina - Krištof	○
25	Č	Jakob Starejši ap.	
26	P	Joahim in Ana	
27	S	Natalija - Gorazd in Kliment	
<b>28</b>	<b>N</b>	<b>17. nav. nedelja - Nazarij in Celzij</b>	
29	P	Marta	
30	T	Peter Krizolog	
31	S	Ignacij Lojolski - Fabio	

# Avgust

1	Č	Alfonz M. de Liguori	☾
2	P	Evzebij iz Vercellija	
3	S	Lidija	
<b>4</b>	<b>N</b>	<b>18. nav. nedelja - Janez M. Vianney</b>	
5	P	Marija Snežnica (Nives) - Emidij	
6	T	Jezusovo spremen. na gori Tabor	
7	S	Kajetan	
8	Č	Dominik	●
9	P	Romano - Fermo	
10	S	Lovrenc	
<b>11</b>	<b>N</b>	<b>19. nav. nedelja - Klara (Jasna) - Suzana</b>	
12	P	Inocenc - Makarij	
13	T	Poncijan in Hipolit	
14	S	Maksimilijan Kolbe - Alfred	
<b>15</b>	<b>Č</b>	<b>Marijino Vnebovzetje - rožinca</b>	☽
16	P	Rok - Štefan Ogrski	
17	S	Alipij - Hijacint	
<b>18</b>	<b>N</b>	<b>20. nav. nedelja - Helena</b>	
19	P	Janez Eudes	
20	T	Bernard - Samuel	
21	S	Pij X.	
22	Č	Devica Marija Kraljica	○
23	P	Roža iz Lime	
24	S	Jernej ap. (Bartolomej)	
<b>25</b>	<b>N</b>	<b>21. nav. nedelja - Ludvik IX</b>	
26	P	Alexander - Genezij - Ivana	
27	T	Monika	
28	S	Avguštin - Adelina	
29	Č	Janez Glavosek - Sabina	
30	P	Feliks (Srečko)	
31	S	Rajmund (Rajko)	☾

# September

<b>1</b>	<b>N</b>	<b>22. nav. nedelja - Egidij (Tilh)</b>	
2	P	Elpidij - Licinij - Maksima	
3	T	Gregor Veliki	
4	S	Rozalija (Zalka)	
5	Č	Lovrenc Giustiniani	
6	P	Eva - Zaharija prerok	●
7	S	Regina - Marko Križ.	
<b>8</b>	<b>N</b>	<b>23. nav. nedelja - Roj. Device Marije (Bandimica)</b>	
9	P	Peter Klaver	
10	T	Nikolaj Tol.	
11	S	Prot in Hijacint - Emilijan (Milko)	
12	Č	Marijino ime - Tihomil	
13	P	Janez Križ. Zlatousti	)
14	S	Povišanje svetega Križa	
<b>15</b>	<b>N</b>	<b>24. nav. nedelja - Žalostna Mati Božja (Dolores)</b>	
16	P	Kornelij in Ciprijan	
17	T	Robert Bellarmino	
18	S	Jožef Kupertinski	
19	Č	Januarij	
20	P	Korejski mučenci - Evstahij	
21	S	Matej (Matevž) ap. in ev. - Jona	○
<b>22</b>	<b>N</b>	<b>25. nav. nedelja - Mavricij - kvatrnica</b>	
23	P	Lin - Tekla - beatifikacija Patra Pija	
24	T	Marija rešiteljica jetnikov	
25	S	Nikolaj iz Flue - Avrelija (Zlatka)	
26	Č	Kozma in Damijan - Nil	
27	P	Vincencij Pavelski	
28	S	Venčeslav	
<b>29</b>	<b>N</b>	<b>26. nav. nedelja - Mihael, Gabrijel, Rafael nad.</b>	☾
30	P	Hieronim - Demiro	

# Oktober

1	T	Terezija Deteta Jezusa	
2	S	Angeli Varuhi	
3	Č	Evald - Žarko	
4	P	Frančišek Asiški	
5	S	Placid - Marcelin	
<b>6</b>	<b>N</b>	<b>27. nav. nedelja - Bruno</b>	●
7	P	Rožarska Devica Marija - Julija	
8	T	Simeon - Demetrij	
9	S	Janez Leonardi - Dionizij	
10	Č	Frančišek Borgia - Florencij	
11	P	Placida - Janez XXIII - Emilijan	
12	S	Serafin - Amelij	
<b>13</b>	<b>N</b>	<b>28. nav. nedelja - Edvard - Gerard</b>	☽
14	P	Kalist I.	
15	T	Terezija V. Avilska	
16	S	Hedvika - Marjeta Alacoque	
17	Č	Ignacij Antiohijski	
18	P	Luka evangelist	
19	S	Laura - Izak Jogues	
<b>20</b>	<b>N</b>	<b>29. nav. nedelja - Vendelin - Bertilla</b>	
21	P	Uršula - Celina	○
22	T	Marija Saloma	
23	S	Janez Kapistran	
24	Č	Anton M. Claret - Dejan	
25	P	Krizant in Darija	
26	S	Evarist - Demetrij - Lucijan	
<b>27</b>	<b>N</b>	<b>30. nav. nedelja - Frumencij</b>	
28	P	Simon in Juda Tadej ap.	
29	T	Hermelinda - Narcis	☾
30	S	Alfonz Rodriguez	
31	Č	Volfgang	

# November

1	P	Vsi sveti	
2	S	Verne duše	
3	N	<b>31. nav. nedelja - Just - Ubert</b>	
4	P	Karel Borom. (Drago)	●
5	T	Zaharija in Elizabeta, starša Janeza Krstnika	
6	S	Lenart	
7	Č	Engelbert - Ernest	
8	P	Deodat (Bogdan) - Bogomir	
9	S	posvetitev lateranske bazilike	
10	N	<b>32. nav. nedelja - Leon Veliki</b>	
11	P	Martin iz Toursa	☺
12	T	Jozafat	
13	S	Stanislav Kostka (Slavko) - Diego	
14	Č	Nikola Tavelič	
15	P	Albert Veliki - Leopold	
16	S	Marjeta Škotska - Jedrt	
17	N	<b>33. nav. nedelja - Elizabeta Ogrska</b>	
18	P	posvetitev bazilike Sv. Petra	
19	T	Epimak in Aleksander	
20	S	Benigno - Edmund	○
21	Č	Darovanje Device Marije - Maver	
22	P	Cecilija	
23	S	Klement - Kolumban	
24	N	<b>34. nav. nedelja - Kristus kralj veseljstva</b>	
25	P	Katarina Aleksandrijska	
26	T	Leonard Port. - Konrad	
27	S	Virgil - Valerijan Oglejski	☾
28	Č	Sostene - Gregorij	
29	P	Saturnin	
30	S	Andrej ap. (Štandrež)	



# December

<b>1</b>	<b>N</b>	<b>1. adv. nedelja - Eligij</b>	
2	P	Bibijana (Živa)	
3	T	Frančišek Ksaver	
4	S	Barbara	●
5	Č	Avrelijan - Saba	
6	P	Miklavž	
7	S	Ambrož	
<b>8</b>	<b>N</b>	<b>2. adv. nedelja - Brezm. spoč. D. Marije</b>	
9	P	Sirij - Valerija	
10	T	Loretska Mati božja	
11	S	Damaz I. - Savinij	»
12	Č	Ivana Frančiška de Chantal	
13	P	Lucija	
14	S	Janez od Križa	
<b>15</b>	<b>N</b>	<b>3. adv. nedelja - Kristina - Silvija</b>	
16	P	Adelhajda (Adelina) - Albina	
17	T	Lazar iz Betanije	
18	S	Gracijan - Adele - Teotim	
19	Č	Urban V	○
20	P	Evgenij in Makarij	
21	S	Peter Kanizij	
<b>22</b>	<b>N</b>	<b>4. adv. nedelja - Frančiška Ksav. Cabrini - kvatrnica</b>	
23	P	Janez Kancij - Viktorija	
24	T	Sveti večer - Adam in Eva	
<b>25</b>	<b>S</b>	<b>Božič</b>	
<b>26</b>	<b>Č</b>	<b>Štefan</b>	
27	P	Janez ap. in ev. - Fabijola	☾
28	S	Nedolžni otroci, mučenci	
<b>29</b>	<b>N</b>	<b>Sveta družina - David</b>	
30	P	Ruggero	
31	T	Silvester	

## LETO 2002

Leto 2002 je navadno leto, ima 365 dni, začne se v ponedeljek in konča prav tako v ponedeljek. Februar ima 28 dni.

Cerkveno leto se začne s prvo adventno nedeljo 2. decembra 2001 in traja do prve adventne nedelje 1. decembra 2002. Pri nedeljskih mašah se berejo berila in evangeliji iz leta A.

Letni časi:

Pomlad: 20. marca. Sonce stopi v znamenje Ovna ob 20.16 uri.

Pomladni ekvinokcij. Začne pomlad.

Poletje: 21. junija. Sonce stopi v znamenje Raka ob 15.24 uri.

Poletni solsticij. Začne poletje.

Jesen: 23. septembra. Sonce stopi v znamenje Tehtnice ob 06.56 uri.

Jesenski ekvinokcij. Začne jesen.

Zima: 22. decembra. Sonce stopi v znamenje Kozoroga ob 02.15 uri.

Zimski solsticij. Začne zima.

Na "poletni čas" (kazalce na uri premaknemo eno uro naprej) stopimo v noči pred zadnjo nedeljo v marcu (31. marca); na "sončni čas" pa se vrnemo pred zadnjo nedeljo v oktobru (27. oktobra), ko premaknemo kazalce za eno uro nazaj.

*Premakljivi prazniki v novem letu*

Pepelnica: 13. februarja. Prva kvatrna nedelja: 24. februarja. Velika noč: 31. marca. Vnebohod: 12. maja. Majenca, Binkošti: 19. maja. Presveta Trojica, Druga kvatrna nedelja: 26. maja. Presveto Telo: 2. junija. Tretja kvatrna ne-

delja: 22. septembra. Prva adventna nedelja 1. decembra. Četrta kvatrna nedelja: 22. decembra.

Vladar leta 2002 je planet Mars, četrti planet od Sonca. Mars je 5 in pol krat manjši od naše Zemlje. Ima dva majhna naravna satelita: Phobos in Demos.

Da napravi okoli Sonca svojo pot, porabi Mars eno leto in 322 dni. Letni časi na Marsu si sledijo podobno kot na Zemlji in trajajo približno šest mesecev. Mars lahko spoznamo, ker njegova velikost pada in raste kakor velikost lune. Njegova luč je rdeča kakor ogenj.

Marsova leta so po navadi bolj suha kot mokra. Čeprav je v tem letu dosti velikih, hudih in nevarnih neurij z vihrami in točo, štejemo več suhih kot mokrih dnevov. Nalivov po navadi ni.

*Pomlad* je navadno suha, neugodna in mrzla. Večkrat se ponovita slana in mraz, ki škodujejo trti in sadežem.

*Poletje* Marsovega leta je najbolj vroče, tudi noči so zelo tople in neznosne. Zato se v studencih, rekah in potokih voda niža in posuši. Šušna napade tudi gozdove.

*Jesen* je po navadi bolj suha kot mokra, takrat dozori dobro vino. Oktobra meseca večkrat zemlja malo zmrzne, novembra pa je spet toplo. Pred adventom ni prave zime in ne zapade sneg.

*Zima* je bolj suha kot mokra, zelo spremenljiva in hudo mrzla.

# LJUDSKA MODROST

EMIL CENCIG

## KAKUO SO SE POMAGALI V POTRIEBAH NAŠI JUDJE V BENEČIJI

Se prebiera tu bukvah, da v Babiloniji v starodavnih cajtih judjè, ki so bili ubogi, so nosili svoje bunike na trg od miesta. Vsak tist, ki je šu mimo in ki je ozdraveu od take boliezni, ali je poznu kajšnega družega, da je od nje ozdraveu, je guoriu s te bunim in mu dajau nasvete.

Se nie smielo iti mimo bunika brez preguorit z njim: vsak ga je muoru vprašat, kajšno boliezan ima, kje ga boli.

Takuo so se ubuogi judje zdraveli v tistih starih cajtih in veliko število od njih se je rešilo življenje.

Nekaj podobnega se je gajalo tudi po naši Benečiji do malo liet nazaj. Naše gorske vasi so ble brez ciest, odriezane od sveta, daleč od zdravnika in od špitata. Judje so bli ubuogi in nieso imieli denarja, da bi se zdraveli. Kadar je kajšan oboleu tu vasi, vsak vasnjan se je ču dužan zviedet za boliezen, ki ga je zadiela, in vsak ga je paršu obiskavat, mu dajat poguma in mu nasvetovau, katero zdravilo ali medezina je njemu ali kajšnemu družemu človeiku v tajšni boliezni pomagala.

Puno krat, če boliezan nie bla prehuda ali smrtna, bunik, ki je poskusu vič takih zdravilnih pomaganj, je najdu tisto, ki se je parmierla njegovi boleznii in je ozdraveu, brez klicat zdravnika ali iti v špitau.

Če se je zgodilo, da so muorli kajšnega odpejat v špitau v tistih cajtih, ko nie

blo nobednega pomaganja od nobednega kraja, se je nabralo tarkaj duga, da puno naših kumetuških hiš je šluo na kant za plačat špitaui.

Če nie bluo denarja za zdravet judi, še manj ga je bluo za klicat živinozdravnika (veterinarja), če je oboliela ali se ponesrečila kajšna žvina, naj je bla krava, telè, kozà, ucà ali prasè. Tudi v taki parložnosti naši kumeti so se dal dan družemu roko, takuo ki so znal in mogli.

Če kajšno žvino se jo je muorlo ubit al pa je sama odletielà, se nie klicalo kupca, zatuo ki je kupac ponudu le malo za žvino, ki je paršla pod zlo, pa se je prodalo mesuo po vasi in vsaka družina se je čula dužna kupit kajšan kilo mesa, da nesrečni kumet je mu spet kupit drugo žvino tu hliev.

Tudi če se je kajšan ponasreču, da se je spahnu roko, nogo al da se jih je zloumu, je zadobiu pomaganje, saj skor tu vsaki vasi je biu kajšan poseben človek, naj je biu moški ali ženska, ki je znu pomagat tu kaki nasreči.

Naši beneški kumeti so se znal pomagat tudi če je kajšan zmrznu al se utopiu, se obiesu ali ga je zadiela striela.

Skor tu vsaki vas je bla kajšna ženska, ki je znala pomagat ženskam na porodu, ali kajšan mož, ki je znu dat adno roko tu štal, kadar je imiela stuort kajšna krava.

Navadno vse zdravila, ki so nucali naši judje, so ble domače, napravljene uon z rož in travi, uon s koranin, ki naši kumeti so lepuo poznal in nabieral po puuju, po sanožetah, po hostah. Judje so lepuo viedli, da vsaka rieč, ki jo je Buog stvaru, je za kajšan nuc, in narbuj pomagajo tiste stvari, ki so naravne, ki se ušafajo po svietu, ki sama zemja rodi.

Naši judje so se učil tudi od domače žvine, saj je lahko zamerkat, kakuo psi, mačke, koze, uce in krave pasejo posebne trave, kadar imajo kajšno bolečino.

Stara domača zdravila imajo tudi donášnji dan njih vriednost in je velika škoda, da judje se pozabejo nanje.

Za vsako boliezan je bla posebna medežina, tudi za grižo: piti suok od ostrganega kompierja.

Če naši judje so se znal pomagat dan družemu, da ozdravejo od boliezni, so se znal tudi kvarjat dan družemu za majhane boliezni ku Miha in Vanac...

### *Miha in Vanac*

Miha je šu k parjateljju Vanacu in ga je vprašu, al vie za kajšno posebno zdravilo, da ustavi grižo, ki ga je že cieu tiedan maltrala. Vanac se je zmisnu na puno medežin, pa Miha je le otresavu glavo; vse tiste medežine jih je poskusu, brez nobednega pomaganja, saj griža se nie tiela ustavit in mu je storla le naprej letat, od zjutra do nuoč in še ponoč, na stran.

Na koncu Vanac die Mihu: "Je adna medežina, ki ti zagotovim, da ti bo ustavila grižo, samuo je no malo čudna."

Miha ga zaprosi: "Za uojo božjo, povej mi za njo, naj je čudna tarkaj ki če, samuo da se riešen tele fardamane griže."

Vanac mu povie: "Paržgi adno ardečo luč in jo obies za pas cje na rit..."

Miha pogleda debelo Vanaca: "Kakuo bo mogla tala riec ustaviti grižo?"

"Jo bo, jo bo! - odguori Vanac. - Če na želieznicu se še vlak ustavi, kadar je ardeča luč, kaj se na bo tudi toja presneta driska?"

\* \* \*

### *Tona in Bepo*

Tona in Bepo, dva tarbijska prijatelja, se srečata v oštariji v Gorenjem Tarbju ob deveti zvečer.

"Tona, – die Bepo – al boš pil kavo, kafe?"

"Ne! Potem ne bom mu spati!"

"Zanimivo! – Mu odguori Bepo – Ist ne morem piti kave, kafeta, če spijem!"

### *Marija an miedih*

Marija, dreška gospodinja, pride vsa zasopljena h miedihu dol v Škrutove in mu die: "Gospod dohtor, sem prišla zavojo mojega moža Tonina. Žej tri leta ponoč tu sne na glas pravi vse, kar je podnevi delu!"

"Že tri leta, – se začudi dohtor, – in šele sada ste prišla h meni?"

"Gospod dohtor, naj mi ne zamerijo, saj je le samo dva dni, da muoj mož ne govori več!"

### *Tona in Miha*

Tona pride iz Furlanije na obisk k svojemu beneškemu prijatelju Mihi. Miha ga veselo sprejme in grede, ki mu naliva glaž domačega žganja, mu die: "Tona, sedni in počuti se kot, da bi ti bil doma!"

"... Ist se doma, – odgovori žalosten Tona, – zelo hudo počutim!"

### MODRUOST NAŠIH LJUDI

Otroc se rajši uče z očmi kot z uhmi.

Ist delam, ti delaš, on dela, vsi delamo, vsi ostali so pa trudni.

Več ljudi živi s prazno glavo kot s praznim trebuhom.

### MODRI NASVETI

Narbolj velika in globoka moralna revolucija nastane na svetu, kadar kristijani začnejo zares živeti po kristijansko. (*G. Clemenceau*)

Nič ni nemogoče temu, ki veruje, nič pretežko temu, ki ljubi. (*sv. Bernard*)

Navada je nastala, da se častijo mrtvi svečeniki in se preganjajo živi. (*N. Howe*)





naš današnji dan

# GAZZETTA UFFICIALE



## DELLA REPUBBLICA ITALIANA

PARTE PRIMA

Roma - Giovedì, 8 marzo 2001

SI PUBBLICA TUTTI  
I GIORNI NON FESTIVI

DIREZIONE E REDAZIONE PRESSO IL MINISTERO DELLA GIUSTIZIA - UFFICIO PUBBLICAZIONE LEGGI E DECRETI - VIA ARENULA 70 - 00100 ROMA  
 AMMINISTRAZIONE PRESSO L'ISTITUTO POLIGRAFICO E ZECCA DELLO STATO - LIBRERIA DELLO STATO - PIAZZA G. VERDI 10 - 00100 ROMA - CENTRALINO 06 85081

La Gazzetta Ufficiale, oltre alla Serie generale, pubblica quattro Serie speciali, ciascuna contraddistinta con autonoma numerazione:

- 1° Serie speciale: Corte costituzionale (pubblicata il mercoledì)  
 2° Serie speciale: Comunità europee (pubblicata il lunedì e il giovedì)  
 3° Serie speciale: Regioni (pubblicata il sabato)  
 4° Serie speciale: Concorsi ed esami (pubblicata il martedì e il venerdì)

## SOMMARIO

## LEGGI ED ALTRI ATTI NORMATIVI

LEGGE 23 febbraio 2001, n. 38.

Norme a tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli-Venezia Giulia ..... Pag. 5

LEGGE 1° marzo 2001, n. 39.

Contributo straordinario per lo svolgimento dei XIX Giochi mondiali silenziosi ..... Pag. 23

LEGGE 8 marzo 2001, n. 40.

Misure alternative alla detenzione a tutela del rapporto tra detenuti e figli minori ..... Pag. 24

## DECRETI PRESIDENZIALI

DECRETO DEL PRESIDENTE DELLA REPUBBLICA  
19 febbraio 2001

Scioglimento del consiglio comunale di Ciro e nomina della commissione straordinaria ..... Pag. 28

DECRETO DEL PRESIDENTE DEL CONSIGLIO DEI  
MINISTRI 27 febbraio 2001

Proroga del termine per il completamento delle opere finanziate ai sensi della legge 30 dicembre 1989, n. 424 ..... Pag. 30

## DECRETI, DELIBERE E ORDINANZE MINISTERIALI

Presidenza del Consiglio dei Ministri  
UFFICIO PER ROMA CAPITALE E GRANDI EVENTI

DECRETO 21 dicembre 2000

Legge 23 dicembre 1996, n. 651. Modificazioni del piano degli interventi per il Grande Giubileo del 2000 ..... Pag. 31

Ministero del tesoro, del bilancio  
e della programmazione economica

DECRETO 5 febbraio 2001

Criteri per la determinazione dei prezzi delle forniture alla pubblica amministrazione eseguite dall'Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato ..... Pag. 44

Ministero della difesa

DECRETO 10 novembre 2000

Aumento della quota annua per l'iscrizione obbligatoria alle Sezioni di tiro a segno nazionale - Anno 2001 ..... Pag. 46

Ministero del lavoro e della previdenza sociale

DECRETO 7 febbraio 2001

Scioglimento di alcune società cooperative ..... Pag. 47

# ZAKON ŠT. 38, Z DNE 23. FEBRUARJA 2001

## **"Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji-Juljski krajini"** (objavljen v *Uradnem listu* št. 56, z dne 8. marca 2001)

Neuradno besedilo po objavljenih prevodih

### **1. člen**

#### *Priznanje slovenske manjšine*

1. Republika priznava in štiti pravice italijanskih državljanov, ki pripadajo slovenski jezikovni manjšini, ki je prisotna v tržaški, goriški in videmski pokrajini, v skladu z 2., 3. in 6. členom ustave, v skladu s 3. členom ustavnega zakona števil. 1, z dne 31. januarja 1963, ki vsebuje odobritev Posebnega statuta dežele Furlanije-Juljske krajine, in v skladu s splošnimi načeli ureditve ter načeli splošne Deklaracije o človekovih pravicah, z mednarodnimi konvencijami in s pogodbami, ki jih je podpisala italijanska vlada.

2. V korist italijanskih državljanov, ki pripadajo slovenski jezikovni manjšini, se izvajajo določila zakona števil. 482, z dne 15. decembra 1999, razen v primerih, ki jih izrecno določa ta zakon.

### **2. člen**

#### *Sprejemanje načel Evropske listine o deželnih ali manjšinskih jezikih*

1. Ukrepi za zaščito slovenske manjšine, predvideni s tem zakonom, se zgledujejo po Okvirni konvenciji o varstvu narodnih manjšin, ki so jo sprejeli v Strasbourgu 1. februarja 1995 in jo je italijanski parlament ratificiral z zakonom št. 302, 28. avgusta 1997 in po sledečih načelih, utemeljenih v Evropski listini o deželnih ali manjšinskih jezikih, sprejeti v Strasbourgu 11. novembra 1992:

- a) priznanje deželnih ali manjšinskih jezikov je izraz kulturnega bogastva;
- b) spoštovanje ozemeljskega obsega vsakega jezika;
- c) potreba po odločni akciji za uveljavitev deželnih ali manjšinskih jezikov, ki naj se zaščitijo;
- d) spodbujanje čezmejnega in meddeželnega sodelovanja, tudi v okviru programov Evropske unije.

### **3. člen**

#### *Institucionalni paritetni odbor za vprašanja slovenske manjšine*

1. Šest mesecev po začetku veljave tega zakona se z odlokom predsednika republike in po predhodnem sklepu ministrskega sveta ustanovi institucionalni paritetni odbor za vprašanja slovenske manjšine (v nadaljevanju besedila Odbor). Sestavlja ga 20 članov, med temi je 10 italijanskih državljanov slovenskega jezika.

2. Odbor sestavljajo:

- a) 4 člani, ki jih imenuje ministrski svet; od njih je eden pripadnik slovenske manjšine;
- b) 6 članov, ki jih imenuje deželni odbor Furlanije-Juljske krajine; od njih so štirje pripadniki slovenske manjšine, ki jih določijo najbolj reprezentativne organizacije manjšine;
- c) 3 člani, ki jih imenuje skupščina izvoljenih predstavnikov slovenskega jezika v krajevnih upravah na ozemlju, o katerem govori 1. člen. Skupščino skliče predsednik deželnega sveta Furlanije-Juljske krajine najkasneje 3 mesece od začetka veljave tega zakona;
- d) 7 članov, med katerimi sta tudi 2 pripadnika slovenske jezikovne manjšine, imenuje deželni svet Furlanije-Juljske krajine, s tem da lahko vsak svetovalec imenuje samo enega člana.

3. Z ustanovnim odlokom, o katerem govori 1. odstavek, se določi pravilnik delovanja Odbora. Njegov sedež je v Trstu.

4. Za sodelovanje pri delu Odbora se članom povrnejo samo potni stroški.

5. Za namene tega člena je predvidenih največ 98,5 milijona lir letno, začeniši z letom 2001.

### **4. člen**

#### *Ozemeljski obseg izvajanja zakona*

1. Ukrepi za zaščito slovenske manjšine, predvideni s tem zakonom, se, pod pogoji in s postopki, ki jih določa ta zakon, izvajajo na ozemlju, kjer je manjšina zgodovinsko prisotna. V to območje so vključene občine ali njihovi zaselki, navedeni v posebnem seznamu, ki ga v roku 18 mesecev po ustanovitvi sestavi Odbor na zahtevo najmanj 15 odstotkov državljanov, vpisanih v volilne sezname oziroma tretjine občinskih svetovalcev zainteresiranih občin. Seznam z odlokom odobri predsednik republike.

2. Če Odbor v predvidenem roku ne bi mogel sestaviti seznama, o katerem govori 1. odstavek, bo

seznam v naslednjih šestih mesecih sestavilo predsedstvo vlade na osnovi mnenja zainteresiranih uprav in upoštevajoč delo, ki ga je opravil Odbor. Pri tem veljajo določila 25. člena tega zakona.

## **5. člen**

### *Zaščita nemško govorečega prebivalstva v Kanalski dolini*

1. V okviru določil zakona številka 482, z dne 15. decembra 1999, in načel tega zakona ter upoštevajoč štirijezikičnost tega območja so posebne oblike zaščite zajamčene za nemško govoreče prebivalstvo iz Kanalske doline. Za to ni predvideno nobeno novo ali višje finančno breme za državni proračun.

## **6. člen**

### *Enotno besedilo*

1. Vlada je pooblaščenca, da na osnovi predhodnega mnenja Odbora v roku 120 dni od začetka veljave tega zakona izda zakonski odlok, ki bo vseboval enotno besedilo veljavnih zakonskih določil, ki zadevajo slovensko manjšino v deželi Furlaniji-Juljski krajini. V odloku ta določila združi in poveže med seboj ter jih uskladi z določili tega zakona.

## **7. člen**

### *Slovenska imena, priimki in poimenovanja*

1. Pripadniki slovenske manjšine imajo pravico svojim otrokom dajati slovenska imena. Obenem imajo pravico, da sta njihovo ime in priimek v vseh javnih aktih pravilno natisnjena ali napisana s slovenskimi pravopisnimi znaki.
2. Pravico do poimenovanja, do znakov in napisov v slovenskem jeziku imajo tako slovenska podjetja kot druge pravne osebe in slovenske institucije, ustanove, združenja in fundacije.
3. Državljeni, pripadniki slovenske manjšine, imajo pravico, da svoje ime, za katerega jim je bila pred začetkom veljave zakona številka 935, z dne 31. oktobra 1966, vsiljena italijanska inačica, spremenijo v ustrezno obliko v slovenskem jeziku ali v obliko, prav tako v slovenskem jeziku, ki jo običajno uporabljajo pri svojih družbenih stikih.
4. Državljan, ki so mu priimek spremenili ali drugače potvorili, in se ne more zateči k pravnim

sredstvom, ki jih predvideva zakon števil. 114, z dne 28. marca 1991, ima pravico do spremembe svojega sedanjega priimka v slovensko obliko v slovenskem pravopisu na osnovi določil 11. člena zakona števil. 482, z dne 15. decembra 1999.

5. Kraljevi zakonski odlok števil. 16, z dne 10. januarja 1926, spremenjen v zakon števil. 898, z dne 24. maja 1926, je preklican.

6. Postopek za spremembo imena in priimka na osnovi tega člena je prost vsakršnih davščin, taks ali pristojbin, tudi v aktih in postopkih, ki sledijo spremembi. Uveljavljanje pravice iz 2. odstavka nima za posledico nobene dodatne davčne obveznosti.

## **8. člen**

### *Raba slovenskega jezika v javni upravi*

1. Na območju, ki ga omenja 1. člen, je ob uradnem značaju italijanskega jezika, slovenski manjšini priznana pravica do rabe slovenščine v odnosih s krajevnimi upravnimi in sodnimi oblastmi, kakor tudi s podjetji, ki na osnovi koncesij opravljajo storitve javne koristi in imajo svoj sedež na območju, ki ga določa 1. člen in so pristojna za območja občin, ki jih določa 4. člen tega zakona. Pravico do odgovora v slovenskem jeziku imajo tudi:

- a) v ustnih sporočilih, praviloma neposredno ali s tolmačem;
- b) pri dopisovanju pa vsaj s prevodom, ki je priložen italijanskemu besedilu.

2. Določila prvega odstavka ne veljajo za oborožene in varnostne sile pri opravljanju institucionalnih dolžnosti, z izjemo upravnih postopkov – za oborožene sile samo za urade vojaških okrajev –, ki jih sprožijo slovensko govoreči državljani ter ob potrjeni veljavnosti 109. člena kazenskega postopka. Vsekakor se prvi odstavek člena ne izvaja pri upravnih postopkih, ki jih sproži osebje oboroženih sil in policije v notranjih odnosih z upravo, kateri pripadajo.

3. Akti in katerikoli ukrepi namenjeni javni uporabi in natisnjeni na pripravljenih obrazcih, vključno z dokumenti osebnega značaja, kot so osebne izkaznice in anagrafska potrdila, se v občinah, o katerih govori 4. člen, izdajajo na zahtevo zainteresiranih državljanov bodisi v italijanščini in slovenščini ali tudi samo v italijanščini. Raba slovenskega jezika je predvidena tudi v zvezi z javnimi sporočili in uradnimi objavami.

4. Da bi pravice, predvidene v prvem, drugem in tretjem odstavku, dejansko uveljavili, zainteresirane uprave, vključno z državno, sprejmejo na območjih, ki so vključena v seznam, o katerem je govor v 4. členu, potrebne ukrepe in prilagodijo svoje urade, notranjo organizacijo in

osebje. Pri tem morajo pri načrtovanju zaposlitev spoštovati veljavne postopke, ki jih določa 39. člen zakona št. 449, z dne 27. decembra 1997, in kasnejše spremembe ter razpoložljiva finančna sredstva, ki jih določa ta člen. V središčih Trsta in Gorice ter v Čedadu pa posamezne uprave ustanovijo, tudi v konzorcialni obliki, urad, namenjen državljanom, ki se želijo posluževati pravic iz 1., 2. in 3. odstavka, tudi če ne živijo na ozemlju, ki ga določa 4. člen.

5. Način izvajanja določil 1. odstavka za podjetja, ki imajo v koncesiji javne storitve, bo v dogovoru z Odborom in v okviru razpoložljivih sredstev tega člena urejen s specifičnimi konvencijami z zainteresiranimi javnimi upravami.

6. Občine in pokrajine v okviru svoje statutarne avtonomije poskrbijo za morebitne spremembe in dopolnila svojih statotov v skladu z določili tega zakona.

7. Do sprejetja ukrepov, ki jih določata 4. in 6. odstavek, ostanejo v veljavi že sprejeti ukrepi za zaščito pravic, ki jih določa ta člen.

8. Za postopno doseganje ciljev tega člena je predvidenih največ 5.805 milijonov lir letno, začenši z letom 2001.

9. Dežela Furlanija-Juljska krajina, krajevne ustanove, o katerih je govor v 4. členu, in druga javnopravna telesa lahko na podlagi mnenja Odbora z dodatnimi sredstvi prispevajo k uresničitvi posegov za izvajanje določil tega člena.

10. Zakladni minister vsako leto najkasneje do 31. januarja na osnovi mnenja Odbora izda odlok, s katerim se določijo roki in način za razdelitev sredstev, ki jih predvideva 8. odstavek, zainteresiranim porabnikom.

## **9. člen**

### *Raba slovenskega jezika v izvoljenih telesih*

1. V zbornih organih in v izvoljenih skupščinah na območju, o katerem govori 4. člen, se uveljavlja pravica do rabe slovenskega jezika tako v ustni kot v pisni obliki ter pri predložitvi predlogov, resolucij, pisnih vprašanj in interpelacij kakor tudi pri morebitnem sestavljanju zapisnikov. Postopek za izvajanje tega določila urejajo statuti in izvršilni pravilniki izvoljenih organov.

2. Pristojna uprava poskrbi za takojšen prevod govornih posegov in pisnih prispevkov v italijanski jezik.

3. Člani organov in izvoljenih skupščin lahko na zahtevo zainteresiranih opravljajo javne funkcije, za katere so eventualno pooblaščen, tudi v slovenskem jeziku.

4. V stikih med javnimi uradi na območju iz 4. člena je dovoljena skupna raba slovenskega in italijanskega jezika.

#### **10. člen**

##### *Javni napisi in toponimi*

1. Z odlokom predsednika deželnega odbora in na osnovi predloga Odbora ter po mnenju pristojnih ustanov se na osnovi seznama, ki ga predvideva 4. člen, določijo občine in deli občin ter kraji in ustanove, v katerih je ob italijanskem predvidena raba slovenskega jezika na napisih javnih uradov, na uradnih papirjih in na splošno na vseh javnih napisih kot tudi na praporih. Ta določila se uveljavljajo tudi pri toponomastičnih napisih in pri cestnih oznakah.

2. Za izvajanje tega člena je predvidenih največ 128 milijonov lir letno za obdobje od 2001 do 2005.

#### **11. člen**

##### *Javne šole s slovenskim učnim jezikom*

1. Če ta zakon drugače ne določa, še naprej veljajo določila, o katerih je govor v zakonih št. 1012, z dne 19. julija 1961, in št. 932, z dne 22. decembra 1973. V prvem in drugem odstavku 2. člena zakona št. 932, z dne 22. decembra 1973, je treba za besedami »slovenskega maternega jezika« dodati »ali s popolnim znanjem slovenskega jezika«.

2. Ob upoštevanju 3. odstavka 1. člena zakona št. 1012, z dne 19. julija 1961, veljajo za reorganizacijo šol s slovenskim učnim jezikom določila 2., 3., 4., 5. in 6. člena odloka predsednika republike št. 233, z dne 18. junija 1998; pri tem je treba spoštovati pristojnosti, ki jih določajo členi 137, 138 in 139 zakonskega odloka št. 112, z dne 31. marca 1998, in mnenje Deželne šolske komisije za pouk v slovenskem jeziku, ki jo določa 3. odstavek 13. člena tega zakona.

3. K 4. členu zakona št. 1012, z dne 19. julija 1961, se na koncu doda besedilo: »na osnovi stališča Deželne šolske komisije za pouk v slovenskem jeziku«.



4. V šolah s slovenskim učnim jezikom je v stikih s šolskimi upravnimi organi dovoljena uporaba slovenskega jezika v dokumentih in dopisih, na uradnem papirju in javnih napisih.

5. S 1. januarjem 2001 se razpoložljiva sredstva, ki so določena v 8. členu zakona št. 932, z dne 22. decembra 1973, povišajo na 250 milijonov lir letno. Vsota se lahko uporablja tudi za pripravo in tiskanje šolskih knjig in drugega učnega gradiva, kakor tudi za avtorje učnih knjig in gradiva, ki niso italijanski državljani in pripadajo slovenskemu kulturnemu prostoru. Upravljanje s sredstvi, določitev kriterijev za njihovo uporabo, tudi na osnovi večletnih finančnih programov, ter predlog za njihovo občasno revalorizacijo so v pristojnosti komisije, o kateri govori 3. odstavek 13. člena. Za namene, o katerih je govor v tem odstavku, je od leta 2001 dalje na razpolago največ 155.500.000 lir letno.

## **12. člen**

### *Določila za videmsko pokrajino*

1. V predšolskih ustanovah v občinah videmske pokrajine, ki so navedene v seznamu, o katerem je govor v 4. členu, bo vzgojno-izobraževalni program vseboval tudi snov, ki je povezana s krajevno tradicijo, jezikom in kulturo in ki se bo poučevala tudi v slovenskem jeziku. Za to niso predvideni novi ali večji izdatki, ki bi bremenili državni proračun.

2. V obveznih šolskih ustanovah v občinah, navedenih v 1. odstavku, je pouk slovenskega jezika, krajevine zgodovine ter krajevnih kulturnih in jezikovnih tradicij vključen v obvezni kurikularni urnik, ki ga določajo same ustanove v okviru organizacijske in didaktične avtonomije po določilih 8. in 9. odstavka 21. člena zakona št. 59, z dne 15. marca 1997. Te ustanove določijo način izvajanja teh kurikularnih dejavnosti, njihovo trajanje in metodologijo kot tudi kriterije za ocenjevanje učencev in oblike zaposlitve kvalificiranega učnega osebja. Ob predpisu starši sporočijo zainteresirani šolski ustanovi, ali nameravajo za svoje otroke izkoristiti možnost pouka jezika manjšine.

3. V srednjih šolah tržaške, goriške in videmske pokrajine, ki jih obiskujejo dijaki, ki prihajajo iz občin, ki jih določa 1. odstavek, lahko uvedejo izbirne tečaje slovenskega jezika, tudi če gre za manjše število učencev, kot ga predvideva šolski sistem.

4. Za kurikularne dejavnosti, o katerih govori 2. odstavek, minister za šolstvo na osnovi mnenja komisije, o kateri govori 3. odstavek 13. člena, z odlokom določi splošne in specifične cilje pri njihovem učenju, standarde kvalitete storitev ter pogoje za imenovanje učiteljev.

5. Dvojezični privatni otroški vrtec in dvojezična parificirana osnovna šola s slovenskim in italijanskim učnim jezikom, ki ju upravlja Zavod za slovensko izobraževanje iz Špetra Slovenov v videmski pokrajini, sta priznana kot državni šoli. Za omenjeni šoli se uveljavljajo določila in pravila, ki veljajo za ustrezne državne šole. Za namene, o katerih govori ta odstavek, je od leta 2001 dalje na razpolago največ 1.436 milijonov lir letno.

6. V občinah videmske pokrajine, ki so vključene v seznam iz 4. člena, je na osnovi predhodnega mnenja Odbora in v skladu z operativnimi postopki, o katerih je govor v 2. odstavku 11. člena, predvidena ustanovitev dvojezičnih državnih šol ali njihovih sekcij s poukom v italijanskem in slovenskem jeziku. Za to niso predvideni novi ali višji stroški, ki bi bremenili državni proračun. Ukrepi za delovanje teh šol se pripravijo na osnovi mnenja komisije iz 3. odstavka 13. člena.

7. Avtonomne šolske ustanove uresničujejo pobude, ki so določene v 2. odstavku, z osebjem, ki ga imajo na razpolago, s finančnimi sredstvi, ki so jim dodeljena na osnovi 5. odstavka 21. člena zakona števil. 59, z dne 15. marca 1997, ter z dodatnimi sredstvi, ki bi jih dobile s konvencijami, s tem, da med prioritete, ki jih določa omenjeni 5. odstavek, vključijo tiste, ki jih določa ta zakon.

### **13. člen**

#### *Šolski upravni organi*

1. Za vprašanja, ki zadevajo izobraževanje v slovenskem jeziku, se pri Deželnem šolskem uradu za Furlanijo-Julijsko krajino ustanovi poseben urad, ki ga vodi deželni funkcionar, ki ga imenuje minister za šolstvo, izbran pa je med vodstvenim osebjem, ki je nastavljeno v osrednji in periferni šolski upravi ter vodstvenim osebjem šol s slovenskim učnim jezikom. Ta urad je pristojen za razporeditev osebja na šolah in zavodih s slovenskim učnim jezikom.

2. Osebe iz 1. odstavka mora povsem obvladati slovenski jezik.

3. Da bi zagotovili avtonomijo izobraževanja v slovenskem jeziku, se ustanovi Deželna šolska komisija za pouk v slovenskem jeziku; predseduje ji deželni funkcionar iz 1. odstavka tega člena. V roku 18 mesecev od začetka veljave tega zakona predsednik ministrskega sveta na predlog ministra za šolstvo in na podlagi mnenja Odbora s odlokom določi sestavo komisije, način imenovanja njenih članov in njeno delovanje. Za to niso predvideni dodatni ali višji stroški, ki bi bremenili državni proračun.

Komisija iz tega odstavka nadomesti komisijo, predvideno z 9. členom zakona števil. 932, z dne 22. decembra 1973, z izjemo tistega, kar predvideva 24. člen tega zakona.

4. Za izvajanje tega člena je predviden izdatek v višini največ 895 milijonov lir letno, začenši z letom 2001.

#### **14. člen**

##### *Deželni inštitut za raziskovanje na področju vzgoje*

1. Na osnovi 288. člena enotnega besedila veljavne zakonodaje na področju izobraževanja, ki zadeva šole vseh vrst in stopenj, in ki je osnovan na zakonskem odloku števil. 297, z dne 16. aprila 1994, se ustanovi posebni oddelek Deželnega inštituta za raziskovanje na področju vzgoje v Furlaniji-Juljski krajini s pristojnostjo za šole s slovenskim učnim jezikom. Sestava oddelka in njegovo delovanje sta določena v skladu s pravilnikom o preureditvi deželnih inštitutov za raziskovanje na področju vzgoje, ki ga predvideva 10. odstavek 21. člena zakona števil. 59, z dne 15. marca 1997, 76. člen zakonskega odloka števil. 300, z dne 30. julija 1999, in na osnovi mnenja komisije, o kateri je govor v 3. odstavku 13. člena. Za ustanovitev tega oddelka niso predvideni novi ali višji stroški v breme državnega proračuna.

#### **15. člen**

##### *Glasbena vzgoja*

1. Z odlokom ministra za univerzo in znanstveno ter tehnološko raziskovanje, sporazumno z zakladnim ministrom, se v roku treh mesecev od začetka veljave tega zakona ustanovi avtonomna sekcija glasbenega konservatorija »Giuseppe Tartini« iz Trsta s slovenskim učnim jezikom. Z istim odlokom se določi število učnega, upravnega, tehničnega in pomožnega osebja ter njihove zadolžitve; za obdobje treh let niso dovoljene preместitve in napredovanja na teh mestih. Sedanje število stalno zaposlenega osebja konservatorija »Giuseppe Tartini« se za tri leta ne spremeni, z izjemo ustanavljanja novih tečajev in šol ter dokončne uvedbe tečaja italijanskega jezika za tujce.

2. Z odlokom ministra za univerzo in znanstveno ter tehnološko raziskovanje se določijo način delovanja in predmeti avtonomne sekcije, o kateri je govor v 1. odstavku, kot tudi način najemanja učnega, upravnega, tehničnega in pomožnega osebja. Pri najemanju osebja se delo v slovenskih glasbenih centrih »Glasbena Matica« in »Emil Komel« upošteva kot delo na konservatorijih ali parificiranih glasbenih centrih. Pri najemanju učnega in neučnega osebja za nedoločen ali za določen čas se upoštevajo določila 425. člena enotnega besedila, ki je bilo odobreno z zakonskim odlokom števil. 297, z dne 16. aprila 1994.

3. Profesorji avtonomne sekcije, ki jo določa prvi odstavek, so polnopravni člani profesorskega zbora konservatorija, ki ga sestavljata dve sekciji, z italijanskim in s slovenskim učnim jezikom. Za mnenja in sklepe, ki zadevajo specifična vprašanja oziroma problematike (kot so eksperimentalne pobude), ki zadevajo posamezno sekcijo, bo ravnatelj konservatorija sklical samo sestanek zainteresirane sekcije. V tem primeru zadevajo sklepi samo to sekcijo. Dejavnost vsake sekcije mora biti v skladu z letnim načrtom izobraževalnih dejavnosti konservatorija in v skladu s splošnim didaktično-umetniškim načrtovanjem, ki sodi v pristojnost celotnega profesorskega zbora.

4. Profesorji avtonomne sekcije izvolijo iz svoje srede koordinatorja sekcije, ki je za celotno obdobje zadolžitve oproščen poučevanja. Sklepe, ki zadevajo avtonomno sekcijo, ravnatelj konservatorija sprejme na osnovi predhodnega mnenja koordinatorja.

5. Koordinator, o katerem je govor v četrtem odstavku, je med svojim mandatom član upravnega sveta konservatorija »Giuseppe Tartini«. Člana upravnega sveta sta tudi dva strokovnjaka, od katerih je eden pripadnik slovenske manjšine, in ki ju imenuje deželni odbor Furlanije-Juljske krajine.

6. Za izvajanje tega člena je predviden izdelek v višini največ 1.049 milijonov lir letno, začeni z letom 2001.

## 16. člen

### *Inštitucije in dejavnosti slovenske manjšine*

1. Dežela Furlanija-Juljska krajina skrbi za podporo kulturnih, umetniških, športnih, rekreacijskih, znanstvenih, izobraževalnih, informativnih in založniških aktivnosti in pobud, ki jih izvajajo inštitucije in združenja manjšine. V ta namen se Dežela posvetuje z inštitucijami in združenji slovenske manjšine. Za namene, o katerih govori ta odstavek, ima prednost delovanje tiska v slovenskem jeziku. Za namene, o katerih govori ta odstavek, država vsako leto nameni posebne prispevke, ki se stekajo v posebni sklad v bilanci dežele Furlanije-Juljske krajine.

2. Za sklad, o katerem govori 1. odstavek, je za leto 2001 namenjenih 5.000 milijonov lir in za leto 2002 10.000 milijonov lir. Za naslednja leta se višina sklada določi letno s finančnim zakonom na osnovi 3. odstavka, točka d) zakona št. 468, z dne 5. avgusta 1978, in kasnejših sprememb.

## **17. člen**

### *Odnosi z Republiko Slovenijo*

1. Vlada poskrbi za vse potrebne pobude, da omogoči in spodbuja razvoj odnosov med obmejnimi prebivalstvom ter med slovensko manjšino in kulturnimi ustanovami Republike Slovenije ter zagotovi razvoj medregijskega in čezmejnega sodelovanja, tudi v okviru pobud in programov Evropske unije.

## **18. člen**

### *Slovensko stalno gledališče*

1. Slovensko stalno gledališče se prizna kot ustanova za gledališko produkcijo z javno upravo s posebnimi značilnostmi, tudi kar zadeva dotacije v breme države; v veljavi ostanejo splošna določila državne zakonodaje.

## **19. člen**

### *Vračanje nepremičnin*

1. Kulturni dom »Narodni dom« pri Sv. Ivanu v Trstu, ki ga sestavljajo zgradba in pritikline, se prenese na Deželo Furlanijo-Julijsko krajino, da bi jo lahko kulturne in znanstvene institucije slovenskega jezika brezplačno uporabljale za svoje dejavnosti. V poslopju v Ul. Filzi št. 14 v Trstu, nekdanjem »Narodnem domu«, in v poslopju na Korzu Verdi v Gorici, nekdanjem »Trgovskem domu«, se namestijo kulturne in znanstvene institucije slovenskega jezika (začenši z Narodno in študijsko knjižnico) in italijanskega jezika, v skladu z obstoječimi dejavnostmi v omenjenih stavbah, potem ko bo Dežela sklenila konvencijo s Tržaško univerzo za poslopje v Ul. Filzi v Trstu in s finančnim ministrstvom za poslopje na Korzu Verdi v Gorici.

2. V kolikor ne pride do dogovora v roku 5 let, bo vprašanje urejeno v naslednjih šestih mesecih z odlokom predsednika ministrskega sveta.

3. Način uporabe in upravljanja določi deželna uprava na podlagi mnenja Odbora.

## **20. člen**

### *Zaščita zgodovinske in umetniške dediščine*

1. Za namene, ki jih določa 9. člen ustave, sprejmejo Dežela Furlanija-Juljska krajina, pokrajine in občine, ki jih vsebuje seznam, o katerem govori 4. člen, zaščitne ukrepe tudi ob spoštovanju posebnih značilnosti krajev, kjer živi slovenska manjšina, bodisi, da se nanašajo na zgodovinske in umetniške spomenike, bodisi, da zadevajo običaje in druge izrazne oblike kulture slovenskega prebivalstva, v kar so vključeni projekti medkulturnega značaja.

2. Za uresničitev namenov, navedenih v 1. odstavku, se zainteresirane ustanove na ustrezen način posvetujejo z organizacijami in drugimi reprezentativnimi združenji slovenske manjšine.

## **21. člen**

### *Zaščita družbenih, gospodarskih in okoljevarstvenih interesov*

1. Na območju, ki ga določa 4. člen, morajo upravna ureditev, raba teritorija, gospodarsko, družbeno in urbanistično načrtovanje ter njihovo izvajanje tudi v primeru razlaščanj težiti k zaščiti zgodovinsko-kulturnih značilnosti.

2. Za namene, o katerih govori 1. odstavek, in sporazumno z Odborom mora biti v pristojnih posvetovalnih organih zagotovljeno ustrezno predstavništvo slovenske manjšine.

3. Za izvedbo posegov, ki naj prispevajo k razvoju ozemelj občin videmske pokrajine, vključenih v gorske skupnosti Kanalske doline, Terske doline in Nadiških dolin, v katerih je zgodovinsko prisotna slovenska manjšina, dodeli država deželi Furlaniji-Juljski krajini, začenši z letom 2001, poseben prispevek v višini 1.000 milijonov lir letno.

4. Za izvajanje tega člena je predviden izdatek v višini največ 1.000 milijonov lir letno, začenši z letom 2001.

## **22. člen**

### *Sindikalne organizacije in dejavnosti*

1. Kar zadeva izvajanje sindikalnih dejavnosti nasploh in pravice do predstavnštva v zbornih organih javne uprave in ustanovah, ki delujejo na interesnih področjih, se pravice, ki jih zakon priznava združenjem in organizacijam, ki so članice najbolj reprezentativnih sindikalnih konfe-

deracij na vsedrjavni ravni, skladno z mnenjem Odbora razširijo na sindikalne organizacije in stanovska združenja, ki opravljajo svoje dejavnosti pretežno v slovenskem jeziku in ki imajo, zaradi svoje velikosti in razširjenosti na območju, o katerem govori 4. člen, znotraj manjšine predstavniški značaj.

### **23. člen**

*Dopolnilo zakona št. 482, z dne 15. decembra 1999,  
v zvezi s kazensko zaščito jezikovnih manjšin*

1. Za 18. členom zakona št. 482, z dne 15. decembra 1999, je vključen naslednji člen:  
»18. člen-bis - 1. Določila 3. člena zakona št. 654, z dne 13. oktobra 1975, in kasnejše spremembe ter določila zakonskega odloka št. 122, z dne 26. aprila 1993, ki je bil z dopolnili spremenjen v zakon št. 205, z dne 25. junija 1993, se uporabljajo tudi za preprečevanje in represijo pojavov nestrpnosti in nasilja nad pripadniki jezikovnih manjšin«.

### **24. člen**

*Prehodna določba*

1. Do ustanovitve komisije navedene v 3. odstavku 13. člena ima njene funkcije pristojna komisija navedena v 9. členu zakona št. 932, z dne 22. decembra 1973, ki jo ustrezno dopolnjujejo šolski skrbnik v Vidmu ali njegov pooblaščenec in dva državljana slovenskega jezika, ki ju imenuje pokrajinski svet v Vidmu, s tem da vsak svetovalec lahko predlaga enega samega kandidata.

### **25. člen**

*Spremembe ozemlja, kjer se ta zakon izvaja*

1. Seznam, ki ga določa 4. člen, je mogoče spremeniti z odlokom predsednika republike na predlog Odbora, ne da bi to predstavljalo večje ali dodatne stroške za državo.

2. V primerih, ko gre za ohranitev in promocijo kulturne, zgodovinske in jezikovne identitete, se lahko na pobudo Odbora zaščitni ukrepi v korist pripadnikov slovenske manjšine, ki jih predvideva ta zakon, če so kompatibilni, izvajajo tudi izven območja, ki ga določa 4. člen. Za to niso predvidena nova ali dodatna finančna bremena za državo.

3. Državljanom, o katerih je govor v 2. odstavku, je vsekakor zagotovljeno koriščenje pravic, ki jih določajo 1., 2. in 3. odstavek 8. člena, samo kar zadeva odnose z nadobčinskimi ustanovami, ki že delujejo v skladu z določili 4. odstavka 8. člena.

4. Seznam, ki ga določa 10. člen, je mogoče na predlog Odbora in v skladu z mnenjem zainteresiranih ustanov spremeniti z odlokom predsednika deželnega odbora.

## **26. člen**

### *Volilna zakonodaja*

1. Volilni zakoni za volitve senata in poslanske zbornice vsebujejo določila, ki olajšajo izvolitev kandidatov, ki pripadajo slovenski manjšini.

## **27. člen**

### *Finančno kritje*

1. Za finančno kritje obveznosti, ki izhajajo iz odobritve stroškov, o katerih je govor v 3., 8., 10., 11., 12., 13., 15., 16. in 21. členu tega zakona in ki za leto 2001 znašajo 15.567.000.000 lir in 20.567.000.000 lir od leta 2002 dalje, se sredstva za ta leta zagotovijo na podlagi projekcij in vpisanih postavk v triletnem predračunu 2000-2002 v tekoči postavki »Posebni sklad« v okviru predračuna zakladnega ministrstva za leto 2000 z delno uporabo sredstev iz ustreznega sklada pri istem ministrstvu.

2. Zakladni minister je pooblaščen, da s svojimi odloki poskrbi za potrebne spremembe v proračunu.

## **28. člen**

### *Končne določbe*

1. Ob spoštovanju vsega, kar določa ta zakon, ostajajo v veljavi zaščitni ukrepi, ki so bili kakorkoli že sprejeti v okviru izvajanja Posebnega statuta v prilogi k Londonskemu memorandumu o soglasju, z dne 5. oktobra 1954, ki ga povzema 8. člen pogodbe med Republiko Italijo in Socialistično federativno republiko Jugoslavijo, s prilogami. Pogodba je bila skupaj s sporazumom med istima strankama, s prilogami, s sklepnim aktom in z izmenjavo not podpisanimi v Osimu (Ancona) 10. novembra 1975 ratificirana z zakonom št. 73, z dne 14. marca 1977.



2. Nobenega določila tega zakona ni možno tolmačiti na način, ki bi slovenski manjšini zagotavljal nižjo raven zaščite od tiste, ki jo že uživa na podlagi prejšnjih določil.

3. Morebitna ugodnejša določila od teh, ki jih predvideva ta zakon, izhajajoča iz državne zakonodaje za zaščito jezikovnih manjšin, se na podlagi mnenja Odbora in brez novih ali višjih stroškov za državo izvajajo tudi v korist slovenske in nemško govoreče manjšine v deželi Furlaniji-Juljski krajini.

4. Z izvajanjem tega zakona ne bo mogoče bremeniti javnih financ z nobenimi novimi ali višjimi finančnimi bremenimi razen tistih, ki jih v najvišji meri izrecno določajo ta in drugi zakoni, ki zadevajo zaščito slovenske manjšine.

## **29. člen**

### *Tolmačenje*

1. Za namene tega zakona se za »zaselke« smatrajo naseljene enote, ki imajo status zemljepisno samostojnega kraja.

## LEGGI ED ALTRI ATTI NORMATIVI

LEGGE 23 febbraio 2001, n. 38.

**Norme a tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli-Venezia Giulia.**

La Camera dei deputati ed il Senato della Repubblica hanno approvato;

IL PRESIDENTE DELLA REPUBBLICA

PROMULGA

la seguente legge:

**ART. 1.**

*(Riconoscimento della minoranza slovena).*

1. La Repubblica riconosce e tutela i diritti dei cittadini italiani appartenenti alla minoranza linguistica slovena presente nelle province di Trieste, Gorizia e Udine, a norma degli articoli 2, 3 e 6 della Costituzione e dell'articolo 3 della legge costituzionale 31 gennaio 1963, n. 1, recante approvazione dello Statuto speciale della regione Friuli-Venezia Giulia, in conformità ai principi generali dell'ordinamento ed ai principi proclamati nella Dichiarazione universale dei diritti dell'uomo, nelle convenzioni internazionali e nei trattati sottoscritti dal Governo italiano.

2. Ai cittadini italiani appartenenti alla minoranza linguistica slovena si applicano le disposizioni della legge 15 dicembre 1999, n. 482, salvo quanto espressamente previsto dalla presente legge.

**ART. 2.**

*(Adesione ai principi della Carta europea delle lingue regionali o minoritarie).*

1. Le misure di tutela della minoranza slovena previste dalla presente legge si ispirano, oltre che alla Convenzione-quadro per la protezione delle minoranze nazionali, fatta a Strasburgo il 1° febbraio 1995 e ratificata ai sensi della legge 28 agosto 1997, n. 302, ai seguenti principi affermati nella Carta europea delle lingue regionali o minoritarie, fatta a Strasburgo il 5 novembre 1992:

a) il riconoscimento delle lingue regionali o minoritarie come espressione di ricchezza culturale;

b) il rispetto dell'ambito territoriale di ciascuna lingua;

c) la necessità di una risoluta azione di affermazione delle lingue regionali o

# LETO 2001 IN SLOVENCI VIDEMSKE POKRAJINE

IOLE NAMOR

*“Upam, da bom zadnji med Beneškimi Slovenci zahteval zaščitni zakon”* je na Dnevu emigranta dejal Davide Clodig. Njegova in naša skoraj petdesetletna pričakovanja so se uresničila, saj je le nekaj tednov kasneje, 14. februarja, italijanski parlament izglasoval zaščitni zakon za slovensko manjšino v Furlaniji-Juljski krajini.

Leto 2001 bo zato ostalo v zgodovini Beneških Slovencev kot leto, ko smo bili končno zakonsko priznani in zaščiteni, a obenem tudi kot leto velikih skrbi za nadaljnje življenje in delovanje slovenskih kulturnih organizacij in ustanov, saj se je stanje občutno poslabšalo. Sprejetje zakona brez prehodnih določil in prehod iz enega sistema (zakon za obmejna območja) v drugi (zaščitni zakon) sta namreč ustvarila pravni vakuum, to pa se je odražalo v pomanjkanju finančnih sredstev oziroma v velikih zamudah pri izplačevanju prispevkov. Pred koncem novembra niso slovenske ustanove prejele od italijanske države preko dežele Furlanije-Juljske krajine niti najmanjšega prispevka za tekoče leto.

Nerešeno je bilo tudi finančno stanje dvojezičnega šolskega središča v Špetru, ki je bilo tik pred začetkom šolskega leta res podražljeno, kot predvideva člen 12 zaščitnega zakona, a je bilo 35 uslužbencev do konca novembra še vedno brez osebnih dohodkov. Zaščitni zakon je bil tik pred koncem leta 2001 torej mrtva točka in temu je botrovalo tudi dejstvo, da je po volitvah prišlo do zamenjave na čelu italijanske vlade, ki je z levega centra prešla v roke desne sredine.

Leto 2001 je bilo pomembno tudi zato, ker se je sama Dežela odločila, da je treba začeti uvajati v javno, uradno življenje furlanski jezik. Zato je januarja izdala tudi poseben dvojezičen priručnik z naslovom *“Vademecum sul ûs de lenghe furlane tai ents locâi”*. Pobudo smo Slovenci pozitivno ocenili, opozorili pa

smo tudi na dejstvo, da se za nas upoštevajo drugačna merila. Sočasno s pobudo dežele se je namreč razveljal spor med občino Špeter in deželnim kontrolnim organom Coreco, ki je županji Bruni Dorbolò in njeni večini osporaval pravico vključiti v občinski statut možnost rabe slovenskega jezika oz. dialekta.

Le januarja je bila v Špetru predstavitev obsežne in vsebinsko zelo bogate publikacije "*Nadiške doline*", ki jo je na pobudo sedmih občin Nadiških dolin uredila in izdala zadruga Lipa iz Špetra. Projekt je vodil prof. Pavel Petricig, ki je napisal več prispevkov, finančno pa ga je podprla dežela Furlanija-Julijska krajina (zakon 46).

Februarja je bilo več pomembnih dogodkov. Vatikan je končno priznal furlanščino, ki je postala uradni jezik v cerkvi. Iz Furlanije sta romali v senat v Rim dve pomembni pismi v podporo zaščitnemu zakonu slovenske manjšine. Prvo so podpisali številni predstavniki furlanskih kulturnih in informativnih sredin, drugo pa rektor videmske Univerze Marzio Strassoldo, videmski župan Sergio Cecotti, vikar za kulturo videmske škofije msgr. Duilio Corgnali in bivši poslanec Arnaldo Baraccetti. Slovenci smo tudi organizirali protestno manifestacijo pred Deželo v Trstu, kjer je spregovorila ravnateljica špeterske šole prof. Živa Gruden.

14. februarja, kot rečeno, je bil zakon izglasovan.

Le februarja se je ponovil *Pust na meji*, med kobariško in sovodenjsko občino, ki se je letos odvijal v Čeplesišču in je doživel prav lep uspeh. Pred javnost je prvič stopil in se predstavil tudi konzorcij za turistični razvoj Nadiških dolin in Čedadada "*Arengo*", ki mu predseduje Stefano Piccini.

"*Zrela demokracija spoštuje manjšine*" je bilo glavno sporočilo predavanja, ki ga je na pobudo SKGZ in SSO imel v Špetru sen. Leopoldo Elia, bivši predsednik Ustavnega sodišča in vidni predstavnik KD oziroma Ljudske stranke.

Aprila je končno vlada odobrila pravilnik zakona 482 za zaščito jezikovnih manjšin v Italiji, ki ga je predsednik države hitro podpisal, v uradnem listu pa je bil objavljen šele 13. septembra.

Junija je zaščitni zakon naredil prvi korak. Na pobudo predsednika deželnega sveta so se sestali v Trstu slovenski izvoljeni predstavniki vsega obmejnega pasu. Prijavilo se jih je 167, od katerih je bilo 75 iz videmske pokrajine. Skupščine v Trstu se je iz Furlanije udeležilo 33 županov oz. odbornikov in svetovalcev. Bili so tako izvoljeni prvi trije predstavniki Paritetnega odbora, ki ga

predvideva zaščitni zakon, in sicer Andrej Berdon, Marij Lavrenčič in za nas Davide Clodig.

Julij je potekal v znamenju pomembnih kulturnih prireditev *Postaje Topolove* z že tradicionalnim pohodom "čez namišljeno črto" iz Livka v Topolovo in nazaj ter *Mittelfesta* v Čedadu.

Beneško gledališče je sodelovalo na festivalu v Mavhinjah, kjer je s predstavo "Žalostni dogodek v Topolovem" prejelo dve pomembni priznanji za igro in žensko vlogo (Emanuela Cicigoi). Na Lesah je bil *Senjam beneške piesmi*, tokrat posvečen novi beneški cerkveni pesmi.

Avgusta je v Topolovem potekal enotedenski seminar pesnikov – prevajalcev, ki so se ga udeležili trije mladi pesniki iz Italije, štirje iz Slovenije in dve pesnici iz Bolgarije. Pobudo, ki jo je organizirala Zveza slovenskih kulturnih društev, je koordiniral Miha Obit.

11. septembra je deželni šolski ravnatelj izdal dekret, s katerim je odprl postopek podržavljenja špeterske dvojezične šole in prehoda vodstvenega, učnega in neučnega osebja v državni stalež. Središče obiskuje v tem šolskem letu 165 otrok.

25. septembra je deželni svet Furlanije–Julijske krajine imenoval 7 članov paritetnega odbora, kot določa zaščitni zakon. Desno-sredinska večina je izvolila Adriana Ritosso, Renza de Vidovicha ter Slovenca Milana Koglotu in Ferruccia Clavoro, levo-sredinska opozicija pa Slovenca Stojana Spetiča ter Stefana Pizzina in Livia Furlana.

Zbor Pod lipo je izdal svojo prvo CD ploščo in jo predstavil na lepem večeru, na katerem sta nastopila še dva prijateljska zbora iz avstrijske Koroške in iz Slovenije. Benečija se je s svojim kulturnim snovanjem predstavila v Novi Gorici, v knjižnici in Primorskem dramskem gledališču.

Na upravni ravni je pa prišlo do dejanske ukinitve gorskih skupnosti in imenovanja komisarjev. Ker med upravitelji Nadiških dolin ni prišlo do soglasja, je določil in imenoval sam predsednik deželne vlade Tondo komisarja; to je podutanski župan Giuseppe Sibau.

Hiter pregled leta zaključujemo z dvema žalostnima dogodkoma. V Pordenonu je sodnik za predhodne obravnave sklenil, da sproži sodni postopek zoper beneška duhovnika Marina Qualizzo in Boža Zuanello, ki sta se znašla na zatožni

klopi zaradi knjige *"Mračna leta Benečije"*, v kateri sta na podlagi dokumentov osvetlila povojno dogajanje s protislovenskim nabojem v Benečiji.

V mrzlem novembrskem dnevu smo pospremili na njegovi zadnji poti beneškega kantavtorja, kulturnega delavca, ustvarjalca Francesca Bergnach–Checca, enega od protagonistov beneške kulturne pomladi.

Njegov spomin bomo najbolje počastili s tem, da bomo nadaljevali po njegovi poti, da bomo delali za spoštovanje in dostojanstvo naše slovenske besede, našega slovenskega človeka.

## DOLGA POT ZAŠČITNEGA ZAKONA

STOJAN SPETIČ

Kdaj se je pravzaprav vse to začelo? Rajni partizanski voditelj Mario Lizzero-Andrea ni imel dvomov: "V osvobodilnem boju smo Furlani in Slovenci skovali novo bratstvo, med Italijo in sosednjimi narodi pa postavili temelje novega prijateljstva."

Po vojni je Italija dobila novo demokratično ustavo. Vanjo je vključila več pomembnih načel, začenši s tretjim členom, ki je republiki in vsem njenim organom naročal, naj odstrani zapreke na poti k polni enakopravnosti, ne glede na jezik, spol, vero. Kljub temu so v šestem členu zapisali tudi obvezo, da bo republika ščitila svoje jezikovne manjšine s posebnimi zakoni. V prehodnih členih, kjer je govor o ustanavljanju dežele Furlanije-Julijske krajine, je zaščita pravic narodnih manjšin spet podčrtana.

Mario Scelba je v petdesetih letih ustavo označil kot "politično past", saj je takratne sredinske vlade niso hotele izvajati. Tako smo na zaščitni zakon morali počakati dobrega pol stoletja.

Ko je tudi Trst pripadel Italiji, smo po vojni rojeni mladinci govorili, da Slovence v Trstu ščiti Londonski sporazum, v Gorici ustava, v Benečiji pa... samo Bog. Bila so "mračna leta" ustrahovanja, ko je moral Dorič v zapor zaradi članka v Primorskem dnevniku, partizanom "Beneške čete" pa so sodili kakor zločincem.

Kmalu smo spoznali, da se Italija na Londonski sporazum v glavnem požvižga, na ustavo tudi, Bog pa je Benečijo pozabil. Sarkastično smo si dopovedovali, da ima italijanščina veliko slovničnih časov, za Slovence pa je zanimiv le "futuro remoto", ker je to čas naše zaščite. Sedaj jo imamo, vendar vse kaže, da si bomo izvajanje vsakega člena posebej morali izboriti sami.

V začetku šestdesetih let smo skupaj z levico upali, da bodo pravice naše manjšine zapisane v posebnem statutu dežele Furlanije-Juljske krajine. O tem je parlament razpravljal leta 1963. Proti vključitvi zaščitnih členov je fašist Giorgio Almirante govoril 9 ur in pol. Zajedljivi Giancarlo Pajetta mu je od vrat zabrusil: "Ko nehaš, ugasni luč!"

Pa mu je vendar uspelo. Večina se je tedaj odpovedala podrobnejšemu navajanju naših manjšinskih pravic, pri čemer je izsiljevala tudi levičarsko opozicijo. Končalo se je s kompromisnim tretjim členom statuta, ki je tako ohlapen, da Slovencev niti ne omenja.

Ustrahovanje Slovencev se je tedaj razširilo na Tržaško, kjer so fašisti napadali slovenske šole, gradbišče kulturnega doma, Primorski dnevnik, "gladio" pa je pripravil manevar "Delfino", kako zatirati upiranje Slovencev in njihovo naslanjanje na levico.

Kljub temu so prvi izvoljeni slovenski deželni svetovalci, predvsem dr. Karel Šiškovič-Mitko, predlagali, naj dežela, ki ima posebno avtonomijo prav zaradi slovenske manjšine, s svojim zakonom prizna njene pravice.

Odgovor je bil dvakrat negativen. Sredinska večina je celo zanikala, da bi Furlanija-Juljska krajina bila samostojna zaradi Slovencev, čeprav to piše v ustavi. Zanje je vir samostojnosti in posebnega statuta v "ozemeljskih žrtvah", kot sta izguba Istre in dela Primorske... Potem se je oglasila še rimska vlada s trditvijo, da je zaščita slovenske manjšine "državna domena", skratka, potreben bo državni zakon. Deželi je odrekala celo pravico v svojih zakonih omeniti obstoj Slovencev. Cel desetletje so deželni zakoni vsebovali čudno formulacijo "skupnost s posebnimi interesi", kar je pomenilo "slovenska manjšina". To so pisali zato, da jim rimska vlada ni vračala razveljavljenih zakonov.

Veliko pozneje je dr. Dragu Štoki uspelo in so sprejeli svojevrsten zakon, ki je pravil, da se Slovincem lahko reče Slovenci.

Konec šestdesetih let se je v naših krajih odvijala živahna razprava, kaj storiti: se prilagoditi in predlagati parlamentu v odobritev zaščitni zakon ali po še svežem južnotirolskem zgledu zahtevati tudi za našo manjšino priznanje pravic s "paketom" ukrepov, ki gredo od ustavnih zakonov do navadnih sklepov krajevnih oblasti. SKGZ je osnutek takega "paketa" izdelala, vsaj zato, da se



vse naše zahteve zberejo in dokumentirajo. Bolj realistično so stranke italijanske levice (komunisti in socialisti) predstavile med letoma 1969 in 1970 prve osnutke zaščitnega zakona. Za KPI sta ga predložila poslanec Albin Škerk in senator Paolo Sema, za PSI pa poslanec Loris Fortuna. Osnutka sta ostala v zaprašenih predalih parlamenta in nista nikoli prestopila niti praga pristojnih komisij. Vzdušje je bilo negativno. Italija in Jugoslavija sta bili na robu hude krize zaradi položaja "cone B" tržaškega ozemlja. Za kulisami pa so že potekala pogajanja, ki so pozneje privedla do Osimskega sporazuma.

Konec jeseni 1970 je slovensko predstavništvo prvič obiskalo predsednika vlade. To je bil demokristjan Emilio Colombo. Vzel je na znanje naše zahteve in odkrito dejal, da bo za zakon potrebno precej časa. Medtem pa bi Italija dala Slovencem svoje televizijske oddaje.

Res jih je parlament odobril pet let pozneje, na prve oddaje pa smo kljub temu čakali še nadaljnjih 20 let. Benečani čakajo še danes.

Predlaganje zakonskih osnutkov se je nadaljevalo iz ene zakonodajne dobe v drugo. Vendar je Osimski sporazum med Italijo in Jugoslavijo vseboval dve pomembni obvezi: Italija ohranja že uresničena določila Posebnega statuta Londonskega memoranduma iz leta 1954 in se obvezuje za najvišjo možno raven zaščite slovenske manjšine, ki vsekakor ne sme biti pod ravni omenjenega Londonskega memoranduma.

Takoj so se pojavile restriktivne interpretacije. Vlada je manjšini ponudila odlok, ki je v bistvu dodelil tržaški prefekturi kontingent "letečih prevajalcev". Enotno je bil zavržen, saj je bil pod omenjeno ravni in sploh ni upošteval "celovitosti" slovenske manjšine, torej tudi Beneških Slovencev, Rezijanov in prebivalcev Kanalske doline.

Zato je Andreottijeva vlada ustanovila posebno 20 člansko komisijo, zadolženo za proučitev problemov slovenske manjšine. Vanjo je prišlo pet Slovencev: Karel Šiškovič, Albin Sirk, Aljoša Volčič, Boris Iskra in Stojan Spetič. Ker ji je predsedoval sodnik Giovanni Cassandro, se je je prijelo ime "Cassandrova komisija". Kljub trem letom dela kompromis ni bil možen. Pozitivnega je obrodila le seznam 35 občin, kjer živijo Slovenci. Kljub temu so mnoga spoznanja prišla prav pozneje pri snovanju zaščitnega zakona, ki ga je parlament odobril lani na Valentinovo.

V "Craxijevih letih" je senatorka Jelka Grbec spravila razpravo do pristojne komisije in avdicij, nato je vse obtičalo. Bettino Craxi se je v Beogradu pohvalil z bogato italijansko izkušnjo pri reševanju manjšinskega vprašanja: "Če hočemo, bo zakon pripravljen v desetih dneh!" Potem je zanj zadolžil svojo desno roko, prof. Giuliana Amata, ki nam je prvi ponudil rešitev v dveh etapah: najprej okvirni zakon o jezikovnih manjšinah, nato še specifično slovenski. In tako se je tudi zgodilo, a šele osemnajst let pozneje.

Takrat pa je manjšina na goriškem Travniku javno pokazala, da enotno zahteva svoje pravice.

V času, ko sem bil sam član senata, je ustavna komisija, ki ji je predsedoval prof. Leopoldo Elia, začela razpravo o "Maccanicovem osnutku", ki nas sicer ni zadovoljeval, a smo upali, da ga bomo s popravki izboljšali. Predvsem kar zadeva Slovence v videmski pokrajini, ki jih je Maccanico še vedno imel za "prebivalstvo slovanskega porekla". Takrat je nastala izjava slavistov, ki je izbila sodu dno vsem nadaljnjim špekulacijam.

Elia je priredil nove avdicije, ki sem jim sledil s poročevalcem Giuseppejem Guzzettijem in furlanskim demokristjanom Paolom Micolinijem. Tudi tokrat so bili Benečani jabolko spora. Prisluhnilo smo pričevanju duhovnikov, nato je pred nas stopila lola Namor. Guzzetti je hotel razčistiti vprašanje, kateri jezik rabijo Benečani, pa jo je vprašal, v katerem jeziku moli Oče naš. Odgovorila je, da v slovenščini, kakor tudi druge molitve.

Potem je prišel v dvorano "gladiator". Mislim, da se je pisal Marseu. Tudi njega je Guzzetti, demokristjan in bankir iz Lombardije, vprašal za Oče naš. Kakor iz topa je ustrelil: "Saj vem, da so vam rekli, da molijo po slovensko. To so tisti duhovniki... Vsi so komunisti!" Predsednik mu je mirno povedal, da tega niso rekli duhovniki, pač pa mlado dekle. Takrat se je šele razkuril: "Saj vem. To so tisti, ki so jih pošiljali študirat v Gorico, v slovenske šole. Vse imamo na seznamu. Poznamo jih od prvega do zadnjega..." Takrat se je Guzzetti namrščil in ga vprašal, ali pripada kakšni tajni organizaciji... Možakar se je zmedel, obmolknil in nato odšel.

Ne vem, ali bi nam tedaj uspelo spraviti zaščito pod streho. Bili smo sami, brez zaveznikov, razen KPI. Socialisti so se tedaj pečali s tržaškimi nacionalisti,

njihov predstavnik je bil senator Giulio Camber, ki je do zadnjega vodil obstrukcijo proti priznanju naših pravic.

Zakon o vračanju priimkov in finansiranju slovenskih ustanov ter tiska so šli skozi brez velikih težav. Potem pa je razpadla Jugoslavija, republika Slovenija je šla na pot samostojnosti in Italija je očitno hotela prihraniti za boljše čase tudi adut o pravicah manjšine.

Res se je pričelo znano diplomatsko izsiljevanje, naj Slovenija podpiše "trojni" sporazum o pravicah italijanske manjšine v Istri, obenem pa Italija ni hotela, da bi vanj vključili omembo pravic Slovencev. Zgodba je znana. Slovenija sporazuma ni podpisala, a ga je izvajala.

V prvi polovici devetdesetih let je sledilo par kratkih zakonodajnih dob. Senator Darko Bratina je komaj zbral podpise pod svoj osnutek, ko je bil parlament razpuščen. Medtem je manjšina doživela krizo in bankrot svojih gospodarskih struktur, začeni s Tržaško kreditno banko.

Zasuk je prinesla zmaga Oljke na volitvah. Prodijeva vlada je vzela kot osnovo za razpravo osnutek, ki so ga pripravile manjšinske komponente, v parlamentu pa predložila podpredsednica senata Ersilia Salvato brez sprememb, Valdostanec Luciano Caveri in levi demokrat Antonio Di Bisceglie pa z manjšimi popravki, ki so zadevali predvsem manjšinsko zastopstvo in volilne zakone.

Medtem je bila ratificirana evropska konvencija o zaščiti jezikovnih manjšin. Njen poročevalec je bil senator Bratina, tik pred smrtjo. Nasledil ga je Mitja Volčič.

Zadevo je vzel v roke valdovski pastor, krščanski socialist Domenico Maselli. Nekaj let je trajalo soočenje v komisiji, med Oljko in desnico, ki se je sprejemanju zakona krčevito upirala, a tudi znotraj same Oljke, kjer so levičarske in katoliške komponente imele različen pristop do manjšinske problematike in je bilo potrebno poiskati skupen jezik, nujen kompromis. Pod trmastimi pritiski pristojne ministrice Katie Bellillo, ki je vmes obiskala Ljubljano, a tudi Benečijo in špetersko šolo, je parlament odobril okvirni zakon o pravicah jezikovnih manjšin, ki je v marsičem odprl vrata poznejšim novostim našega zakona. V tem obdobju, ko je bil predsednik vlade Massimo D'Alema, sem bil imenovan za koordinatorja delovne skupine, ki je sledila manjšinski politiki. Tako sem lahko поблиže sledil tudi snovanju zaščitnega zakona.

Toda hudič je nenehno vtikal vmes svoje umazane kremplje. Jeseni 1999, tik pred začetkom razprave, je Masellija na kolesu povozil avto, da je ostal več tednov v bolnišnici. Razpravo v zbornici so odlagali do poletja, ko je po ostrem spopadu z obstrukcijo desnice zakon bil vendar odobren z glasovi Oljke, SKP in ob vzdržanju Severne lige.

Vendar bi tudi tokrat ne šlo, če bi spet ne šli na ulico in trge. Tokrat v Trst, kjer nas je podprl župan Riccardo Illy. Podpore našim pričakovanjem so izrekli tudi škofje treh mejnih pokrajin in vidni italijanski izobraženci. Nismo bili več sami. Severna liga je kmalu zatem prešla v "Hišo svoboščin" in v senatu pristopila tudi k obstrukciji proti potrditvi zaščitnega besedila, ki so jo vodili predstavniki desnice. Po diskretnem posredovanju predsednika republike Carla A. Ciampija, ki je medtem že sprejel odposlanstvo Slovencev, je senat odobril zakon tako-rekoč v "fotofinishu".

Sedaj ga je treba spraviti s papirja v življenje. Svetopisemska modrost pravi, da kdor je zadnji, bo prvi. No, res je bilo podržavljenje dvojezične šole v Špetru prvi uresničen ukrep.

Vsaj začetek je dober, za ostalo pa bomo morali poskrbeti sami. Kakor pravi pregovor: "Pomagaj si sam, da ti tudi Bog pomaga!"

# DESET LET SAMOSTOJNE SLOVENIJE

LOJZE PETERLE

Stoletja so Slovenci s spominom na davno Samovo kraljestvo in Karantanijo sanjali o lastni državi. Leta 1848 so s Programom Zedinjene Slovenije prvič jasno opredelili svojo narodno-politično voljo. Ta program je poživil vse slovenstvo, kot ga je v narodno-kulturnem smislu pred 150 leti poživila ustanovitev Mohorjeve družbe, katere beneško-slovenski udje so z njenimi knjigami ohranjali slovensko zavest celo v daljni Rusiji. V tistih časih sicer jasne zamisli ni spremljala realna politična moč, ki bi omogočala tudi njeno uresničitev.

Po koncu avstroogrške monarhije so Slovenci doživeli težke preizkušnje z dvema svetovnjima vojnama in dvema Jugoslavijama. Obe Jugoslaviji sta bili diktaturi: prva srbska, druga komunistična. Pričakovanja o demokraciji in avtonomiji se niso uresničila. Po zlomu fašizma in nacizma je sledila dolga doba komunizma do leta 1990.

Pot v samostojno državnost se je odprla dokončno s spremenjenimi mednarodnimi razmerami po padcu berlinskega zidu in zmago demokratičnih sil na prvih demokratičnih volitvah v Sloveniji leta 1990.

Na teh volitvah je zmagala koalicija strank DEMOS (znotraj nje so dobili največ glasov krščanski demokrati), katere ključni del programa je bila vzpostavitev demokracije in samostojne države. Ta zmaga je omogočila DEMOS-u postaviti tudi izvršilno oblast – vlado, ki je prevzela glavno breme osamosvajanja in uvajanja demokratičnih reform. DEMOS-ov projekt samostojne Slovenije je doživel decembra 1990 močno plebiscitarno podporo.

DEMOS si je v svoj program zapisal tudi spremenjen odnos do Slovencev v sosednjih državah in po svetu. Namesto ideološkega, razrednega kriterija totalitarne oblasti, ki je Slovence umetno delil, je uveljavljal narodni, povezovalni kriterij. Ideja samostojne slovenske države je poživila Slovence v zamejstvu in po svetu. Z njo so bili delovno povezani tudi nekateri Beneški Slovenci, ki so pomagali prepričevati italijansko politiko, naj podpre in prizna samostojno Slovenijo.

Junija 1991 je bila proglašena samostojna slovenska država, ki smo jo z enotnim odporom ubranili pred namerami Jugoslovanske armade in tistih, ki so stali za njo. Dobrega pol leta kasneje smo v januarju 1992 doživeli pomembno mednarodno priznanje s strani Evropske skupnosti.

Osamosvojitve Slovenije je zgodovinsko dejanje novih demokratičnih sil in vrh slovenskega narodnopolitičnega razvoja. Od takrat je drugače. Zavezani smo samemu sebi, svobodno se odločamo, s kom in kako želimo sodelovati. Slovenija se je uveljavila kot uspešna država, ki sicer še ni izvedla vseh demokratičnih reform, je pa med najbolj pripravljenimi kandidatkami za vstop v Evropsko zvezo in NATO. Računamo, da bomo v nekaj letih dosegli oba glavna zunanje politična cilja.

Z vstopom Slovenije v Evropsko zvezo brez notranjih meja bo razen meje s Hrvaško, kjer tudi avtohtono živijo Slovenci, za vse ostale Slovence nastopilo novo obdobje. Poslej ne bomo več umetno ločeni, ampak bomo vsi skupaj del razširjene in združene Evrope. Mogoča bo drugačna komunikacija. Sence totalitarne ali nacionalistične preteklosti se bodo hitreje poslavljalje.

Pomembno je, da se zavedamo novih možnosti, tudi v Beneški Sloveniji, ki je ohranila svobodnega duha in visoko kulturo nekdanjih sosedenj ter na meji dveh nekdanjih političnih blokov plačala visoko ceno za zvestobo svojim koreninam.

Nova, združena Evropa bo uspela samo, če bo upoštevala in spoštovala vse svoje države in domovine, narode in manjšine, regije, središča in robove, predvsem pa vse svoje ljudi, ki so Evropejci kot Slovenci, Italijani, Furlani, Nemci...

Evropa naj bo naša skupna, širša domovina, v kateri se nihče ne bo počutil ogroženega zaradi svoje takšne ali drugačne različnosti.

Slovensko demokracijo in samostojnost so pozdravili številni Beneški Slovenci. Sedaj ne mejijo več na komunistično Jugoslavijo, ampak na demokratično državo svojih »sester an bratrov«. Za podporo se kot predsednik osamosvojitvene vlade vsem iskreno zahvaljujem.

Beneškim Slovenkam in Slovencem želim, da bi po težkih preizkušnjah zadnjih stoletij s samozavestjo in ponosom izkoristili nove možnosti za svoj razvoj, tudi z več sodelovanja z »unejci«.





popotovanja



# VERSKA OPREDELITEV PROSTORA VERSKE POTI V OBČINI PRAPOTNO

FRANCESCA TONERO

Da lahko omejimo neki kraj, tako da postane prostor, ki ga človek živi in doživlja v njegovi polnosti, nujno potrebujemo meje, s pomočjo katerih lahko definiramo svoje okolje in nanj delujemo. Danes je ta "meja, namišljena črta, zarisana med dvema državama ali zakoličena z mejniki, vidna le na zemljevidih, kjer je označena v ustreznem merilu. A še pred nedavnim je bil ta prehod (...) odvisen od različnih formalnosti. Te so bile političnega, pravnega, gospodarskega in magično-verskega značaja"<sup>1</sup>. Meje in z njimi tudi znaki, s katerimi so bile začrtane, so bile svete, ker so določale delitev prostora in so človeku omogočale, da je svoje okolje nadzoroval in še dodatno potrjeval razliko med prostorom, ki je postal *kraj*, in prostorom, ki ga še ni koloniziral in je zato bil divji, nevaren, ni ga bilo mogoče nadzirati. Svojo potrditev, podkrepitev je to razlikovanje dobilo v simbolih-znamenjih, ki jih je sicer ustvaril človek, a so bili nosilci neke višje, svete sile, ki so jo že od srednjega veka dalje predstavljali svetniki in Devica Marija, glavna in najboljša posrednica med verniki in Bogom. Ti prostori glede na navzočnost nečesa svetega tako postanejo kraji, a kljub temu ohranjajo neko potencialno nevarnost. Treba je zato ustvariti neke mejne elemente, ki pričajo o tem, da je kraj zaščiten, in potrjujejo prisotnost božanstva. Zgradijo se votivni kapiteli in kapele, povezani z nevidno nitjo procesij, med katerimi so najpomembnejše prošnje procesije. Vsa ta *sveta znamenja* skupaj tvorijo realen in tudi miseln zemljevid prostora, na katerem živi določena skupnost, to je prostora, kjer ležijo polja, pašniki in laže dosegljivi gozdovi, prostora, ki je pokrit z zaščitno rešetko, neke vrste sanitarnim kordonom; ta zagotavlja humaniziranemu, nenevarnemu prostoru, ki ga živi in izkorišča človek, obrambo pred škodljivim, divjim, nenadzorovanim in nenadzirljivim prostorom.

Prošnje procesije in kapiteli so torej tisti, ki ščitijo kraje, na katerih skupnost živi in jih izkorišča. Njihove poti, njihova pozicija in razdalja določajo "ritme svetega prostora (...), gre za nujno posvetitev določenih krajev v prostoru, kot so npr. križišča in vhodi v posesti, ki so ključne točke ob nujnem vzpostavljanju odnosov z zunanjim svetom, a so očitno tudi najbolj šibke in zato potrebne zaščite, neke vrste zaščitne mreže, zato da bi narava (...) ne kraljevala z neizprosno in samotno oblastjo, ki bi uničila človeka"<sup>2</sup>.

Značilnosti prošnjih dnevov na obširnem ozemlju, ki danes spada pod občino Prapotno, so zelo podobne tistim v drugih predelih. Vršile so se tako glavne tri procesije v prošnjih dnevih kot tudi procesija sv. Marka. Glavne prošnje procesije so se vršile, kot je bilo v navadi, na ponedeljek, torek in sredo pred vnebohodom, ki se je slavil na četrtek; pele so se litanije vseh svetnikov in običajni postanki za molitev in blagoslov se v večini primerov niso vršili ob kapitelih, freskah ali votivnih kapelah. Župniki so bili tisti, ki so skupaj z vaško skupnostjo odločili, kje se bodo ustavili in z blagoslovljeno vodo blagoslovili polja in ozemlja vezana na različne vasi; pri tem se je še posebno poudarila in poudarila pripadnost določenega ozemlja neki skupnosti.

Ta aspekt pride še posebno do izraza v procesiji sv. Marka.

Glede na to, da je bila v primerjavi s tremi v prošnjih dnevih zdaleč najvažnejša, je zajela tudi največji obseg, to je bil namreč čas, ki je nakazoval dobro oziroma slabo letino, zato so se opravljali obredi magičnega značaja in na osnovi teh so potem napovedovali letino.

Med procesijami sv. Marka sta prav gotovo najbolj posebni tista v Čelih (Cialla) in tista v Kodermacih (Codromaz).

Za procesijo, ki se je vršila 25. aprila, je bilo že od začetka sedemdesetih let značilno, da je od cerkve šla do meje z občino Čedad (t.i. "confin").

Med potjo je župnik ob postankih blagoslavljal lesene križe, ki so jih bolj ali manj spretno izdelovali vaški družinski poglavarji; značilnost teh križev je bila, da so na točki, kjer sta trama pravokotno položena drug čez drugega, imeli odprtino. V to odprtino so župnikovi pomočniki vtikali zavite papirčke, t.i. "coriandole", v notranjost katerih je župnik že prej kapnil nekaj kapljic voska z goreče blagoslovljene sveče. Po maši in po končani procesiji je vsaka družina vzela svoj križ ali svoje križe, če jih je posedovala več, in jih postavila na lastna polja kot zaščitnike. Podobno se je na dan sv. Marka dogajalo v Kodermacih. Proce-

sija (do leta 1965), ki so se je udeleževali prebivalci Kodermacev, Oborče in vseh manjših vasi, ki so spadale pod župnijo sv. Tomaža od Kodermacev, je opravljala dolgo pot in se ustavljala ob prošnjih križih, ki so jih postavljali nalašč za to priložnost v presledkih približno vsakih dvesto metrov; župnik je z blagoslovljeno vodo blagoslovil vse štiri strani neba; v odprtine, ki so jih nalašč izvrtali v sredini križa in na treh konceh, so postavljali trikotne papirčke, ki so vsebovali kapljice blagoslovljenega voska; tudi tu so jim pravili "coriandoli". Poleg tega je župnik te papirčke razdeljeval vernikom v zameno za jajca. Ljudje so jih potem vtikali v špranje vrat in zidov v kurnikih, svinjakih in hlevih, zato da bi bile živali obvarovane (čarovnice, ki so predstavljale zlo, so namreč pri izrekanju urokov izkoriščale te "prehode" in ljudje so te uroke preganjali s tem, da so te luknje zatikali s svetimi elementi). Še danes se odvija procesija, ki gre od oborške cerkve do Kodermacev, kjer se verniki ustavijo in okrepčajo, se nadaljuje do Podroba (Molino vecchio), kjer molijo pred podobo lurdske Matere božje, in se napoti proti Čubcem (Ciubiz), kjer prisostvujejo sveti maši, Bordonom, kjer molijo pred podobo starogorske Matere božje, in mimo Salamantov doseže Melino, kjer redovnik moli za dobro letino. Sedanje procesije se udeležujejo vsi prebivalci omenjenih krajev, od najmlajših do najstarejših. To je trenutek, ko se med ljudmi navezujejo stiki in utrjujejo stare prijateljske vezi ali tiste med sorodniki, poleg tega pa je to način, preko katerega človek potrjuje svojo pripadnost nekemu kraju, se istoveti z določeno kulturo, ohranja svoje korenine, svojo zgodovino in zgodovino ozemlja, na katerem živi. Prošnje procesije nekako delijo prostor na več delov: tako obstajajo posvečen in posvetni prostor, človeški in divji prostor, zasebni in skupni prostor, kar omogoča človeku, da se obvaruje pred negativnimi vplivi. Če torej prošnje procesije s svojimi kapiteli, ki predstavljajo prave utrdbe, ščitijo celotno skupnost, bivajočo v določenem kraju, so po drugi strani na posameznih hišah poslikane freske, tiste, ki ščitijo zasebni, družinski prostor. Središče človeškega prostora je hiša: "če v bistvu človekovega obstajanja ni bilo hiše, si bil ne le brez strehe nad glavo, temveč tudi zgubljen v neke vrste neobstajanju, v nestvarnosti"<sup>3</sup>. Številni so primeri ljudske pobožnosti, ki so še prisotni na območju Prapotnega. Prav freske so tiste, ki s svojimi ikonografskimi elementi, s skladnimi značilnostmi in z značilno tehniko še v največji meri izražajo aspekte ljudskega verovanja in ljudske umetnosti, umetnosti, ki "zadovoljuje tako duhovne kot vsakdanje po-

trebe ljudstva in se prav zaradi te življensko bistvene naloge, ki jo opravlja, izroča iz roda v rod, se ohranja ali pa se spreminja v tirih neke svoje stilne tradicije, vse dokler jo ljudstvo čuti in ima za svojo"<sup>4</sup>. Številni strokovnjaki so ugotovili, da ima ta slog umetnostnega izražanja posebne značilnosti, med njimi sta to potrdila tudi Hahm in sam Toschi, ki razbere šest skupnih značilnih prvin ljudske umetnosti: "1. Lirski sintetizem, ki se udejanja z izbiro značilnih potez in s popolno odsotnostjo dodatnih in dopolnilnih elementov. Upodobitve ali deli, ki jih sestavljajo, imajo tako največkrat simbolno ali emblematično vrednost (...); 2. Poenostavitev črt, barv in volumnov. Na ta način so *chiaroscuro* in barvni poltoni praviloma odpravljani (...); 3. Pretiravanje, kot sad čustvenega zanaša, neposrednega odseva čustev, zanimanja, občudovanja, navdušenja, ki izzove določen zunanji aspekt ali pa tudi določeno razpoloženje. To sproža deformacijo, spremembo in poudarjenost določenih potez, pa tudi njihovo preobrazbo. Glavni junak, kralj, svetnik je nagonsko upodobljen precej večji v primerjavi z drugimi ljudmi (...); 4. Materializacija gibov, glasov, občutkov, idej (...); 5. Stiliziranje, ki teži k sintetizmu in k poenostavljanju preko katerega se ustvarjajo točno določene okrasne prvine (...); 6. Ponavljanje črt in celotnih podob ali barvnih madežev, kar sproža napetost in ritem"<sup>5</sup>.

Druga očitna značilnost zadeva skoraj popolno anonimnost umetnikov, ki razen redkih izjem, kot je npr. Jacum Pitòr, nikoli ne podpisujejo lastnih del. "Dejstvo, da je avtor neznan, sicer ne vpliva na tematsko vrednost izdelka, preko katerega neznan avtor razlaga izražanje (...) vernosti. Niti ni pomembno poznati ime (...) naročilnik, ki je čestokrat napisano na spodnjem delu podobe. Zahtevano po tem, da se njegovo ime zapiše, ne narekuje v tolikšni meri želja, da bi s tem pokazal svoj visok družben položaj, ki ga največkrat niti ni imel, kolikor edina želja, da bi izrazil hvaležnost in zaupanje v čudodelne sposobnosti upodobljenega zavetnika; (...) na ta način sta tako varovanec kot votivni slikar posamezna posrednika neke skupne vere"<sup>6</sup>.

Ljudski umetniki so v večini primerov bili obrtniki, trgovci, "vagabundos – potepuhi z nedoločenim poklicem, zadnji dediči srednjeveških bratovščin, kot sta bili t.i. *Pitoccheria* in *Arcimestiere*, ki so živeli pod geslom: *Con arte e con inganno si vive mezzo anno – Con inganno e con arte si vive l'altra parte* (Z umetnostjo in goljufijo preživiš pol leta – z goljufijo in umetnostjo pa drugo polovico)"<sup>7</sup>. Obstajala je še ena kategorija umetnikov, to so bili potujoči slikarji, ki so

sprva bili navadni pleskarji, a so jih potem povišali v slikarje in prodajalce nabožnih slik-podobic. Starejši vaščani se jih še danes spominjajo kot možje z bogatimi izkušnjami in veliko modrostjo. Večkrat so se z umetnostjo ukvarjali sami lastniki hiš in zemljišč, ki so sami izdelovali in postavljali, bolj ali manj umetniško izrezljane in poslikane freske, kapitole in križe, pa tudi kipce, ki so predstavljali božanstvo. To se je dogajalo predvsem v manjših osamljenih benečanskih vaseh.

Največkrat je bil upodobljen lik Device Marije, ki so jo častili pod različnimi naslovi: Kristusova mati, brezmadežna Devica Marija, rožnovenska, starogorska, lurdska. V primerjavi s tem božji motivi skoraj niso omembe vredni, vsekakor je najpogostejši motiv vezan na misterij odrešenja skupaj s Kristusovim križanjem. Zelo razširjeno, a še vedno v manjši meri v primerjavi z likom Device Marije, je upodabljanje svetnikov; med prvimi je sv. Anton Padovanski, nato sv. Anton Opat, pri katerih pride včasih do ikonografske zamenjave, sledijo jima sicer v precej manjšem številu svetniki kot sv. Lucija, sv. Jožef, sv. Janez Krstnik, sv. Martin in sv. Alojz.

Ikonografske značilnosti so povsem kanonske; izražajo skupen jezik in "so skladne (...) v ponavljajočih se tipologijah, kažejo torej neko nespremenjeno in nespremenljivo vez v času in prostoru"<sup>8</sup>. Slediti likovni tradiciji pomeni zagotoviti "votivnemu predmetu *verodostojnost*, to je neke vrste zagotovilo *avtentičnosti-pristnosti*, izhajajoče iz skupnega doživljanja vere, ki se je neprekinjeno dogajalo v času"<sup>9</sup>.

Če poslikave razvrstimo po časovnem zaporedju nastajanja, ne glede na tiste, ki so izginile ali pa so zaradi zoba časa nerazumljive, ugotovimo, da večina sega v obdobje od konca 19. do prve polovice 20. stoletja. Med najzanimivejšimi naj omenimo podobo svetogorske Device Marije, ki je bila naslikana v sedemdesetih letih 19. stoletja na pročelju neke hiše v Ibani (Albana). Na njej je Devica Marija prikazana v svoji najstarejši ikonografski upodobitvi: v levi roki namreč drži koruzni storž. Delo ni važno samo zaradi svojih ikonografskih značilnosti, zaradi živahne barvitosti in teatralnosti, temveč tudi zato, ker potrjuje zaščitno nalogo, ki jo opravljajo freske v odnosu do stavbe, na kateri so naslikane, in v odnosu do družine, ki v stavbi prebiva; družina namreč poseduje reprodukcijo te podobe, ki jo hrani v notranjosti hiše.

Tudi procesije lahko svojo zaščito razprostrejo nad zasebna bivališča in obenem

tudi nad celotno vas. To so svete poti, ki se vijejo po vaških cestah in vas prehodijo v celoti.

To je primer oborške procesije (Oborza).

13. junija na praznik sv. Antona Padovanskega še danes, kot zahteva tradicija, okrasijo drevesa s papirnatimi cvetovi in pentljami na poti, ki pelje iz vasi do cerkve. Procesija začenja svojo pot ob kapitelu, ki stoji na začetku Oborč.

Ženske, ki so v ljudski kulturi nosilke magične liturgije, izdelajo krhke okraske, ti pa potem krasijo drevesa vse do praznika v naslednjem letu. Vrača se tako starodavna dvojnost med drevesom in praznikom pomladi, ko je drevo prisposodba samega letnega časa, kar se bolj ali manj očitno ponavlja v različnih drugih obrednih situacijah. "Spomnimo naj samo na drevo, ki so ga postavljali naborniki, t.i. *midili* ali *pignùl* v sredini trikraljvskega kresa, (...), na plezalni drog z nagradami (palo della cuccagna) na vaških veselich"<sup>10</sup>. Drevo postane tako prisposodba-simbol plodnosti, znak dogovora med človekom in naravo ter njenimi ritmi, zveza, ki je imela v starodavnih poljedelskih in pastirskih skupnostih velik pomen. Procesije in pomladni obredni sprevodi "na bolj ali manj odkrit način razodevajo simbolno sakralnost rastlinja (Eliade)"<sup>11</sup> in se v krščanstvu preobrazijo v Kristusov *lignum vitae*. Prav pod drevesom, pod starim orehom, ki je že zdavnaj usahnil, so se nekoč Oborčani zbirali in tu začenjali svoje procesije ali pa se srečevali na vaških zborovanjih.

1. VAN GENNEP A., "I riti di passaggio", Torino, Bollati Boringhieri, 1996, str. 15
2. SEUFFERT J., "Segni di vita. Piccola raccolta di simboli cristiani", Cinisello Balsamo (Mi), Edizioni Paoline, 1988, str. 40
3. LA CECLA F., "Perdersi, l'uomo senza ambiente", Roma-Bari-Laterza, 1966
4. TOSCHI P., "Arte Popolare Italiana", Roma, Edizioni Italiane, 1960, str. 14
5. TOSCHI P., "Arte Popolare Italiana", Roma, Edizioni Italiane, 1960, str. 16
6. PAMPALONE A., "Gli ex-voto del Santuario di Gallura" v "La ricerca folklorica" a c. di E. Silvestrini, št. 24, Brescia, Grafo, 1991, str. 83
7. NICOLOSO-CICERI A., "Jacum Pitòr", Udine, S.F.F., 1974, str. 1
8. PAMPALONE A., "Gli ex-voto del Santuario di Gallura" v "La ricerca folklorica" a c. di E. Silvestrini, št. 24, Brescia, Grafo, 1991, str. 83
9. PAMPALONE A., "Gli ex-voto del Santuario di Gallura" v "La ricerca folklorica" a c. di E. Silvestrini, št. 24, Brescia, Grafo, 1991, str. 83
10. NICOLOSO CICERI A., "Tradizioni Popolari in Friuli", Reana del Rojale (UD), Chiandetti Editore, 1982, str. 791
11. NICOLOSO CICERI A., "Tradizioni Popolari in Friuli", Reana del Rojale (UD), Chiandetti Editore, 1982, str. 792





**Prošnja procesija sv. Marka iz Oborč do Meline, 25.4.1997 (slika: F. Toner)**

*Za dragocene informacije, ki so mi jih posredovali, bi se rada zahvalila: Brunu Petrusi iz Prapotnega, Rosanni Sfiligoi iz Čente, Antonju Codromazu od Kodermacev, Linu Cossonu in Giuseppini Codromaz iz Čel, Lucii Sabau in družini Zubic od Bordonov.*

## PROCESIJE V RAZLIČNIH ŽUPNIJAH TRBIŠKE DEKANIJE

*Žabnice, Naborjet, Rabelj, Dipalja ves, Trbiž, Ukve, Ovčja ves*

MARIO GARIUP – LIUKIN IZ TOPOLOVEGA

Procesije, ki so se vile po Kanalski dolini, so bile številne v vseh vaseh in so bile enake tistim običajnim v katoliškem svetu, kot so prošnje procesije, procesije sv. Marka v aprilu, svetega Rešnjega telesa, Matere božje, svetnikov itd.

Razlika je bila le v tem, da se v velikem tednu po vaseh Kanalske doline procesije niso vršile na veliki petek, kot je drugod v navadi, temveč so tu prirejali "procesijo Kristusovega vstajenja". Morda je s teološkega zornega kota slavljenje Kristusovega vstajenja važnejše od njegovega trpljenja in smrti. Potem ko je tu prevladalo italijansko prebivalstvo, se je ta procesija ohranila le še v Ukvah in Žabnicah na veliko soboto po darovanju vstajenjske maše.

Bilo je še nekaj drugih manjših procesij na svečnico, na cvetno nedeljo, okoli cerkve na dan, ko se je slavila obletnica njene posvetitve, na dan sv. Florijana in pa še veliko specifičnih votivnih procesij kot tista, ki se je vsako leto 13. septembra vršila v Ukvah v spomin na povodenj iz leta 1903.

Glede na to, da so si ostale procesije povsod enake, navajam v tem zapisu le nekatere izmed tistih, ki kažejo določene posebnosti v različnih vaseh Kanalske doline.

### **Žabnice**

5. maja 1877 so Žabničani v procesiji nesli znanega angela iz peščenjaka, ki s stebra, na katerem stoji, kaže stezo za Višarje. Za 35 F. ga je izklesal Giacomo Gschiel iz Gradca, za prevoz pa je bilo odšteti 2,30 F. Prejšnja lesena angela so izklesali na Štajerskem: prvega so zaradi dotrajanosti odstranili leta 1860, drugega pa leta 1877. Postavili so ju v knjižnico žabniškega župnišča, kjer pa sta se v enem izmed bombardiranj v času druge svetovne vojne izgubila. Ste-

ber, od koder so procesije začenjale svojo pot na Višarje, je sprva bil postavljen ob Višarskem potoku. Ni znano kdaj so ga potem premaknili proti Trbižu, verjetno ob graditvi nove poti s Trbiža v Zamline. Obnovili so ga šele pred kratkim po sramotnih zavlačevanjih in po vrsti protestov v časopisju, potem ko ga je leta 1980 poškodoval mešalec za beton. Tudi angela iz peščenjaka so zamenjali z novim.

Kot je znano, je italijanska artiljerija na začetku prve svetovne vojne bombardirala višarsko svetišče. Na srečo so Marijin kip že prej premestili nekam v osrčje Koroške. Po vojni so ga ponovno prenesli v Žabnice in 2.10.1921 ob desetih zvečer, na praznik rožnovenske Matere božje, so kip v procesiji, ki se je vila od župnišča po cesarski cesti, mimo Tišlerja, gozdarske hiše in šole, prenesli v farno cerkev. Procesije so se udeležili šolarji, prostovoljni gasilci in še dvatisoč vernikov iz Žabnic ter Kanalske doline. Hiše so bile bogato okrašene in vse razsvetljene. Vsi so podobo poljubili, potem ko so obšli glavni oltar farne cerkve, segli v denarnico in opravili darovanje. Obred sta vodila župnik, frančiškan Žankar in teolog Luca Oitzinger, ki je bil po rodu Žabničan. Podobo so postavili na glavni oltar farne cerkve na mesto, kjer je prej stal kip sv. Egidija Opata, in častili so jo vse praznične dni z izjemo postnega časa in pa praznika sv. Egidija, zavetnika žabniške fare. Podoba je v žabniški farni cerkvi ostala do leta 1925.

– 25.5.1922, na praznik Gospodovega vnebohoda, se je po žabniških ulicah vršila procesija v spomin na prve procesije, ki so se vile k višarskemu svetišču.

– Žabniški in torej tudi višarski župnik Natale Moncaro, ki je nasledil gospoda Žankarja, je z vojno odškodnino, ki jo je prispevala Italija, obnovil svetišče in 24.6.1925 je Marijin kip po desetih letih odsotnosti ponovno stal na Višarjah. Obred je bil čudovit, kljub temu da je zjutraj lilo kot iz škafa. Na predvečer je dr. Martin Ehrlich, prošt v Tinjah (Tainach) in brat dr. Lamberta Erlicha (rodila sta se v Žabnicah), skupaj z enaindvajsetimi duhovniki pel večernice. Molili so pozno v noč. Na Višarjah in okoliških vrhovih so zagoreli kresovi in po dolini je odmevalo pokanje topičev, možnarjev. Naslednjega dne so se duhovniki od pete ure dalje vrstili pri darovanju svete maše ob prisotnosti vernikov iz Ukev

(oblečeni so bili v narodne noše), z Lužnic, iz Naborjeta, Ovčje vesi, Podkloštra (Arnoldstein), Kobarida, Drežnice, Ljubljane, Gornje Štajerske, Eibiswalda, Gradca, Gorenjske, ki so zastopali vse štiri obmejne škofije. Iz kraja Mužac je ob pol štirih odpotoval poseben vlak in glede na posebno priložnost je bil potnikom priznan tridesetodstotni popust. Slovesno peto mašo je daroval stari trbiški dekan monsignor Valentino Kraut. Pridigal je častiti gospod Filip Terčelj iz Gorice in prisotne spravil v jok, ko se je spomnil na bolečo zgodovino svetišča in vsem dal v razmislek bratsko ljubezen, ki naj bi združila Italijane, Slovence in Nemce, ki se v skupni molitvi kleče pod Marijinim kipom srečujejo na tej gori. Med mašo je pel žabniški zbor. Zunaj je medtem močno deževalo. Kljub temu se je preko dvatisoč ljudi skupaj s tridesetimi duhovniki v procesiji napotilo proti Višarjam med petjem, pokanjem možnarjev, med hišami, ki so bile praznično okrašene in svečami, ki so gorele na vsakem oknu. V Zamlinih, kjer se začenja pot na Višarje vzpenjati, je bil postavljen veličasten slavolok iz jelovih vej. Najprej so kip nosili štirje duhovniki, ki so zastopali vsak svojo škofijo, pri slavoloku pa so kip prevzeli štirje žabniški mladeniči. Procesijo sta vodila župnik Natale Moncaro in kanonik kapitlja goriške stolnice, predsednik Mohorjeve družbe kanonik A. Berlot, ki ga je poslal goriški škof. Ko je procesija dosegla planine, je naenkrat prenehalo deževati in prikazalo se je sonce. Pri kapeli žalostne Matere božje jim je prišel naproti dr. Lambert Ehrlich, ki je k svetišču odšel že dan prej, kip pa so ponovno prevzeli duhovniki. Višarje so dosegli ob pol enajstih. Slovesno peto mašo je daroval mons. Berlot. Peli so združeni cerkveni zbori iz Žabnic, Ukev in Drežnice. Pri obredu so sodelovali nekdanji predstojnik avstroogrske mornarice in kobariški dekan mons. Korsič, bovški dekan And. Klobučar, župnik iz Vrat (Unterthörl) Th. Orasch. V slovenščini je pridigal dr. Lambert Ehrlich, v nemščini častiti Tomaž Oraš, v italijanščini pa častiti Giovanni Fuso, župnik v Mužcu. Čast, da je Marijin kip postavil v oltarno nišo, je pripadla župniku Moncaru, ki je bil najbolj zaslužen za to, da je bilo svetišče obnovljeno, a je svojo pastoralno vnemo drago plačal, saj je zaradi nenehnega fizičnega napora, ki mu je bil podvržen v tistih letih, zbolel za tuberkulozo. Obred se je zaključil s slovesno pesmijo Te Deum. Darežljivi Ukljani so svetišču ob tej priložnosti darovali veliko iz cvetja spletnih vencev.

– 20.6.1943 je žabniški župnik zabeležil: »Na procesiji ob prazniku svetega rešnjega telesa bomo spoznali, kako so se vrste faranov zredčile: 22. junija bo odšlo v vojsko precejšnje število mladeničev in mož. Pozdravljamo jih z obvezo, da se bomo nanje spomnili v naših molitvah ob prazniku sv. Egidija in Marije Višarske.«

– Po vandalizmih, ki so prizadeli Višarje med drugo svetovno vojno, je sve-tišče odprl župnik Simiz 24. junija 1942 in vse je šlo naprej brez zapletov in po ustaljenih običajih do 4. oktobra. Žabniško procesijo je vodil župnik iz Ukev. Udeležilo se je štiriinpetdeset vernikov. »Neverjetno!«, je zapisal župnik Simiz.

### **Naborjet**

– Zadnji pogreb na pokopališču ob naborješki cerkvi je bil 12. avgusta 1895; zakopali so triinosemdesetletno Anno Petschar, neporočeno, po rodu iz Fužin na Kranjskem, mater gospe Josefe Wedam, ki je bila lastnica hiše št. 45 v Naborjetu. Novo pokopališče je 15. septembra 1895 ob petnajsti uri posvetil Simon Inzko, žabniški dekan, ki ga je pooblastil škofijski ordinarij. Navzoča sta bila župnik Lobe in župnik z Nemške Tablje (Pontafel) Johann Globotschnigg. Med procesijo od cerkve do pokopališča so molili rožni venec, na pokopališču pa je duhovnik podal primerno pridigo. Stroške za izgradnjo pokopališča je plačala občina. Župnija pri tem ni prispevala, ker je bila brez sredstev. Križ iz litega železa sta darovala Josef Raunacher, trgovec iz Naborjeta (hišna št. 23), in njegova žena Maria rojena Gortani. Pokopališče se nahaja 700 metrov od župnije in se rasteza na 1900 metrih površine. Prvega so tu zakopali devetinšestdesetletnega revnega kovača 26. septembra 1895 zjutraj ob sedmi uri.

– 1902. Skoraj vsi šolarji so se udeleževali procesije ob odprtju romarske sezone na Višarjah. Vodja učitelj Payer se je začel norčevati iz procesije in govoril, da škodi zdravju in morali. Tistim, ki ga niso ubogali, je grozil, a kljub temu so otroci vedno številni sodelovali na procesijah in na Višarjah molili tudi za svojega učitelja. Učitelj se je zato še bolj razjezil in začel otroke kaznovati, jim vpi-sovati neopravičene odsotnosti in prijavil jih je Občinskemu šolskemu svetu. Slednji je o tem poslal poročilo šolskemu skrbniku, ki je seveda dal prav

učitelju, a je obenem občino pooblastil, da ob priliki procesije na Višarje uvede šole prost dan. S tem je bila učiteljem odvzeta možnost, da bi otroke kaznovali samo zaradi vere.

– Še trideset let nazaj je bil v Naborjetu običaj, da so farani vsako leto 20. januarja ob prazniku sv. Sebastijana šli v procesiji do Ukev. Po maši, ki jo je v ukovski cerkvi daroval naborješki župnik, so se Naborječani vračali domov v manjših skupinah. Nekateri so se zadrževali v družbi z Ukljani in nazdravljali. Saj se ve, da se vsi psalmi končajo z glorio.

– V času prošnjih dnevov se je odvijalo kar nekaj procesij od Naborjeta do Šenkatrije, od Naborjeta do Lužnic, od Naborjeta do Ukev. Slednja je krenila na pot ob šesti uri zjutraj in se je vračala ob pol devetih.

– Ko je leta 1939 gospod Simeoni nastopil kot župnik v Naborjetu, so bile cerkve v Naborjetu, v Šenkatriji in na Lužnicah v zelo slabem stanju. Naborješko so zadnjič prepleskali leta 1919. Tista na Lužnicah je imela poškodovana tla in okna. Šenkatrijska je poleg dveh ponarejenih stranskih oltarjev imela še kip Device Marije, ki res ni bil vreden pogleda. Gospod Simeoni je podjetju Guldenbrein poveril obnovo lesenih delov, podjetju Ortis pa pleskanje v vseh treh cerkvah. Ob koncu junija so bila dela opravljena. Na Lužnicah so zaključek del počastili s procesijo, ki ji je sledila bogata gostija.

### **Rabelj (Cave del Predil)**

– Slovenski katoliški tednik *Mir* iz Celovca je 19.9.1908 na prvi strani objavil članek z naslovom: *Nadvse vdana rdeča barva. Povedati želim, kako so naši socialisti kar naenkrat postali vdani in goreči zagovorniki božje slave.*

*Ob praznovanju Marijinega vnebovzvetja so na Višarje v pomoč poklicali tudi rabeljskega župnika. Ta je povabil svoje farane, naj se mu pridružijo v procesiji na Višarje. Ta dan in naslednji zato v Rablju ni bilo maše, ki se je tako radi udeležujejo naši socialisti. Nič ne bi k temu rekli, če bi ne socialisti tako surovo in zahrbtno napadali naše duhovnike in bi jih ne obrekovali. Naj med temi rdečimi omenim le enega, ki prešteva ljudi, ko hodijo k maši, in jih ima za opice. Ta je trdil, da hodijo duhovniki na Višarje samo zato, da preštevajo*

*denar in si z njim polnijo žepe. 8. septembra je izjavil: Duhovnik in zdravnik morata biti ljudem v vasi zmeraj na dosegu, zakaj naj jih v nasprotnem primeru plačujemo? Revček ni vedel, da je bil duhovnik doma in da je točno ob določeni uri daroval mašo. Očitno je, da seveda ne hodi k maši. Tako se obnašajo tisti, ki trdijo, da je duhovnik sploh odveč. Če pa ima potem kdo kako nujno potrebo, se ravno ti najbolj jezijo, da jih ni. Take ljudi ne bo mogel zadovoljiti niti Bog. A ni tako, gospod Tomaž Štrukl?*

### **Dipalja ves** (S. Leopoldo)

– V Dipalji vesi so procesije že od nekdaj bile zelo važne in so bile naslednje:

\* Procesija sv. Marka 25. aprila. Na pot je krenila pri cerkvi ob šesti uri zjutraj in se napotila proti njivam in poljem, ob povratku pa je župnik daroval sveto mašo. Vršila se je ob vsakem vremenu.

\* Procesija na prošnji ponedeljek. Na pot je krenila pri cerkvi ob petih zjutraj in se napotila proti njivam in poljem, ob povratku je sledila sveta maša. Z Nemške Tablje (Pontafel) je prihajala procesija, ki je zopet šla na pot uro po koncu maše, ki jo je daroval tabeljski župnik. Vršila se je ob vsakem vremenu.

\* Procesija na prošnji torek. Na pot je odhajala pri cerkvi ob peti uri zjutraj in se napotila proti Lužnicam, kjer je župnik daroval mašo. Tu so Dipaljani počakali na procesijo, ki je prihajala iz Naborjeta, in nato prisostvovali še drugi maši, ki jo je daroval naborješki župnik. Vršila se je ob vsakem vremenu.

\* Procesija na prošnji sredo. Na pot je krenila ob petih zjutraj proti Nemški Tablji, kjer je sledila maša. Po maši so Dipaljani in krajanje Nemške Tablje skupaj odšli na Laško Tabljo (do leta 1918 je tu potekala meja med Italijo in Avstrijo, ki je naselje delila na dva dela), kjer je župnik z Nemške Tablje daroval mašo. Vršila se je ob vsakem vremenu.

\* Procesija sv. Florijana 4. maja in sv. Roka 16. avgusta. Procesija je krenila na pot pri cerkvi ob šestih zjutraj proti križu Čauk, vračala se je do križa Šeit in se odpravila v cerkev k maši. Stroške obeh procesij je plačevala občina (župniku 3 F., organistu 35 kr., cerkovniku 20 kr.). Vršila se je ob vsakem vremenu.

\* Procesija ob vstajenju ob mraku na sveto soboto. Šla je do Karnelca (do št. 1), šole in se vračala v cerkev. Med blagoslovom se je oglašalo pokanje topičev, stroške pa je plačala cerkev sama. Vršila se je le ob lepem vremenu.

\* Procesija svetega Rešnjega telesa. Odhajala je na pot ob pol devetnajstih pri

cerkvi in na priložnostnih oltarjih, ki so jih postavili pri hišah na št. 38, 17, 9, 60, so brali začetne dele štirih evangelijev. Vršila se je samo ob lepem vremenu. Pokanje topičev je plačevala občina.

\* Bilo je še nekaj manjših procesij kot tista na svečnico, na cvetno nedeljo in okoli cerkve na obletnico njene posvetitve. Vršile so se le ob lepem vremenu.

– Giuseppe Kowatsch je bil organist v dipovski cerkvi od leta 1847 do 31.12.1891. 1.1.1892 ga je nasledil njegov sin Martino, učitelj v krajevni osnovni šoli. Organistova naloga je bila, da je z orglami spremljal bogoslužje: na vigilijo, zjutraj in popoldan ob praznikih in slovesnostih; na veliki četrtek in veliko soboto; pri procesiji na veliko soboto; pri procesiji sv. Marka in v prošnjih dnevih; pri procesiji svetega Rešnjega telesa in petju, ki uvaja branje evangelijev; na svečnico 2. februarja in ob blagoslovu oljk na cvetno nedeljo. Za opravljeno delo je prejemal plačo v višini 30 F., s tem da je moral iz lastnega žepa plačevati delavca, ki je skrbel za dobro delovanje meha pri orglah. Ob priliki procesij sv. Roka in sv. Florijana ga je plačevala občina, ki je obenem plačala tudi duhovnika in cerkovnika (od leta 1892 dalje sta ti dve procesiji odpadli).

– 1866. Dnevnik *Slovenec* iz Celovca je zapisal, da je že od nekdaj ob sredah v prošnjem tednu v navadi procesija od Laške Tablje do Nemške Tablje. Dikaljani pa so v procesiji hodili do Nemške Tablje in od tu so se skupaj z Nemci napotili proti Laški Tablji. Procesiji sta se, bodisi ko sta krenili na pot kot ob povratku srečali na mostu, kjer sta se križa poljubila. Tudi letos se je običaj ponovil. Toda ravno tedaj, ko sta se italijanska in nemško-slovenska procesija srečali na mostu, je v galopu pridirjala konjenica huzarjev, ki so jo sestavljali vojaki različnih jezikov, ras in veroizpovedi. V tistem trenutku so se na tem mostu znašli Italijani, Nemci, Slovenci, Madžari, Romuni, Slovaki, Srbi, mogoče tudi Cigani, Judje in bogsigavedi koliko drugih še, ravno ko so procesije pele: »*Kuge, lakote, vojne reši nas o gospod!*«

– 1895. Dež je onemogočil procesijo svetega Rešnjega telesa 3. junija. Ta procesija je bila na Koroškem zelo cenjena. Še danes najstarejšim Dikaljanom veliko pomeni. Zaradi dežja so jo preložili na 16. junij, vršila pa se je na Nemški Tablji.



– Leta 1896 je odpadla procesija sv. Marka, ker je župnik na Nemški Tablji zbolel.

– Istega leta je odpadla procesija sv. Florijana.

– 21. aprila 1900 sta bili blagoslovljeni novi cerkveni zastavi, kupljeni na Dunaju, ki sta prvič zaplapolali na procesiji ob prazniku Gospodovega vstajenja. Stali sta 409,66 K. Župnik je zabeležil: *»Zastave smo prejeli brez vsakršnih napisov, zato se mi zdi njihova cena pretirana.«*

– V letih 1930-1931 so za duhovno življenje na Nemški Tablji skrbeli župniki z Laške Tablje. Tabeljski župnik dr. Boria je vsem farnim cerkvam priskrbel sliko Matere božje. Leta 1931 je prišla na vrsto tudi cerkev na Nemški Tablji, slednji je podaril sliko Matere božje dobrega sveta. Po opravljeni devetdnevnic so sliko z Laške Tablje v procesiji prenesli v cerkev na Nemški Tablji, kjer so jo ustoličili. To ni bilo po godu tamkajšnji manjšinski skupnosti, ki je bila duhovniku Borii vse prej kot naklonjena, zato je goriški nadškof Sedej imenoval za župnika na Nemški Tablji in upravitelja v Dipalji vesi Tirolca Luigija Rizzardija. Ta je na prigovarjanje ljudi snel sliko, ki jo je daroval tabeljski župnik, in jo je pozneje poklonil don Stefanu Battigelliju v zahvalo, ker mu je ta v župnišče napeljal elektriko. Don Battigelli je potem to sliko daroval otrantski škofiji, ki je v času potresa leta 1976 Dipalji vesi izkazala veliko pomoč.

## **Trbiž**

– V nekem intervjuju, ki ga je dal leta 1980 v svojem župnišču v Štmavru pri Gorici, je nekdanji žabniški župnik Rafko Premrl, deportiranec v Dachavu v času druge svetovne vojne, ki je na srečo taborišče preživel, izjavil: *»Leta 1938 je na Trbižu potekal župnijski evharistični kongres. Pel je žabniški cerkveni zbor. Pridigal sem v slovenščini. Ljudje so to sprejeli z odobravanjem. Ob procesijah na Trbižu so litanije svetnikov peli v slovenščini... Na Trbižu!? V cerkvi!? V slovenščini!?!«*

Še danes hodijo na praznik sv. Marka trbiški farani v procesiji do Žabnic, kjer dekan daruje sveto mašo.

## Ukve

– Procesije, ki so se vršile v Ukvah, so bile naslednje:

\* Vstajenjska procesija na veliko soboto po velikonočnem bedenju in darovanje slovesne pete vstajenjske maše z začetkom po devetnajsti uri.

\* Procesija sv. Marka Evangelista 25. aprila, ki je že zelo zgodaj zjutraj krenila na pot pri župnijski cerkvi; šla je preko polj ob petju litanij vseh svetnikov, s krajšimi postanki pri kapelah, ki še danes stojijo in so zelo stare. V Ukvah stoji npr. kapela iz 15. stoletja.

\* Tri prošnje procesije ob šesti uri zjutraj: prva se je vila preko ukovških polj, druga je šla od Ukev do Ovcje vesi, tretja pa od Ukev do Naborjeta.

\* Procesija svetega Rešnjega telesa s štirimi postajami, kjer so brali začetne dele štirih evangelijev.

\* Votivna procesija po vaških poteh z Marijinim kipom vsakega 13. septembra v spomin na poplavo iz 13. septembra 1903, ko so bile Ukve delno pokrite z vodo in blatom. 17. septembra 1933 so se s posebnim obredom spomnili 30. obletnice poplave, ki je Ukve prizadela 13.9.1903. Ob pol desetih je krenila na pot procesija z Marijinim kipom in se vila po vaških poteh, sledili so razni govori in pa darovanje svete maše. Vse je organiziral župnik Stanič v sodelovanju s političnim sekretarjem fašistične stranke Domenicom Biasuttijem in občinskim podestatom Kovatschem.

12. septembra 1944 je bila še vojna in župnik Succaglia je v župnijski "Liber memorabiliu" zabeležil: »*Letos je votivna procesija z Marijinim kipom odpadla in to ne iz strahu pred letalskimi napadi ali pred esesovci, temveč le zaradi tega, ker ni pametno svete stvari izpostavljati posmehu brezbožnežev in brezvestnežev.*«

\* Procesija sv. Lucije proti Ovcji vesi, kjer jo 13. decembra častijo.

\* Med prvo in drugo svetovno vojno se je po ukovških poteh vršila procesija Svetega srca Jezusovega.

\* 24. junija so na praznik sv. Janeza Krstnika, ob odprtju svetišča po prvi svetovni vojni, Ukljani hodili v procesiji na Višarje. Na pot so krenili ob pol treh zjutraj z župnikom na čelu.

\* Včasih so v primeru suše priredili procesijo po ukovških poteh, da bi s tem izprosili dež. Na pot je odhajala ob šestih zjutraj.

\* Zadnjo procesijo je po Marijinem letu uvedel župnik Succaglia in se vrši

zadnji dan v maju, tako da Ukljani v tretjem tisočletju še vedno zelo številni sodelujejo kar v štirih procesijah.

### Ovčja ves

– Glede na to, da so v preteklosti veliko let Ovčjo ves upravljali ukovški župniki, so slednji tudi oške procesije organizirali podobno kot v Ukvah.

Vršila se je tako vstajenjska procesija, procesija sv. Marka, procesije v prošnjih dnevih pred vnebohodom, ko se je vsak dan molilo litanije vseh svetnikov in so Ovčani na ponedeljek šli v procesiji do Ukev, na torek pa so Ukljani prihajali v Ovčjo ves, na sredo se je spet oška procesija vila proti Žabnicam. Vršila se je še procesija svete Trojice, ki je bila glavni praznik v župniji.

– Tudi oška župnija se je udeleževala procesije ob odprtju svetišča na Višarjah. Na pot je odhajala ob treh zjutraj iz Ovčje vesi, kjer se ji je pridruževala ukovška procesija, tako da sta potem skupaj nadaljevali pot.

Med službovanjem kurata Kaufmanna je Ovčan Giovanni Mikosch leta 1850 na oških poljih zgradil kapelo z železnimi vrati, kjer so procesije v prošnjih dnevih in tiste priprošnje, ki so se na pomlad številne vile preko polj, opravljale postanke in molile. V tistih letih je bil na koncu vasi, prav na razpotju, ki vodi k današnji električni centrali, postavljen lesen križ.

– 12.4.1941. *»...ob sedmih zvečer je evharistična procesija popolnoma uspela, kljub temu da je Gauleiter... skušal preprečiti pevkam, da bi pele v slovenščini. Sploh se niso zmenile za nesramnost tega... ki se je potem skupaj z vso družino in ostalimi verniki udeležil procesije...«*

– 12.6.1941: *»Le malo ljudi se je udeležilo procesije svetega rešnjega telesa. Gasilci, ki so bili vabljeni, niso prišli. Vojaki so pripravili mimohod.«*

– 21.4.1944: *»Procesija sv. Marka je odpadla zaradi premajhnega števila udeležencev.«*

– 15.4.1960: *»Prvič se je zgodilo, da so prostovoljni gasilci postavili stražo ob svetem grobu in ob procesiji na veliko soboto.«*

– 01.6.1969: *»Praznik svete Trojice. Vršila se je tradicionalna procesija božjega razodetja, poleg tega se je z današnjim dnevom zaključil velikonočni čas. Število mož in mladeničev, ki so izpolnili velikonočno zapoved, je zelo omejeno.«*

PRVA APOSTOLSKA VIZITACIJA  
NA OZEMLJU OGLEJSKEGA PATRIARHATA  
PO TRIDENTINSKEM CERKVENEM ZBORU

FRANC RUPNIK

O vizitaciji kaprulanskega škofa Carla Pietra v letih 1485-1487 je njegov kancler Paolo Santonini pisal v knjigi, ki nosi naslov *Itinerario di Paolo Santonino* (slovenski prevod je z naslovom *Popotni dnevniki* izšel pri Mohorjevi družbi v Celovcu leta 1992). Potovanje je potekalo brž po grozovitih turških upadih, zato imamo vtis, da to ni zapis o pravih vizitacijah, ampak da gre zares le za *Le storielle*, kakršen je bil pravzaprav prvotni naslov teh zgodbic.

Leta 1992 so v *Domu* v nadaljevanjih izhajali zapisi drugega vizitatorja na teritoriju Oglejskega patriarhata sto let kasneje (1577-78), to je kotorskega škofa Paola Bisantija, ki naj bi vizitiral te kraje po Lutrovi reformi in protireformi Tridentinskega cerkvenega zbora. V njih prikazuje stanje cerkva in ljudi v zelo žalostni luči. (Le lettere di Paolo Bisanti, vicario generale del patriarca d'Aquila - F. SALIMBENI, Roma 1977).

V zadnjem času pa je bilo odkrito, da je bil pravzaprav prvi vizitator avstrijskega dela Oglejskega patriarhata po Tridentinskem cerkvenem zboru oglejski kanonik in mužaški opat Girolamo de Porcia (ali Porzia) v letih 1570-77.

O tem vizitatorju je bilo znano iz *Zgodovine slovenskega naroda* le nekaj malega, kot na primer, da je pri svojem delu za prenovo Cerkve prišel tudi do Cerknega, kjer pa mu je vikar odsvetoval, da bi nadaljeval pot v Idrijo, "ker so tam razen vikarja v Spodnji Idriji vsi protestanti". Prav iz tega vira je še znano, da se je de Porcia zanimal, od kod protestantske pesmarice Primoža Trubarja v Vipavi (1573), in jih prepovedal.

Prav tako pripisujejo de Porcii zaslugo, da je pregovoril nadvojvodo Karla V., da je poslal v Gorico komenskega dekana Konrada Glušica in Nikolaja Coreto, ki

sta ljudem dopovedovala, da je edino pametno, če se še naprej držijo katoliške vere, sicer bo prišla nadnje beneška vojska in pobila vse, ker jih bo imela za verske odpadnike (1574). Prav tega leta so po njegovem nasvetu in dogovoru z nadvojvodo Karlom V. ustanovili Goriški arhidiakonot in postavili za prvega arhidiakona šempetrskega župnika Gerolama Gatta. Ta se je tej službi odpovedal leta 1577 in njegov naslednik je postal Janez Tavčar, kasnejši ljubljanski škof, ki je ogromno pripomogel k protireformaciji.

Kdo je bil pravzaprav vizitator in kasnejši papeški poslanec v Gradcu, je temeljito raziskal furlanski zgodovinar Pio Paschini ("Un diplomatico friulano della controriforma, Bartolomeo di Porcia", *Memorie storiche forogiuliesi*, vol. XXX). Paschini ni uspel ugotoviti točnega datuma rojstva (okrog leta 1540), trdi pa, da je študiral leta 1562 na Univerzi v Padovi in dosegel doktorat iz teologije. Tam se je spoznal in se sprotijateljil s pisateljem Torquatom Tassom. Študiral je še na Univerzi v Bologni. Leta 1562 pa ga že najdemo kot diplomata v Vatikanu, kjer je postal velik prijatelj milanskega škofa Carla Borromea, ki je de Porcio stalno podpiral, mu poskrbel boljše službe, med temi tudi službo opata v Mužcu (Moggio Udinese), ki pa jo je opustil že leta 1569 in se vrnil v Rim na željo papeža Pija V., ki je vedel za dobre odnose de Porcie z nadvojvodo Karlom in je menil, da bi bil najprimernejši za urejanje napetih odnosov med Cerkvijo in državama, Beneško republiko in Avstrijo.

Zato ga je papež poslal 6.10.1570 v Nemčijo, kamor ni mogel takoj zaradi bolezni. To je storil šele kasneje in 2.2.1571 pisal iz Gradca, dne 25.3.1571 pa z očetovega gradu Brugnera.

Vizitator Girolamo de Porcia je začel svoje vizitacije 11.2.1570 v Ogleju. Pregledal je vso ožjo okolico, potem se je podal na Goriško in nato še na Tolminsko in Kobariško. A že tu je naletel na prve ovire s strani sicer dobrega cesarja Karla V., ki je imel svoje načrte za preureditev bivšega Oglejskega patriarhata.

Cesar je hotel ustanoviti tri nove škofije: eno v Gorici, drugo v Beljaku in tretjo v Celju. A temu načrtu se je uprl papež Sikst V iz strahu, da bi nadvojvoda Karel tako dobil preveč moči nad goriško Cerkvijo in da bi ta postala bolj podvržena cesarju kot papežu.

Papež Pij V. in vizitator de Porcia sta upala, da bo nadvojvoda Karel V. dovolil vizitirati ves teritorij, ki je nekdanj spadal pod Oglejski patriarhat, in stopiti v stik s klerom in civilnimi osebami. A de Porcii tega ni uspelo doseči niti potem, ko je bil februarja 1578 poklican na cesarski dvor kot papežev nuncij. Bil je eden najsposobnejših delavcev v protireformaciji. Iz njegovih pisem je mogoče sklepati, da je bil sicer srčno predan katoliškim dogmam, da se ni branil težav, skrbi, iznajdljivosti in tudi zvijačnosti, samo da bi dosegel svoj cilj.

Dobro je poznal okoliščine, v katerih je delal, in teren tistih, o katerih so brali njegova sporočila. Bil je kot vodja, ki se zaveda, da gre naprej na sovražnikovem terenu, in se je zato bolj posluževal zvijačnosti kot odkritosrčnosti, da bi spoznal, ali se osebe, s katerimi ima opravka, hlinijo ali ne, ali mu hočejo stvari prikazati drugačne, kot v resnici so. De Porcia je ljubil svojo vero in se je popolnoma žrtvoval v svojem poslanstvu.

Več mesecev ga je mučila vročina, skozi tri leta je bil na neprestanih potovanjih, domači so mu umirali, a on je videl v vsem božjo voljo.

De Porcia je umrl v Pragi 12.8.1578, star komaj 38 let, kot žrtev svoje zvestobe poverjeni mu nalogi v službi Svete Stolice in je bil pokopan v kraljevski kapeli.

Nadvojvoda Karel V. je dovolil de Porcii, da je pregledal cerkve in duhovščino v Ogleju in okolici, nato pa še one na Goriškem, na Tolminskem in na Kobarškem. To delo je opravil od februarja do maja leta 1570. Iz Krmina je poslal vsem duhovnikom in redovnikom posebno okrožnico, ki naj bi se prebrala v Gorici na Travniku. Upal je še zmeraj, da se bo cesar spričo uspehov le premislil in mu dovolil pregledati še ostale župnije na Koroškem, Kranjskem in Štajerskem. A tudi to mu ni uspelo. Casi še niso bili dovolj zreli. Taka vizitacija je uspela šele škofu Paolu Bisantiju deset let kasneje. On je leta 1584 sklical sinodo v Vidnu. A odločb te sinode, ki naj bi veljale tudi na Goriškem, cesar ni dovolil objaviti na Goriškem in je celo kaznoval tiste duhovnike z Goriškega, ki so se udeležili te sinode.

Vsa ta nesoglasja med oblastniki so zelo kvarno vplivala na versko in moralno življenje ljudi, ki niso poznali več nobenega reda ne pobožnosti.

Poleg tega je bilo ljudi na tem področju silno malo. Okolico Gradiške je leta 1528 prizadela huda suša, leta 1544 je udarila po ljudeh še kuga, ki je zajela

večji del Goriške grofije. Pogoste hude poplave so uničevale polja in travnike. Neprestane vojske med Beneško republiko in Avstrijo, posebno v letih 1508-09, so plenile po poljih na Furlanskem in Goriškem. Prav eno leto pred to prvo vizitacijo de Porcie je mnogo ljudi v nižjih predelih okrog Ogleja umrlo od lakote.

Velika zasluga te prve vizitacije de Porcie pa je, da je naredil prve popise družin in ljudi, ki so bili sposobni prejeti sveto obhajilo, in da je duhovnikom ukazal pisati krstne knjige (1571).

Iz teh seznamov je razvidno, da je bila takrat še najbolj obljudena dežela Goriška, ki je veljala za glavno središče ozemlja od reke Idrije do Vipave in od Koritnice do morja. A še ta "najbolj obljudena dežela" je takrat štela komaj okrog 4000 prebivalcev. Za Goriško je bila najbolj gosto poseljena Cerkljanska (okrog 3000 ljudi, porazdeljenimi v 14 skupnosti). Potem so bila Brda-Biljana z okrog 1200 prebivalci, porazdeljenih v 15 skupnosti (nekaj pod Avstrijo, nekaj pod Benetkami).

Potem so bile na vrsti župnije z manj kot 1000 prebivalci: Krmin in Šempeter z 900 ljudmi, Gradišče, Kamnje, Črniče in Tolmin s 700 ljudmi. V vseh drugih župnijah je bilo ljudi še manj, posebno v tistih v okolici Ogleja, ki so šteje komaj kakih 300 ljudi (za obhajilo sposobnih).

V okolici Gorice, v Šempetru, Gornji in Doljni Vrtojbi je naštel komaj 69 družin. V Bukovici, Biljah in v Renčah skupaj 60 družin, v Dornberku, ki je takrat spadal pod Komen, komaj 140 ljudi, v Rihemberku 300 oseb, v Štanjelu (odvisen od Komna) 500 ljudi. Za Solkan je navedeno samo, da je bila župnija sestavljena iz 10 skupnosti, in za Ročinj, da ima 12 podružnic. Kanal je štela komaj 300 ljudi, Šentviška gora samo 150 ljudi, Koritnica 50 ljudi, Kobarid z 11 vasi 600 za obhajilo sposobnih ljudi.

Tudi malarija je redčila prebivalstvo teh krajev, kjer ni bilo mogoče preživeti en sam dan brez smrtne nevarnosti. Tudi mesta so bila bolj podobna puščavi kot mestom. Edino v velikem tednu je postalo vsako leto malo bolj živahno. Iz Kranjske, Koroške so prihajali romarji pridobivat odpustke, ki so jih Ogleju dodelili papeži že v starodavnih časih. Po Veliki noči pa je spet vse zagrnila turborna tišina. Še v mestih ni bilo mogoče najti človeka, ki bi nosil "nebo" ob duhovniku, ki je šel previdet.

Da bi temu slabemu stanju nekako odpomogli, so oglejski kanoniki leta 1568 sklenili, da bodo vztrajno zahtevali, naj bi se po Tridentinskem zboru ukazano semenišče ustanovilo prav v Ogleju. A to je bilo z ozirom na skoraj izumrli Oglej in na njegovo nezdravo podnebje velika utopija. Na Furlanskem so bila v tistih letih velika področja, ki so jih zaradi neurejenih bregov stalno poplavljal reke in hudourniki. Ni bilo ne cest ne mostov in še tisto, kar je ostalo, je bilo v tako slabem stanju, da ni bil mogoč drugačen promet kot na konjih. Več podružnih cerkva je bilo zato dalj časa brez maše.

V Gornjem Posočju, na Vipavskem in na Idrijskem sestavlja župnije kakih 8-10 vasi, prilepljenih po bregovih hribov in razstresenih nad prepadi, povezanih med seboj le s slabimi stezami, ki so večji del leta neprehodne. Duhovniki hodijo tod previdevat bolnike tako, da nosijo Najsvetejše in sv. olje v nekakšni škatli, obešeni okoli vratu. Vasi so umazane, strehe revnih hiš s slamo krite. Manjka jim vse najnujnejše za kulturno življenje. Tu se rojevajo in umirajo v tistih ozkih mejah, ki jih vidijo okrog sebe. V Rihemberku ne prižigajo niti večne luči pred Najsvetejšim, "ker je olje predrago", kot pravi župnik. V Ročinju pokopujejo svoje umrle brez krste, ker nimajo desk, iz katerih bi jih naredili.

V mnogih krajih je več podružnic iste župnije, ki pripadajo ene pod avstrijsko upravo, druge pod beneško. Nekaj podružnic se je zaradi premajhne skrbi župnikov kar samo odcepilo od lastne župnjske cerkve in se priključilo drugi župniji ali pa so celo postale samostojne. Vse to škoduje redu in pokorščini.

Da bi se ta nered še povečal, se vsemu temu pridružuje še dejstvo, da govorijo župniki en jezik, župljani pa drugega. Tako je v Sv. Lovrencu pri Ločniku večina ljudi, ki govori italijanski jezik, njih župnik pa slovenskega. In tudi obratno je, npr. v Moši, kjer je večina ljudi slovenska, njih župnik pa Italijan. V drugih župnijah, kjer je prebivalstvo mešano in župnik ni vedel, kako ustreči ljudem različnih jezikov, kot je npr. v Gorici, pa se je župnik v veliko začudenje vizitatorja de Porcie odločil, da je pridigal po slovensko in to se izvaja, žal, tudi po naslednikih.

Cerkve v okolici Ogleja so zelo poškodovane od vlage, ki je v samem podnebju. Župnjska cerkev ima okna nezasteklena, tako pokvarjen tlak, da je malo boljša



od svinjaka. Proštijska cerkev sv. Štefana je skoraj podobna hlevu. Cerkev sv. Feliksa in Fortunata ima mnogo oltarjev, a vsi so brez nastavkov, sredi cerkve pa visi s stropa tak grozanski star lesen križ, da spodbuja ljudi bolj k smehu kot k pobožnosti.

V cerkvah sv. Antona, sv. Andreja, sv. Sira in sv. Janeza je vizitator ukazal odstraniti tisto malo dobrega, kar je ostalo, nato pa zazidati vrata, da bi komu ne padlo na glavo gnilo tramovje in ostrešje. V kapeli sv. Ambroža zamaka deževnica na vseh koncih in krajih. Na stenah je polno plesnobe, da se komaj še razpoznavajo slike. Kapela sv. Petra je še v prav istem stanju, kot so jo zapustili nemški vojaki leta 1542, ko so prišli spet zavzet Marano. V zakristiji ni mogoče ohraniti ničesar. Zvonik je spremenjen v nekaj med trdnjavo in vojašnico. Po nadvojvodovem ukazu so v njem stalne straže, ker je to najtrdnjša stavba v kraju. Bivališče oglejskih kanonikov, ki ga je zasedel oglejski kapitan, je kljub primerni duhovniški skromnosti potrebno nujnega popravila.

Zunaj Ogleja je stanje približno isto, če ne še slabše. Cerkev v Beligni stoji sredi voda. Krog nje je le nekaj hiš z nepobožnimi ljudmi, ki so to cerkev uporabili za žitnico. Pri sv. Florijanu je moral vizitator ukazati zazidati mnoge razpoke po stenah in jo prebeliti. V Villi Vicentini je nova gradnja cerkve obstala nekje na sredi, ker ni najti nikogar, ki bi jo bil pripravljen dovršiti. V Šempetru pri Gorici je na cerkev prislonjena stara klet, ki ji odvzema svetlobo in zrak ter grozi, da bo cerkev pokopala pod svojimi ruševinami. In če je bilo že s cerkvami in župnišči tako, si lahko predstavljamo, v kakšnem stanju so živeli ubogi kmečki ljudje.

V Šmartnem pri Biljani in v Fiumicellu imajo že od zdavnaj počene zvonove. V novem Maranu je na steni prabit ogromen lesen križ, ki je ves zapackan in z eno samo roko, kar zbuja v ljudeh prej stud kot pobožnost. V Carlinu je sredi cerkve velik zaboj, kjer hranijo cerkvene obleke in drugo opremo. V Rudi imajo cerkvena oblačila obešena kar na letvah, ki so pritrjene na zidovih, kot na nekakšni vrvcici za sušenje perila. Župnišči v Viscu in v Villanovi sta pokriti s slamo na neurejenem strešnem tramovju, v Crnicah grozi, da se streha zruši, cerkvena streha na Vogrskem tudi ogroža ljudi zaradi slabega stanja.

V mnogi cerkvah v Posočju so zvonovi obešeni kar v oknih na vrhu spredje ste-

ne (vizitator pač ni poznal starega načina gradnje zasilnih zvonikov "na preslico" ali "na lajbelič" in je te line imenoval kar okna). V mnogih cerkvah nimajo zasteklenih oken in ne ključavnic v vratih. Vanje teče deževnica in piha veter, kot na odprtem travniku. V mnogih cerkvah ni svečnikov in ne lestencev. Sveta olja hranijo v svinčenih posodah. Leseni tabernakliji so tako razjedeni od črvov, da vanje lahko prilezejo pajki in miši. Da bi odpravil iz cerkva take nedostojnosti in revščino, je vizitator ukazal duhovnikom, ki so bili tega krivi, naj nakupijo z lastnim denarjem cerkvene posode iz srebra ali iz tombaka.

Revščini teh cerkva se je še marsikje pridruževala nesnaga. V mnogih cerkvah je bilo vse umazano, celo oltarni prti in korporali za mašo. V Gorici je bilo med 29 roketi kar 6 raztrganih na tri dele. V Kobjeglavi so bile postavljene v preddverju za stalno neke preproste mize za malico sobratov, kot v kakšni gostilni. Skoraj v nobeni cerkvi niso imeli črnega prta za pokrivanje katafalka pri pogrebih.

Če pogledamo iz cerkva še na pokopališče, vidimo še bolj žalostno stanje. Večji del pokopališč je brez ograj in vrat. Odprta so noč in dan. Vanje lahko prihajajo živali in jih onečaščujejo. Ta navada je že zelo stara, a je vseeno velika sramota za kraje same. Včasih so pokopališča zagrajevali vsaj s kakšnim plotom, a to se ni obneslo. Prehitro se je naredila kje kakšna odprtina in živali so imele prost dostop do grobov.

Že škof Peter iz Bagnoreje (iz rojstnega kraja Girolama de Porcie) je ugotavljal v teh krajih nelepo navado, da so bile vse cerkve in pokopališča stalno odprta in so lahko vanja prihajali, brez vsakega strahu, prašiči, koze in konji. Neki kanonik je pravil, da je celo sam videl v cerkvi cel trop svinj in kako so prašiči in psi na pokopališču odgrebli trupla, ki so bila tam pokopana.

Ni znano, kako je mogoče tako malomarnost združevati s tolikimi drugimi pobožnostmi, ki so jih imeli ti ljudje, ki so poznali in praznovali "dvojne" praznike in navadne praznike, ljudje, ki so imeli dolgo vrsto procesij (samo v Ogleju kakih 30 na leto), celo četo bratovščin, razsejanih po vseh vaseh (samo v Štanjelu jih je bilo 6) in cel kup relikvij, ki so bile tako izvenredne, da presegajo vsako domišljijo. Te se najdejo po vseh cerkvah, toda sloves največjih čudežev imajo v

župnjski cerkvi v Gorici, kjer častijo lase sv. Cecilije in košček Jezusove srajčke. In tudi v cerkvi samostana sv. Marije v Ogleju hranijo v posebnih vdolbinah koščke oblek in postelje Device Marije in celo kos apnenca iz odprtine okna, skozi katero je prišel nadangel Gabrijel oznanit Devici Mariji, da bo postala Mati božja, in nekaj zrn mire, ki so jo Trije Kralji poklonili Detetu Jezusu.

V časih, ko se ljudstvo nahaja na neki nezavidljivi višini, se večkrat pojavljajo primeri nekakšne poroke med svetim in posvetnim, med vero in nevero ter nemoralnostjo, med gorečnostjo in brezbriznostjo. Tako je bilo polno bratovščin brez vsakega statuta in pravilnika, ki so združevale svete obrede z nedostojnimi dragimi pojedinami v čast tistega svetnika, katerega naslov so nosile.

Podobno je bilo tudi s procesijami, ki so se jih duhovniki udeleževali pomešani med verniki, moški in ženske brez vsakega reda in so bile večkrat prilike za škandale in nerodnosti. To velja posebno za tiste procesije, za katere je bilo primernejše, da so se vršile ponoči, kot je bilo v navadi v Posočju, kjer so vsako leto romale take skupine na Staro goro pri Cedadu.

In isto velja za nove maše, kjer je bilo veliko pijančevanja tako med duhovniki kot med laiki. Tudi pri češčenju relikvij se dogaja, da nekatere častijo čisto na slepo, drugih pa ne izpostavljajo ljudem v češčenje, ampak jih držijo zaprte v lesenih škatlah, ker niso zakoreninjene v ljudskih navadah.

V takem grobem pojmovanju vere in raznih pobožnosti niso duhovniki nič drugačni od navadnih ljudi. Pri vseh vlada ista groba nevednost in cela mreža starodavnih navad in predsodkov.

To je eno od treh poročil, ki jih je zapisal vizitator Girolamo de Porcia in nam dajejo precej točen prikaz stanja naših cerkva in razmer konec 16. stoletja. Nič manj zanimiva niso ostala poročila o ekonomskem in moralnem stanju duhovnikov in samostanov. O tem kdaj drugič.

#### Drugi viri:

J. GRUDEN, Zgodovina slovenskega naroda, Mohorjeva družba, Celje, 1992

P. PASCHINI, Storia del Friuli, Vol. II, Libreria editrice Aquileia, Udine 1954

A. BATTISTELLA, La prima visita apostolica nel Patriarcato aquileiese dopo il Concilio di Trento, Memorie storiche foregiuliesi, III (1905-1907), 84-100; IV (1908), 17-29, 113-124, 153-196

MED PAVLOM IN PAVLINOM  
KORENINE IN OSRČJE SKUPNOSTNE EVROPE  
*odprto razmišljanje o posebni geografski danosti naše dežele*

FRANCO FORNASARO

**Dediščina**

Današnja Evropa se ne rojeva naključno; njene korenine so zelo daleč in izhajajo iz širokega antičnega in zgodnj srednjeveškega načrta, ki je postal konkreten, ko je bil na božično noč leta 800 v Rimu kronan cesar Karel Veliki. Ta načrt je nastal in se je razvijal ob sodelovanju izrednih osebnosti: mislecev, učenjakov, raziskovalcev, najvidnejših nosilcev takratnih spoznanj, ki so izhajali iz različnih geografskih območij in so torej imeli tudi različno kulturno zaledje. V tem načrtovanju se gibljeta in delata tudi dva očeta z našega območja, dve izredno pomembni osebnosti čedajskega rodu, Pavel in Pavlin. Obadva sta uživala spoštovanje cesarja in drugih svojih sodelavcev, obadva sta trdni oporni točki in sta v skupni evropski načrt znala precediti smisel svoje osebne in skupnostne, za vso Evropo pomenljive zgodovine.

Pavel in Pavlin sta torej v osnovi predstavnika bodoče prehodne dežele, dežele, ki predstavlja most med različnimi kulturami in identitetami. Oba sta tudi nosilca posebne civilizacije – prvi visokonemške, drugi latinske – torej nosilca dveh dediščin, dveh identitet, ki zdaleč presegata njuno eksistenco.

Pavel in Pavlin sta delovala prav tam, kjer je skozi Pavlov langobardski in Pavlinov rimski vpliv, ki sta seveda predstavljala sintezo mnogih drugih izkustev, nastajal sam koncept Evrope narodov in graditve skupnega doma, ki se v nekaterih pogledih sugestivno spet pojavlja danes, po 1200 letih, konkretno in s podobnimi akreditivi. To se je dogajalo na aachenskem dvoru, sedežu Palatinske šole, ki ga lahko primerjamo s sodobnim Strasburgom.

Njihov pomen se neposredno vključuje v sam potek zgodovine območja, na katerem sta živela in ki je bilo stoletja označeno kot Oglejski patriarhat, območja, ki je skozi faze srečevanj in spopadov sledilo fevdalnim dogajanjem Svetega rimske-

ga cesarstva. V tem okviru je vse večjo moč, vse večjo gospodarsko in politično težo dobival čedajski stolni kapitelj kot zgled stalne geografske in kulturne osmoze med različnimi narodi, ki predstavlja temelj tudi izgradnji današnje Evrope.

### **Osebnosti**

Pavel Warnefrid, znan kot Pavel Diakon (umrl je leta 799 po Kr.) je epski pevec, pa tudi zgodovinar in zgodovino pisec. Dogajanja okrog Rimljanov in Langobardov so po njegovi zaslugi prisotna v zgodovino pisju, nekateri langobardski modeli pa so se vključevali v evropske načrte Karla Velikega; to so neizbrisna znamenja zanimivega veznega tkiva, ki se je kot pojmovni napotek od leta 776 dalje prelilo v postopke rojstva in razvoja Svetega rimskega cesarstva.

Pavlin Oglejski (umrl je leta 802 po Kr.) je veliki politični posrednik svojega časa, svetnik, ki je uglasbil vsemu krščanskemu občestvu še danes znano pesem *Ubi caritas* (vključuje se v liturgične obrede velikega četrтка), pa tudi pesnik, pisatelj, teolog na cerkvenih zborih Zahodne Cerkve ter seveda patriarh oglejske škofije, ki je skrbela za razširjanje krščanske kulture v srednjevzhodno Evropo in v severno Italijo. Stoletja je bil Oglej eno od utripajočih src samega Svetega rimskega cesarstva, znal je posredovati hitre in jasne odgovore tudi evropskemu Vzhodu, ki se je bil komaj vključil v isti državni kontekst.

### **Čedad**

Takim veličastnim kulturnim predhodnikom gre zahvala, da se naše območje kot edino neposredno zgodovinsko in geografsko stičišče treh velikih civilizacij – latinske, germanske in slovanske – povsem jasno predstavlja na zgodovinski sceni celine s svojim prispevkom h konkretizaciji prve zamisli integrirane Evrope – od Baltika do Sredozemlja, od Atlantika do brezkončnih ravnin vzhodne Evrope – kot se je dokončno sestavila v Aachnu (podobno kot danes v Strasburgu in Bruslju) in izbrala kot upravni jezik latinščino, da bi uokvirila vse narode in omogočila sožitje vseh jezikovnih in kulturnih debel. Tako nekoč kot danes se v to Evropo, skupaj z dvatisočletno kulturno dediščino Ogleja in sosednjih dežel, s svojim geografskim in zgodovinskim čarom vključuje Čedad, mesto na večetničnem, kot mozaik sestavljenem križišču, ki ima nesporno, absolutno vrednost izhodišča za nasutek in ponovno spojitvev evropskega veznega tkiva, ki je aktivna delavnica, v kateri se udejanja ista ideja Evrope narodov.



rast iz zgodovine...





## PARK SPOMINA

ARH. ROBERTO BAROCCHI

Kaj so te cikcakaste črte izkopane v zemlji, te kaverne in ostanki cementnih zgradb? To so ostanki tragičnih in strašnih dogodkov: prve svetovne vojne. Ta vojna je pretresla narode in ozemlja in obenem močno spremenila videz pokrajine. Na vse te ostanke sta čas in narava položila neke vrste tančico, prekrila sta jih z rastlinjem, strelske jarke in kaverne sta delno zapolnila z zemljo in kamenjem, a nista jih popolnoma zabrisala: le spremenila sta takratno zastrašujočo pokrajino, posejano z vojnimi ostanki, trupli in razbitinami, v celo vrsto krajev, kjer se je lepoti gora in gričev, ki so sedaj ponovno prekriti z zelenjem, pridružila tudi skrivnostnost teh sledov, ki so še vedno močno prisotni.

### Sledovi

Pred kakšnim letom so ti še vedno globoki sledovi pritegnili pozornost speleologa jamarskega društva Commissione grotte E. Boegan, ki deluje v okviru planskega društva Soc. Alpina delle Giulie, medtem ko se je sprehajal po hribu Grmada pri Trstu (vrh med Medjo vasjo in Cerovljami v občini Devin Nabrežina). Odločil se je, da bo nekatere očistil zemlje in kamenja. O tem je govoril z ostalimi speleologi, med katerimi sem bil tudi sam; skupaj smo potem počistili del teh jarkov in pri tem odkrili tudi vhod v manjšo kaverno<sup>1</sup>. Dve naravni jami je avstrijska vojska, ki je zasedla ta vrh, spremenila v vojaška zaklonišča; raziskali smo ju in tudi tu odstranili material, ki se je s časom nabral, ter tako naravnima votlinama in terasam, ki so jih pred skoraj devetdesetimi leti zgradili vojaki, povrnili nekdanji videz.

Ob naših raziskovalnih pohodih smo spoznali, da je Grmada v primerjavi s celotno frontno črto v vojni med Italijo in Avstrijo sicer majhen, a kljub temu pomemben delček ozemlja, ki so ga vojni dogodki močno zaznamovali.

Leta 1999 sem v okviru Komisije za ureditev teritorija Skupnosti Alpe Adria, v kateri sem predstavljal Furlanijo-Julijsko krajino, predlagal, da bi se na skupno pobudo določilo neke vrste območje Velike vojne, ki bi ga bilo treba ohraniti, s tem da bi nekatere dele obnovili; zgodovinski spomin na te dogodke bi se tako ohranil, to pa bi postal prostor miru med različnimi narodi, odpirale pa bi se tudi nove možnosti na področju turizma. Počitniški turizem namreč danes čuti potrebo tudi po kulturnih zanimivostih, med katere lahko z gotovostjo uvrstimo tudi ostaline iz prve svetovne vojne. Poleg tega je vse več takih turistov, ki se odločijo le za krajši oddih ob koncu tedna; slednji iščejo lepe in zanimive kraje, ne le na značilnih poletnih ali zimskih turističnih področjih, temveč kjerkoli jih dobijo, tudi blizu doma.

Obstajajo seveda tudi mogočni ostanki, ki označujejo nekatere pokrajine; slednje bi bilo treba obnoviti, tako da bi postali turistično zanimivi; to so velike utrdbe, zgrajene ob koncu devetnajstega in v prvih letih dvajsetega stoletja bodisi na italijanskem kot na avstrijskem ozemlju. Kar nekaj teh utrdb je v naši deželi: na vzpetinah pri Osoppo, M. Festa, Col Badin, utrdba Hensel, rabeljske utrdbe, utrdba nad jezerom Minisini pri Guminu.

Na enem izmed sestankov Komisije Alpe Adria je bil dokument, ki sem ga predložil, sprejet<sup>2</sup>. Potem pa je vse skupaj propadlo, ker je vsa pozornost šla drugim projektom, katerih izvajanje je bilo že v teku.

### **Project steče**

V letu 2000 sem v svojstvu predsednika Deželnega urada za načrtovanje teritorija predložil projekt, ki bi ga bilo mogoče financirati iz programa Interreg III – Alpsko področje, in mu nadel ime *Parco della Memoria* (Park spomina). Namen ni bil toliko usmerjen k ustanovitvi nečesa po modelu naravnih parkov, kolikor k združitvi raznih dežel in držav v skupni pobudi, ki bi na podlagi skupno določenih namer in kriterijev ovrednotila področje, po katerem je potekala

italijansko-avstrijska fronta v letih 1914 – 1918: s skupnim logotipom, integriranimi oblikami promocije in razvoja, enotnimi kriteriji pri obnovi.

Prvi osnutek projekta je bil predstavljen v Kranjski gori februarja 2001 v okviru srečanja alpskih dežel. Podobna srečanja so sledila v Trentu, Tolmezzu in Cortini, na njih so sodelovale pokrajini Trento in Bolzano ter deželi Lombardija in Veneto.

Treba je bilo najti ustanovo, ki bi projekt vodila; Karnijska gorska skupnost je brez odlašanja ponudila svojo razpoložljivost in sedaj tudi vodi projekt.

Zborovanja v Asiagu 7. septembra so se udeležili tudi predstavniki Slovenije in Koroške. Projekt je bil pred kratkim predstavljen tudi v Strasburgu na srečanju, katerega glavna tema je bil Alpski prostor. Sedaj je na vrsti zbiranje uradnih prijav dežel in gorskih skupnosti in v izdelavi je končna oblika projekta, s katero bo opremljena prošnja za denarni prispevek.

Na zborovanjih je ta pobuda sprožila veliko zanimanja predvsem med različnimi gorskimi skupnostmi, nekatere med njimi so že samostojno začele s popisom del, ki bi jih bilo treba opraviti (kot npr. Nadiška gorska skupnost) ali pa z njihovim načrtovanjem (kot Kraška gorska skupnost in nekatere gorske skupnosti v Venetu).

### **Cilji projecta**

Glavni cilj je ustanovitev skupnosti krajevnih ustanov, ki bi s skupnimi dogovori, ob spoštovanju posameznih avtonomij, delovale v prid ohranitvi in vrednotenju sledov, ki jih je prva svetovna vojna pustila na terenu, kar bi pripomoglo k zbiranju zgodovinskih podatkov, opominjalo bi na grozote, ki jih vojne pri-  
našajo, vnašalo prijateljstvo med narode, ki so si takrat stali nasproti in živijo danes pod skupnim imenovalcem Evropo, ohranjalo bi krajinske elemente, ki so ponekod izredno pomembni in sugestivni, razvijalo bi turizem, ki bi kazal spoštljiv odnos do okolja in zgodovine.

V ta namen si zastavljamo naslednje cilje:

- popis zainteresiranih ustanov, raznih pobud in zgodovinskih virov;
- popis krajev in del, ki bodo prišli v poštev;
- izdelava krajevnih in deželnih zemljevidov v večjem merilu;
- izdelava zemljevida v manjšem merilu, ki bo prikazovala obseg Parka spomina;
- sestava protokola, ki bo urejal delovanje zainteresiranih dežel in gorskih skupnosti;
- določitev enotnih kriterijev načrtovanja, izvajanja obnovitvenih del, valorizacije in postavitve ustreznih oznak;
- izdelava skupnega logotipa;
- spodbujanje javnosti k spoznavanju Parka spomina preko avdiovizualnih sredstev, tiska, manifestacij;
- vključitev prostovoljnih sil, ki se že ukvarjajo z raziskovanjem in obnovo teh zgodovinskih krajev, v pobudo.

Če bo projektu dodeljena podpora, potem bo to prvi korak na poti k skupnemu obnavljanju teh krajev; vanj se bodo vključile bodisi pobude, ki so že v teku, bodisi tiste, ki bodo stekle v bodočnosti.

1. Speleologija je nastala kot stroka raziskovanja naravnih jam, pozneje pa se je posvetila tudi umetnim votlinam, kot so na primer stari vodovodi, podzemni deli gradov, rudniki ali vojaške kaverne. Speleologijo, ki se ukvarja z votlinami, ki jih je naredil človek, imenujemo tudi urbana speleologija.

2. PROPOSTA DI PROGETTO PER IL RECUPERO E LA VALORIZZAZIONE TURISTICA DELLE AREE STORICHE DELLA PRIMA GUERRA MONDIALE. Bozza concordata fra i rappresentanti delle Regioni Friuli-Venezia Giulia, Emilia Romagna e Veneto e della Provincia autonoma di Bolzano nella riunione tenutasi a Venezia il 27 settembre 1999.

## OBNOVA ZGODOVINSKE DEDIŠČINE PRVE SVETOVNE VOJNE V ZGORNJEM POSOČJU

ZDRAVKO LIKAR\*

V prvi svetovni vojni se je v Evropi med vojskujočimi državami odprlo več front. Med Italijo in Avstro-Ogrsko je fronta potekala od prelaza Stelvio na švicarsko-italijansko-avstrijski tromeji do Posočja in Jadrana. Raztezala se je na dolžini 600 kilometrov.

Frontna črta je v glavnem potekala po goratem svetu in je ostala taka le z majhnimi spremembami 29 mesecev. Šele bitka pri Kobaridu konec oktobra 1917 je frontno črto bistveno spremenila in jo potisnila globoko na italijansko ozemlje.

Prva svetovna vojna ima še danes poseben pomen. Ne samo zaradi številnih žrtev, načina vojskovanja in neverjetnih gradbenih podvigov pri utrjevanju fronte, marveč tudi zaradi pestre nacionalne sestave enot, ki so sodelovale v bojih. Na soški fronti so se bojevali pripadniki kar 17 narodov.

Danes je prva svetovna vojna prešla iz nekdanje mržnje in sovražnosti med nasprotujočimi si udeleženci spopadov v področje legend in mistike.

Soška fronta je potekala od Rombona čez Krnsko pogorje do tolminskega mostišča, povzpela se je na Banjščice, se z goriškega polja pognala na Kras in končala ob morju. Zgrajene ceste in poti, utrdbe, strelski jarki, pokopališča, cerkve in kapele, bolnice in žičnice predstavljajo pomembno kulturno in zgodovinsko dediščino Republike Slovenije. Kobariški muzej in javne ter zasebne muzejske zbirke hranijo in predstavljajo premično dediščino. Številni obiskovalci z vseh petih celin pričajo, da je zanimanje za prvo svetovno vojno velikansko in se še povečuje.

Zato se kot samoumevna postavlja pred Slovenijo naloga, da po vzoru Francije, Italije in Avstrije obnovi odseke frontne črte na soškem bojišču. Tu so se bojevali pripadniki 17 narodov, ki imajo danes skoraj vsi svoje nacionalne države. Vse te države bi se na tak ali na drugačen način lahko vključile v obnovo in predstavitev nepremične zgodovinske dediščine. To bi pomenilo tudi izvrstno priložnost za promocijo Slovenije, posebno v času njenega približevanja Evropski Uniji in še posebej v združeni Evropi. V Italiji in Avstriji se obnovljene frontne črte imenujejo "Poti miru". Povsem logično je, da se "Poti miru" ne morejo zaključiti na slovensko-italijanski meji, marveč morajo seči tudi na naše ozemlje, kjer so se odvijali najbolj usodni dogodki in kjer je frontna črta tudi najbolj ohranjena.

Obnovljena frontna črta bo v času obnove in posebno še po dokončanju obnove pomenila veliko razvojno spodbudo za obmejne in demografsko ogrožene kraje ob slovensko-italijanski meji. Posočje po negativnih kazalcih prednjači tudi v državnem merilu. Občine Bovec, Kobarid in Tolmin imajo najvišji starostni sestav prebivalstva, število prebivalstva še vedno pada, slovenska mesta "srkajo" mlade šolane ljudi, delovnih mest je premalo.

Obnova in celotna organizacija predstavitve soške fronte bo prinesla nova delovna mesta, predvsem tudi možnost zaposlitve šolanih ljudi. V turistično ponudbo naših krajev bo prinesla koristno dopolnitev, saj je zgodovinski turizem možen v vseh letnih časih. Zmanjšal se bo obseg mrtve sezone, turistične kapacitete bodo bolj zapolnjene.

Doslej so v Posočju že obnovljeni deli frontne črte na Ravelniku pri Bovcu in pri Čezsoči, v okolici Kobarida, na Kolovratu, Matajurju in Mengorah. Zaščitene so nekatere ostaline na Krasjem vrhu, Krnu, Batognici in Peskih. Obnovljene so bile vojaške kapele v Ladržah, na Planici, v Gabrjah, na Mrzlem vrhu ter spomenika na Peskih in na Postaji. Posebno mesto ima spominska cerkev sv. Duha v Javorci, ki je nacionalni spomenik. Vojaška pokopališča v Logu pod Mangrtom, Bovcu, Soči, Trenti, na Ločah in Modrejcah ter italijanska kostnica v Kobaridu in nemška pri Tolminu so lepo obnovljeni in vzdrževani. V njih je našlo zadnji dom okoli 25.000 vojakov.

Posebno mesto zavzemajo zasebne zbirke. Zbiralci z veliko vnemo in ljubeznijo zbirajo ostaline soške fronte. Nastala je ogrlica zasebnih zbirk, ki se nizajo od Bovške, Kobariške do Mosta na Soči. Zasebne zbirke so velika popestritev in kulturna vrednota Posočja.

Zanimanje za obisk objektov iz prve svetovne vojne je že sedaj izredno. Avstrijski in nemški gojenci vojaških šol obiskujejo prizorišča bitk v Posočju, združenja italijanskih alpinov so redni gostje, tuje univerze vozijo študente k nam, vojaške delegacije mnogih držav prav tako obiskujejo naše kraje. Redni gostje pri nas so ameriški vojaki iz oporišč v Italiji in Nemčiji.

Lani je Vlada Republike Slovenije sprejela na našo pobudo desetletni program obnove zgodovinske dediščine prve svetovne vojne v Zgornjem Posočju. Projekt, poimenovan "Poti miru v Posočju", je Vlada sprejela kot nacionalni in mednarodni projekt.

Za vodenje projekta je Vlada zadolžila projektni svet, v katerem so predstavniki devetih ministrstev. Za zbiranje denarja in za operativno izvajanje projekta je bila ustanovljena Fundacija "Poti miru v Posočju". Fundacija je neprofitna ustanova. Njen namen je splošno koristen, saj je ustanovljena zato, da se obnovi in ohrani zgodovinska in kulturna dediščina iz obdobja prve svetovne vojne na območju soške fronte v Zgornjem Posočju.

Za povezavo vseh, ki se v Posočju ukvarjajo s prvo svetovno vojno, bo ustanovljen Študijski center prve svetovne vojne. Sedež centra bo v stavbi Gregorčičeva 8 v Kobaridu. Center bo imel več oddelkov. V njem bodo zaposleni domači že izšolani ali še šolajoči se kadri iz vsega Posočja. Poseben del v Študijskem centru bo vodniška služba z oddelki v Bovcu, Kobaridu in Tolminu.

Obiskovalci iz mnogih držav praktično vsak dan povprašujejo v Kobariškem muzeju o svojih prednikih, kje so se borili, kje so pokopani, sprašujejo o sledih, ki bi jih pripeljali do dedov in pradedov. V Kobariškem muzeju so doslej postavili razstave Avstrijci, Italijani, Madžari, Poljaki in Američani. Letos bodo razstavljali Čehi, nato Hrvati, Nemci, Rusi, pa Bosanci, Švicarji, Francozi... Po

tem vzoru bomo postopali tudi pri delu Fundacije in Študijskega centra prve svetovne vojne. Center bo postal mednarodno stičišče za odmevne iniciative in programe, ki bodo znatno pripomogli k prepoznavnosti Slovenije v svetu.

Septembra 2001 je bil v Asiagu sestanek predstavnikov italijanskih dežel Furlanije-Julijske krajine, Veneta, Južne Tirolske in Lombardije, avstrijske Koroške in Slovenije. Namen sestanka je bil ustanovitev evropskega "Spominskega parka". Park bo obsegal območje od prelaza Stelvio do Posočja. Povezal bo kraje in ljudi, kjer je med prvo svetovno vojno potekala frontna linija med Italijo in Avstro-Ogrsko. Projekt zajema obnovo najpomembnejših in najboljše ohranjenih delov zgodovinske in kulturne dediščine v vseh treh državah. Vzpostavljena bo meddržavna mreža muzejev prve svetovne vojne ter muzejev na prostem. Študijski centri bodo ustanovljeni v vseh treh državah, organizirana pa bo tudi enotna vodniška služba. Izdelani bodo enotni propagandni materiali, zemljevidi in mape.

Svet pozna zahodno Slovenijo po reki Soči in po prvi svetovni vojni. Tuji zgledi nam kažejo, kaj moramo storiti. Z ustanovitvijo Fundacije "Poti miru v Posočju", s Študijskim centrom prve svetovne vojne, z vodniško službo in z obnovo odsekov soške fronte bomo dosegli ali celo presegli tisto, kar so Francija, Avstrija in Italija že naredili.

\* *Predsednik uprave Fundacije "Poti miru v Posočju"*



PROJEKT KOLOVRAT-STARA GORA:  
MEJA, KI JE BLA AN KI JE NA BO VIČ

DAVID KLODIČ

*Meja na smie vič nas ločit takuo globoko ku ankrat, meja je par nas izmišljena črta, meja muora postat razvojni štrument za naše kraje...*

Tele an druge so misli, ki jih je lepuo čut, ki hvala Bogu ratuvajo vsak dan buj domače v naših dolinah an so znak nove mentalitete, ki se šier med ljudmi.

A sam prepričan, de tud puno od vas, ki prebierata tel Trinkov koledar, na poznata vič ku tkaj tiste prestore an vasi, ki so zaries ob meji.

Vsi vemo, de gor deleč pod Kolovratom je Dreka, de taz Stare gore se vid Idarsko dolino, de v Gorenjem Tarbiju majo vsako lieto Burnjak.

A sta bli zaries kada v telih vaseh, na Ocnembardu, na Briegu, v Skalah, v Gnjuduci, du Melin, par Kodarmaceh al Salamantih?

Šigurno an kup od vas nie še viedu, de tele vasi obstajajo.

Pa tisti, ki jih poznajo, vedo, v kajšni mrieži bunkerju, galeriji an tardnjav so zavite?

More bit, de tist, ki so kajšno lieto buj stari, se lepuo zmislejo tiste jame, ki so preriezale sanožeta, apoštamente, izkopane v skali, an druge ostajke parve uojске. Še ist, kar sam biu otrok, sam se skrivu po telih ranah, spejenih na buli nad Varham, brez viedet, ka so, duo jih je zgradiu, dost so duge, kuo so med sabo povezane.

An kup jam, ki se zdijo naravne, so v resnici artifičjal: po vsej verjetnosti je po naših krajih dielalo na taužinte ljudi, ki so zgradil no velikansko obrambno linijo skor stuo liet od tiega.

Pa o tem ries malo od nas vie ki: morebit zak tuole dielo nie bluo nič h nucu,

al pa zak tel obrambni sistem je biu povezan z najhujšim porazom italijanskega ezerčita an je bluo buojoš pozabit na anj.

Al pa zak v tistih krajih je bla saldu živa meja.

Meja je po naših gorah zaries izmišljena črta. Če s Huma pogledaš v Idarjo, je na sama host. Kostanj, ki ga pobieraš, je le tist, naj je dobar al hud, stare hiše so se vse podobne, sanožeta so povsierode zapuščene. Ljudje majo podobne navade an podoben izik.

Pa če vprašaš ljudi z naše strani, ki žive ob meji, kada so bli zadnji krat na Kambrieškem, v Kostanjevici, v Volčah, ti oni odgovore, al de jih nie bluo že duovieki liet (te stari) al pa, de morebit so bli tam tode ankrat, a se na zmislejo kada.

Tela je meja.

Meja je absurd: na moreš srečat človeka an guorit z njim, čeglih živi takuo bli zu, de kar vietar piha v to pravo smer, ga čuješ, kuo se krega al če pieje kajšno lepo vižo. Rata, de je buj lahko iti gledat kajšnega v Tolmin ku v Volče, če si doma goz Dreke.

Rata, de vsaka ideja za razvoj teritorja umarje, pried ku vide luč.

Kar pa meja postane vsak dan mentalno an fizično šibkejša, tekrat vse se zna rodit.

V Nediških dolinah smo tele zadnje lieta nardil an velik korak naprej. Pomalo nam je, de je Slovenija postala samostojna, pomalo nam je, de je Evropska unija začela financirat čezmejno sodelovanje, pomalo nam je, de čez nekaj liet bo Slovenija članica Evropske unije, pomalo nam je, de smo donišnji upravitelji no malo buj odparti ku ankrat do naših sosedu. Vse je pomalo, takuo de donas obstajajo resni načrti razvoja naših kraju v smislu sodelovanja med Nediško an Soško dolino. An teli projekti nieso ostal na karti.

V sklopu "Interrega II" je biu med drugim financiran s strani Evropske unije preko dežeze FJK tud projekt "Kolovrat-Stara Gora". Takuo ki pravi sam naslov, tel projekt interesira območje med Kolovratom an Staro Goro, tist pas Nediških dolin, ki zauoj strateških razlogu je tist buj vpleten v kulturo meje kot obrambne linije. Če je interesant z zgodovinskega vidika, je tud zlo zanimiv zauoj na-

ravne lepote: s Stare gore maš liep pogled na Furlanijo, s Svetega Miklauža lahko videš vse gorske vasi Nediških dolin, s Svetega Ivana maš spektakularen razgled na Idarsko dolino an Banjščico, s Kolovrata se moreš pa utopit v velikost Krna, itd.

Zaradi telih an drugih razlogu je Gorska skupnost Nediških dolin sklenila, de bo spodbudila turistični razvoj telega območja z idejo meje, ki je bla in ki je na bo vič.

Tela miseu je dobro sintetizirana v CD-Rom "Meja", ki je izšeu otuberja 2001 an je parvi vidni rezultat projekta "Kolovrat-Stara gora". V njim so orisane zgodovina, povezana s parvo svetovno uojsko, naravne posebnosti naših kraju, arhitektonska tipologija naših vasi, hiš an cirkvic. Tel CD je dober začetek an kažipot za vnaprej. Turist se bo lahko ogledu Staro goro, potle se bo spustu v naravo po stazi 747, se bo ustavu par votivnih cerkvicah an par oglednih točkah, ki so na poti; za poglobit svoje znanje se bo lahko zadaržu nomalo cajta v bivši šoli v Gorenjem Tarbiju, kier bo ušafu vse informacije o naših krajih, o zgodovini telega območja, o slovienski an slovanski kulturi, ki se začne tle par nas an gre davje v Rusijo<sup>1</sup>. Na koncu se bo ogledu prenovljene ostajke parve svetovne vojne na Kolovratu.

V parvi fazi telega projekta se na bo vse uresničilo: bo trieba čakati na "Interreg III" an na druge vire financiranja, ki pa nieso zagotovljeni.

Zatuo Gorska skupnost an občine Nediških dolin so nardile vse postopke, de bi dobile za ureditev svojih načrtov čimveč denarja s strani Dežele FJK<sup>2</sup>. So ustanovile Svet županu Nediških an Posoških občin (december 1999), ki mu trenutno predseduje županja občine Špeter Bruna Dorbolò, so ustanovile mešano tehnično komisijo, ki ima pristojnost, de sledi usklajenosti projekta na obeh strani meje, so predlagale tele projekte videnski pokrajini an deželi.

Med njim je sevieda tud drugi del projekta "Kolovrat-Stara gora", ki je povezan s projektom "Poti miru-Posočje"<sup>3</sup>.

A za naš projekt se je odparla tud nova možnost. Gorska skupnost Nediških dolin se je vključila v širši projekt "Parco della memoria", ki ga vodi Gorska skupnost Karnije an ki ga bojo vsi partnerji, od kraških do lombardskih, od posoških do koroških, predlagali za "Interreg III-Spazio alpino"<sup>4</sup>.

Če bo projekt odobren, Nediške doline bojo s tem dobile večjo vizibilnost, bojo končno vključene v Evropsko zgodovino, bojo še buj povezane s Posočjem an se troštamo, de bojo s tolo izmišljeno mejo na koncu tud kiek služile.

An kar bo padla meja vsi bomo lahniejš hodil po telih krajih, bomo spoznal puno reči, ki so nam ble do sada skrite, bomo uživali v prestoru, ki nam je biu previč cajta prepoviedan.

1. V Tarbiju je predvidena tud realizacija drugega projekta Gorske skupnosti v sklopu pobude "Leader II", ki nosi naslov "Okno na slovanski svet". S telim projektom bo v prostorih bivše osnovne šole urejena med drugim multimedialna knjižnica, v kateri bomo lahko dobili dokumentacijo o kulturi in tradiciji Slovencev Nadiških dolin pa tud širšega slovanskega prestora.
2. Dežela je ustanova, preko katere prihajajo financiamenti Evropske unije.
3. Za kar se tiče "Interreg III" bojo verjetno odobreni samuo načrti, ki predvidejo partnerstvo s podobnim projektom na drugi strani meje.
4. Beri prispevek Roberta Barocchija.

# SLOVENSKI GLAS

## Beneških Slovenju u Belgiji

IOLE NAMOR



Od lanskega leta bogati knjižnico kulturnega društva Ivan Trinko v Čedadu dragoceno pričevanje o življenju beneških ljudi doma in v belgijskih mestih v petdesetih letih. Duhovnik Zdravko Reven ji je namreč poklonil sedem letnikov dvomesečnika *Slovenski glas Beneških Slovenju u Belgiji*, ki ga je urejeval in izdajal, ko je bil slovenski misijonar v Belgiji. Njegov glavni sodelavec v Benečiji je bil lažanški župnik Anton Cuffolo, ki je v časopisu več let imel tudi svojo rubriko *Stric Jakob piše*.

*Slovenski glas* ponuja zelo zanimivo branje in ne le zato, ker nas od tistih dogodkov ločuje skoraj pol stoletja. V časopisu se namreč lepo prepletajo verska vsebina in skrb za moralno vzgojo z drobno vsakodnevno kroniko, dogajanja med beneškimi ljudmi v Belgiji z odzivi na težko življenje doma, "mestni" način življenja v tujini s politično-upravno kroniko iz Furlanije-Julijske krajine. V središču pozornosti pa je vsekakor povezava z rodnimi kraji, z versko in kulturno tradicijo Benečije in seveda skrb za slovenski jezik.

## Boj beneških Slovencev

Gospod Zdravko Reven, ki je 27. novembra 2001 praznoval v Ljubljani svoj 80. rojstni dan, je bil izseljeniški duhovnik v krajih Charleroi, Mons in Bruselj v obdobju 1948 – 1960. V letih 1952 – 1960 je urejeval *Slovenski glas*. Kako so italijanske oblasti "cenile" to njegovo delo, dokazuje že samo dejstvo, da mu je bil deset let prepovedan vstop v Italijo.

Izšlo je 43 številčk časopisa, šest za vsako leto v obdobju 1953 – 1959, katerim je treba dodati prvo številko v letu 1960, ki je bila tudi zadnja, in posebno brošuro. Kot uvod je bil namreč leta 1952 razmnožen informativni list na 12. straneh z naslovom *Boj beneških Slovencev za svoje pravice*. Zemljepisnemu opisu z ročno narisanim zemljevidom sledijo zanimiv zgoščen zgodovinski pregled Benečije, opis gospodarskih razmer, znamenitosti krajev in predstavitev pomembnejših Slovencev. Precej zanimivo je poglavje o verskih razmerah po letu 1866, kjer jasno prihaja na dan dejstvo, da je že "do prve svetovne vojne raznarodovalcem uspelo odpraviti slovenski jezik iz cerkev pri Terskih Slovenjih. Niso pa ga mogli izriniti iz življenja ljudi..." Zelo zanimiv je tudi podatek iz tega podrobnega prikaza, ki sta ga sestavila Reven in Cuffolo, da je bilo že leta 1952 kar 53 slovenskih duhovnikov v Benečiji in da "le v štirinajstih od teh se v cerkvi govori slovenski".

## Slovenski glas

*Slovenski glas* je po konceptu precej razčlenjen, živahen časopis. Predstavlja se kot družinski dvomesečnik in za vsakega družinskega člana ponuja nekaj zanimivega branja. Vsebinski razpon je zelo širok in sega od domače pravljice do veselih družinskih dogodkov, kot so poroke ali rojstva, od predstavitve drobcev iz ljudskega izročila do verske in moralne vzgoje, od žalostnih vesti do sprotnih koristnih informacij in sporočil. Vse to v slovenskem jeziku, ki se dviga nad raven beneških dialektalnih posebnosti, a ohranja domačnost in barvitost beneškega narečja. Tudi na ta način se torej približuje beneškemu bralcu. Rdeča nit, ki se vleče iz številke v številko v vsem obdobju, ko je Beneški glas izhajal, je skrb za ohranjanje domače kulturne in verske tradicije in predvsem skrb za slovenski jezik. "Učite svoje otroke molit po naše," je msgr. Reven neutrudno ponavljal skoraj v vsaki številki.

*Slovenski glas* je prinašal v beneške družine v Belgiji prijateljski glas, glas člo-



veka, ki je sočustvoval z beneškimi rudarji, ki so tako težko služili grenki vsakdanji kruh, in njihovimi družinami. "Nimar ko ušafate ta boletin se zmislite, da adàn misli na vas, ki se martrate po teh čarnih in tujih krajih. Daleč, daleč je vaš domači kraj. Ne čujete lepih domačih zvonou, tukaj ne ušafate naših bregou...." (šte. 1, 1953). In še: "Kakšna bo naša Velika nuoč u Belgiji? Ne bo škampinjanja, ne bo procesije na veliki petak, ne bo čuti drljevk. Na veliki petak bodo naši možje tam pod zemljo djelali an se martrali. Zmislite se tisti dan na Jezusa, ki je krvavi pot potiu, ki je težak križ nosiu! Zmislite se in boste vedeli, da je Jezus Vaš brat..." (šte. 2, 1953).

Cilje in namen časopisa pa je glavni urednik strnil v naslednjih vrsticah: "Ta boletin... naj bo pozdrav od domačega duhounika, ki tudi hodi po tujih krajih kot vi. Po tem listu bi vam rad povedu kakšno novico iz vaših kraju, rad bi vas nomalo razveseliu in potroštau. Rad bi vam pomagau, da bi ostali nimar pošte-ni, verni, korajžni in zavedni Slovenji, četudi si morate u tako težkih krajih in puno nagobarnostih služiti svoj usakdanji kruh..." (šte. 1, 1953).

### Skrb za vero

*Slovenski glas* oz. njegov glavni urednik je vseskozi postavljaval v ospredje vprašanje vere in verskega življenja. Časopis je namreč spremljal vse letne čase in vse cerkvene praznike, od Devetice do Velike noči, od Binkošti do Postne nedelje, posebno je častil Sveto Barbaro. Opisoval je romarske cerkve in poti (kot na primer *Svete Lušarje*), razlagal pomen posameznih obredov in celo mašniko-



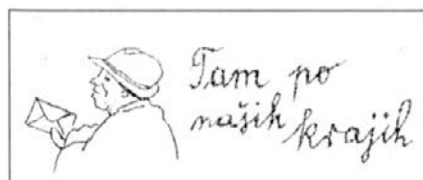
vih oblek. Učil je molitve in katekizem, objavljajal odlomke iz Svetega pisma in tudi zanimive in bogate božične priloge. Vseskozi pa je ponavljal: *"ob nedeljah hodite k maši"*. Zelo močna je bila skrb, da se ne bi beneški izseljenci predali načinu življenja v Belgiji. *"Ti kraji ne živé kristjansko. Živjenje tod okuoli je puno pagansko... vi ostanite tajšni, ku vas je rodila kristjanska mati:*

*kristjani an nikdar vas špot slovjenške besede..."* (štef. 4, 1955). Drugje je prihajala na dan bojazen za beneške fante in dekleta: *"Za naše puobe (pa tudi za čeče) je velika nagobarnost, da ušafajo u Belgji kajšnega divorcjanega..."* (6, 1955). Ali pa apel: *"Žena! Ne jemlji v roke slabih giornalinou in revij!"* ki mu sledi zanimiv seznam dovoljenih (Oggi, Settimana enigmistica itd.), odsvetovanih (Annabella, Intimità, Europeo itd.) ali celo prepovedanih (Intrepido, Bolero-film itd.) časopisov (6, 1953). Temu je treba dodati toplo vabilo mladim družinam, naj vpišejo svoje otroke v katoliške šole.

Izredno zanimiv je tudi odziv na versko življenje doma. Tako so bili beneški izseljenci v Belgiji seznanjeni z novico, da je bil msgr. Zaffonato imenovan za novega škofa v Vidmu (2, 1956), da so konec avgusta 1954 požegnali novo cerkev v Kravarju, posvečeno Brezmadežnemu Marijnemu srcu, da v Marijnem letu 1954 v Zapatoku *"druga statua Lurške Matere božje... ruoma po hišah"*. In še zvemo, da so romarji hodili od vsepovsod v cerkev *"Svetišče Marije Tolažnice"* v Barnasu. *"Ljetos... hodijo na božjo pot k Tolažnici Žalostnih ruomari od vseh krajou, posebno pa iz goriške in tržaške škofije..."* (5, 1954). Prvič smo zasledili vest o pomembni pobudi, ki bi jo kazalo podrobneje raziskati. *"Tud ljetos je naš gaspuod izdau kolendar našega svetišča Marije Tolažnice žalostnih. Razprodali so jih 3000, po vsi Furlaniji"* (1, 1953). Očitno je bila ta tradicija močno vsidrana, saj tudi naslednje in kasnejša leta zasledimo vest o koledarju barnaškega svetišča *"je tudi ljetos ruomu po vsi Furlaniji in tudi mimo"* (1, 1957).

Na straneh *Slovenskega glasu* zvemo, da so kljub izrednim pritiskom bili odnosi na meji na neki način tudi "odprti", saj se očitno niso mogle nenadoma pre-





trgati stoletne medčloveške vezi. Tako je Odpustak v Plešiščah privabil izredno veliko ljudi, ker "je biu odpart tudi "blok" na Nediži pod Plešiščami in zatuo iz Bregina, Logé, Sedla, Robedišč paršlo na odpustak brez števila ljudi, prvič odkar je meja z Jugoslavjo dol na Nediži" (5, 1956). Zasedimo tudi kratko informacijo o tem, da je "pre Arturo zapustu Lese" (1, 1956).

### Novice iz domačih krajev

Dejstvo je, da ni bilo večjega ali pomembnega dogodka, ki bi ga ne bi *Slovenski glas* zabeležil. Najbrž je bil v tem pogledu še bolj popoln – oddaljenost od kraja dogajanja je očitno odigrala svoje – kot takratni Matajur, ki je izhajal v Vidmu in so ga dobivali po beneških domovih.

Tako je časopis z velikim poudarkom počastil 90-letnico monsinjorja Ivana Trinka. Še večji prostor je namenil njegovi smrti in velikemu pogrebu na Tarčmunu (2, 1953 in 4, 1954). Posebno pozornost je posvetil tudi smrti strica Jakopa, duhovnika Antona Cuffola, ki je bil 40 let župnik v Lazah (6, 1959). Objavil je tudi vest o povratku domov Izidorja Predana: "Na 7. maja je tu Vidmu bila razprava prout Izidorju Predanu, ki mjesca novemberja so ga zaprli brez potrebe par Hlodcjù..." (3, 1954). Tudi proces proti msgr. Cracini v Vidmu se pojavi na straneh časopisa (1, 2-3, 1958), prav tako tisti proti Beneški četi v Firencah, ki je večkrat omenjen v letu 1959.

*Slovenski glas* sledi političnemu dogajanju na italijansko-jugoslovanski meji, oblikovanju sporazuma o obmejnem prometu. V njem so odzivi na napetosti povojnih let: "Se troštamo, de ne bo ujske, ki bi naše ljudstvo pahnilo še v večjo nesrečo. Angloameriška izjava, da dajo Trst Italji je nam prinesla puno skarbi..." (6, 1953). "Blizu Tarčeta so odkrili karabinjerji veliko zalogo orožja..." (3, 1953), "Financarji so ušafali u Gnidovci med listjem skrito mitro Breda" (2, 1955). Pojavijo se skrbi za delovna mesta in tudi vprašanja in upanja glede možnosti zaposlitve na domačih tleh. "Križa u belgjskih minjerah še ni

končana..." (3, 1959), "Živo srebro na Matajuru?" (3, 1954) ali pa "Bojo odparli mino u Špjetru?" (4, 1954). "Iz Čedadada... so zaprli in ustavili djelo u predilnici. Okuoli 100 predic je ostalo brez kruha" (4, 1955). "Prapotno... Iz naših vasi je odšlo na sezonska dela 500 djelucu an 150 čča..." (4, 1955). "Garmek...– 70 kumetov z našega kamuna je šlo u Videm intervenirat par prefektu, de kamun jim bi plaču zaostanke par buniški blagajni. Delegacijo je peju občinski konseljir Dore Predan" (2, 1957).

Seveda je bil časopis pozoren do vprašanja demografskega gibanja v Benečiji. Tako je recimo objavil podroben opis, koliko ljudi živi v vsaki vasi podboneške občine. "...U useh 55 vaséh kamuna živi 3686 duš" (6, 1956) ali pa dreške: "Dreški kamun je majhan: ima le 1392 prebivalcu. Od teh jih je bilo ljeta 1951. na delu emigrantou 349, 1958. pa kar 447, to je adnà tretjina ljudi..." (1, 1960). Sledil je tudi upravnim volitvam. O tem je še največ pisal Stric Jakop v svoji rubriki, pa tudi drugje v časopisu. Še posebej podrobno je *Slovenski glas* poročal o upravnih volitvah leta 1956. Časopis je bil na strani Krščanske demokracije. Čeprav sem pa tja ni skrival svojih kritičnih pripomb do njene obnašanja, še zlasti do slovenskega vprašanja, je KD kot stranko krščanske usmeritve brezpogojno podpiral. "...naši ljudjé... pokazali so figo Mišam, kronam, srpom, kladvam, zvezdam itd. in so skor vsi volili (votali) za križ ali za krištjansko Demokracijo... Iz hvaležnosti bi muorli skarbjet za nje po krištjansko in jim dat vse pravice, ki Gospuod Buoh je dau za vse ljudi, tudí za Slovienje pod Italijo! Stric Jakop" (4, 1953). Levico je kritiziral. "Špietar: Zadnje volitve... v naš kamun se je zasjau komunizem, ki je znesu svoje gniedzdo v Barnasu. Vič šuol nam zidajo, buj neumni postajamo!..." (6, 1953).

Tudi pogrebi imenitnih mož so priložnost za sestavljanje zgodovinske podobe beneške zemlje. Spoznamo namreč vrsto podatkov in informacij o pomembnih osebnostih, kot so Viktor Podreka, inž. Maks Klodič, dr. Eugen Pauša iz Oborče "zdravnik in ugleden Slovenec", spominja se tudi bogataša Petra Rozine, "Pred tridesetemi ljeti je paršu z razstrganimi hlačami iz Pijemonta..." (3, 1956).

Iz časopisa zvemo za vsako novo cesto, za vsak most, šolo ali pokopališče, zgrajeno v Nadiških dolinah. Seznanjal je bralce tudi o nagradah, ki so jih podeljevali za lepo urejene kmetije in skrbno obdelano zemljo. V njem beremo tudi, da "Špietar je postau vas šuol an šuolarju. Vič ku tauzint je študentov..." (2, 1955).

Cela vrsta je tudi takih "nedolžnih" in drobnih novic, ki so morda še najbolj učinkoviti pokazatelji življenjskih razmer v petdesetih letih v naših krajih. Tako zvmemo, da "Ta prvi aparat Televizije u zgodovini naše fare je u Škrutovem" (1, 1955), ali še: "Dočakali smo dan, ko je začela voziti korjera od Zamera gor do Trinka" (5, 1955). Slovenski glas poroča tudi o nastopu slovenskega okteta v Čedadu (4, 1959), o čedadskem festivalu na Nediži in o veliki škodi, ki mu jo je povzročila povodenj. Na straneh časopisa beremo še, da "...19. novembra so paršli v Mašera ti prvi avtomobili, odkar je svjet" (1, 1957).

### Slovenski jezik

Slovenski glas je z zanimanjem sledil dogajanju v okviru slovenske manjšine v Furlaniji in odločno podpiral pobude, ki so v tistih temnih letih Benečije nastajale. "V spomin na 90-ljetinco mons. Trinka je biu štampan adan zlo liep kalendar za lieto 1953".

"Kaj prebira ta puob? Ta puob gleda te novi Trinkov koledar za ljetu 1955". "Koledar ušafate par slovjskem misijonarju... Pisajte mu, de Vam ga pošja!" (1, 1955). In še. "U Vidmu je adàn žornal, ki dvakrat na miesac izide an piše u korist naše Benečije. To je slovjseni list "Matajur", ki sadà že četrto ljetu zagovarja pravice naših ljudi" (2, 1953). "Ni dugo od tegà, se je u Vidmu ustanovilo kulturno društvo Ivan Trinko..." (6, 1955).

Seveda je bilo v tistih letih več negativnih dogodkov in žal ni manjkalo pobud, uperjenih proti Slovencem. Vse je Slovenski glas zabeležil kot tudi vsako akcijo za ohranjanje slovenskega jezika v cerkvenem življenju. "Hlodič... Naš sekretar ni pustu pjet slovjsenko..." (4, 1954). "...Poslali so na Tarčmun laškega duhovnika... Pravijo, de ga je "zglihu" sindik..." (5, 1957). Pa tudi "Možje iz Tarbjà so šli trikrat dol k nadškofu mu pravit, de ga nečejo, če ne zna vsaj spovedat po slovjsko" (3, 1957).




Kaj gledata?  
Kaj bereta ta dva?  
Trinkou Koledar  
za ljetu 1954.  
bereta.

“Oblica... Bog ve, kada bojo imel Obličani svojega dušnega pastirja? So šli k škofu, de brez njegà ne muorejo bit.... so djal: “Laha pa nečemo...” (6, 1953). “Naš gaspuod kaplan Remigio Tosoratti... se je biu takuo lepuo nauču naše govorice, da se nie poznalo, da je Furlan...” (6, 1953). “Plestišča... in že smo se bali, de nam pošjejo kajšnega laškega gospuoda... pa, hvala Bogu, naš prečastiti pre Angel Spekonja se je povarnù...” (1, 1955).


### Minatorji pijte mleko

Časopis za beneške ljudi v Belgiji je s še posebno pozornostjo sledil delu in težavam delavcev v rudniku. “Minatorji! Pijte mleko” jih je neutrudno vabil. In ni zamudil nobene priložnosti, da bi opozarjal na “minatorsko bolezen”: “zatuota doma mladi puobi, naj ne silijo tukaj v belgijanske mine”, “..uon iz brovetu, uon iz taj...” je pisal. Sporočilo je bilo jasno: delo v rudniku zagotavlja dober zaslužek in lepe plače, a hudo načenja zdravje delavcev. “Kdor bo u Belgji ostu, bo bolan an bo mlad umrù od minierske boleznì..” (2, 1953) je opozarjal Slovenski glas in še “...buojše je nehat djelat tu mini, ko si še zdrau, ne pa ko si že bolan...” (3, 1957). Zavzemal se je tudi za pravice beneških delavcev in

opozarjal, ko je bilo potrebno, tudi na nekorektno obnašanje belgijskih oblasti pri priznanju invalidnine oz. odklanjanju upokojitve. “...Zdraunik mu dejau, da ne sme vič hodit u jamo. Penzijona mu niso hotel dat, kier je naredu u mini samuo 5 ljet...” (1, 1957).

  
**RADIOGRAFIJA**

Po Belgji med našimi ljudmi je nimar vič tajnih, ki se šutiyo, da imajo prah na pljučih. Jih sadà že vič šaka na penzijon, a ne penzijon od djela, ampak od 66% invaliditè!



Zalostno je to, da pri narbučjih ljetih šlovek dobi potardilo, da ga 2/3 ni več živeat. Je pamotno, da vai tisti, ki še je pamotno, da vai tisti, ki še djelajo vsako ljetu predo - še po- trjeba tud na svoje šneže - na rači du buojše je nehat djelat tu mini, ko ni še zdrau, ne pa ko si že bolan. Je malo tajnih, ki že dupo ljet ži- ve potlè, ko uhafejo penzion.

### Mali oglasi in sporočila

Slovenski glas je bil po konceptu moderno glasilo tudi zaradi tega, ker se je zavedal svoje vloge v službi ljudi in torej pomena obvestil, sprotnih informacij in celo oglasov. To je eno najbolj “posebnih” poglavij v časopisu. Beneški bralci so lahko dobili informacijo o tem, kje lahko dobijo knjige družbe Sv. Mohorja,

## ZA PELJAT V ITALJO

Za pripeljat v Italjo kolo (biciklo) brez plačila na dogan narmanj 3.000 lir, je trjeba, da na postaji v Belgiji a kolesar vred se tudi naredi spediton malnega ali velikega paketa kakšne oblike nošeno, takuš da kolo in to pojdejo pod imenom "effetti personali". Na adnin papirju toda mora biti zapisana ena in to druga stvar (kolo in paketi) ce pošješ takuo, polih v Italji plača se samo delo v dogani, to je 50 lir (petdeset).

To velja tudi za žensko, katere prinesejo v Italjo šivalni stroj (macchina da cuoir), ki so jo rabile v Belgiji. Tudi one plačajo samo 50 lir, če je sraven paket an vas skupa pod "effetti personali".

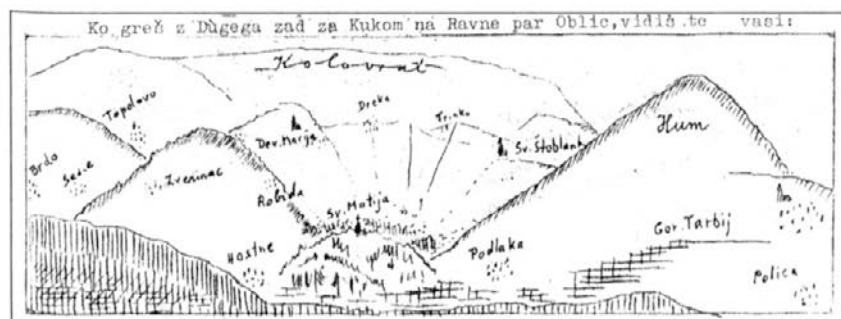
G.

o novem zakonu o diklah ali pa o dokumentih, potrebnih za nov potni list. Pa tudi marsikatero povabilo: "Peuci s Koroškega (Avstrija) bodo pjeli lepe slovjenske pjesmi na radio Wallonie..." (1, 1953). "Pridite na božjo pot, bazilika je rezervirana za nas Slovienje," je še vabil duhovnik. Pa tudi: "Če kdo od naših ljudi zbolí, avizajte, telefonajte na indiriz duhovnika, da ga pride obiskat..."

V malih oglasih zasledimo vabilo bralcem, naj se poslužujejo storitev banke Banco di Roma, "garant ima za ženo Slovienko".

Obenem časopis povezuje ljudi in omogoča stike med njimi zato, da se organizirano in z manjšimi stroški vrnejo domov. Tako beremo oglas za skupni "vagon za špedit", "za peljat v Italjo" (1, 1954; 4, 1955).

Najbolj originalen in grotesken pa je gotovo oglas, ki smo ga zasledili v prvi številki leta 1957. "U Belgiji so kajšne reči puno drage. Adàn puob je zvjedu, da stane kasela za marliča od 3.500 frankou naprej. Sadà Vas prosí, da daste vedeti, kje bi ušafu kakšno "kaselo d'occasion". Morebiti poznate kakšno "salle de vente", ki prodaja kakšne kasele d'occasion".



# UDJE DRUŽBE SV MOHORJA V MATAJURJU, ŠPETRU SLOVENOV IN VIDMU DO 1918

ANDREJ VOVKO

Ljudska knjižna založba Družba sv. Mohorja je nastala v Celovcu na pobudo Antona Martina Slomška z namenom pospeševati narodno osveščanje, izobraževanje in kulturni napredek med Slovenci na podlagi krščanskih načel. Svoje prve knjige je izdala leta 1852 kot Društvo sv. Mohorja, njen pravi vzpon pa se je začel šele potem, ko se je leta 1860 preoblikovala v cerkveno bratovščino Družbo sv. Mohorja. Do I. svetovne vojne je doživljala silovit razcvet, po njenem koncu pa se je morala umakniti v tedanjo Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, najprej na Prevalje in nato v Celje. Ker so fašistične oblasti preprečevale prihajanje mohorskih knjig preko meje, je goriški nadškof Frančišek B. Sedej leta 1924 ustanovil Goriško Mohorjevo družbo. Po koncu II. svetovne vojne je Družba sv. Mohorja spet začela delovati in izdajati knjige tudi v Celovcu kot posebna, "tretja sestra" in poleg koroških Slovencev povezala tudi povojne politične begunce po vsem svetu. Družbo sv. Mohorja v Sloveniji pa so leta 1955 v duhu takratne vladajoče totalitarne ideologije preimenovali v Mohorjevo družbo, ki ni bila več bratovščina, ampak "skupina državljanov." V novejšem času, posebno po osamosvojitvi Slovenije, se stiki in sodelovanje med tremi družbami sv. Mohorja postopno krepijo. Družba sv. Mohorja je tako enotna ali v troje v že skoraj 150 letih svojega delovanja opravljala in še opravlja svoje dragoceno versko vzgojno, narodno prebudno, kulturno in izobraževalno delovanje tako v slovenskih matičnih deželah, kot tudi med Slovenci v zamejstvu in izseljenstvu.

Koledarji Družbe sv. Mohorja so do leta 1918 z nekaj izjemami vsako leto prinašali številčni in poimenski seznam članov omenjene Družbe, ki so se po njenih pravih imenovali "družbeniki" ali "udje". V določenih letih, tako n.pr.

leta 1910, so navajali samo število mohorjanov, poverjenike in tistega leta na novo včlanjene mohorjane, drugič pa poverjenike in dosmrtno ude. Pravila so poznala dve vrsti članov – dosmrtno in letne. V želji, da bi bile družbine knjige dostopne tudi najširšemu krogu bralcev, je bila udnina zavestno postavljena kar najnižje. V avstro-ogrskem obdobju do začetka I. svetovne vojne, ko država skoraj ni poznala inflacije, so dosmrtni člani do uvedbe kron v razmerju 1 goldinar – 2 kroni konec 19. stoletja enkrat za vselej plačali 15 goldinarjev dosmrtnine ali dvakrat po 8 goldinarjev v enem letu, letni v tem času pa po 1 goldinar letnine, v kronah pa dvakrat več.

Družba sv. Mohorja je do konca I. svetovne vojne delovala predvsem v slovenskih deželah avstrijske polovice (na Koroškem, Štajerskem, Kranjskem, Goriškem...), v manjši meri, a nič manj odločilno in koristno za verski ter kulturni dvig in prebujanje ter ohranjanje slovenske narodne zavesti pa tudi v ogrski polovici, predvsem med Slovenci v Prekmurju in Porabju, ki so bili zelo ogroženi zaradi madžarizacijskega raznarodovalnega pritiska, pa tudi drugje, zlasti na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini. Kar lepo število mohorjanov zasledimo v omenjenem času tudi med slovenskimi izseljenci v ZDA, pa tudi v Vestfaliji, Egiptu, Južni Ameriki (Argentina, Brazilija) in še kje drugje, kjer so le-ti med drugim na svojevrsten način tudi kažipot do slovenskih izseljenskih naselbin.

Tiste bralce, ki bi se hoteli podrobno seznaniti z delovanjem Družbe sv. Mohorja med Beneškimi Slovenci do prve svetovne vojne, opozarjam na svoji dve razpravi, objavljeni v letih 1999 in 2000 v reviji *Traditiones*, Zborniku Inštituta za slovensko narodopisje in Glasbenonarodopisnega inštituta pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti, in sicer o mohorjanih v videmski nadškofiji do leta 1900 in v letih 1901–14. Podatke sem črpal iz že omenjenih seznamov udov v Koledarjih Družbe sv. Mohorja za posamezna leta in jih združil po posameznih beneškoslovenskih postojankah v skupne tabele ter sezname. V prvi razpravi sem pregledal delovanje 61 mohorjanskih postojank do vključno leta 1900, ki sem jih glede na število udov in dolgotrajnost njihovega delovanja razdelil na tri kategorije: velike, srednje in male. Šlo je za 11 velikih mohorjanskih postojank, ki si glede na skupno število udov od začetka njihovega delovanja do leta 1900 sledijo takole: Dreka (63), Špeter Slovenov (61), Mrsin (60), Topolovo (54), Videm (50), Oblica (42),

Grmek (41), Svet Lenart (38), Trčmun (36), Srednje (35) in Kodermaci (31), predstavljene pa so s številčnimi tabelami in navedbami imen in priimkov mohorjanov z letnicami njihovega članstva ter razdeljenimi po poklicnih ali stanovskih kategorijah. Srednje postojanke, ki jih je 21, so predstavljene z navedbo gibanja števila njihovih udov brez tabel in s seznamami posameznih kategorij udov, manjše, ki jih je 29, pa z navedbo udov po posameznih letih. V prvi razpravi sem tako z imeni, priimki in letnicami članstva v Družbi Sv. Mohorja predstavil okoli 750 njenih udov. Podobno sem v drugi razpravi predstavil 947 mohorjanov, včlanjenih v letih 1901–1914 v 50 mohorjanskih postojankah, od katerih si jih 20 velikih po številu udov sledi takole: Matajur (155), Videm (72), Špeter Slovenov (69), Dreka (50), Mrsin (47), Oblica (45), Grmek (43), Ronce (42), Svet Lenart (38), Prosnid (34), Srednje (38), Štolbank (34), Platišče (30), Trčmun (29), Kravar (25), Gorenji Tarbij (23) in Topolovo (20). Srednjih postojank, kjer je skupno število udov v tem obdobju manjše od 20, je bilo 19, majhnih pa 14. Za objavo v Trinkovem koledarju sem tokrat izbral tri po številu mohorjanov največje postojanke – Matajur, Špeter Slovenov ter Videm - in jih brez prekinitve leta 1900 prikazal v vsem obdobju njihovega delovanja. Mohorjani so predstavljeni z leti svojega članstva, z navedbo poklica ali stanu, ter z vsemi spremembami le-teh, oblik imen in priimkov, ki jih razberemo iz koledarskih seznamov. Na koncu tega prispevka objavljam še primerjalno tabelo števila mohorjanov v videmski nadškofiji z vsakoletnim številom postojank, dosmrtnih, letnih udov, in njihovim skupnim številom, vzporedno pa za ista leta število dosmrtnih, letnih in vseh udov v celotni Družbi sv. Mohorja.



<b>Matajur</b>			
Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1876		1	1
1888		3	3
1889		8	8
1890		7	7
1894		6	6
1895		4	4
1896		5	5
1897		7	7
1898		8	8
1899		11	11
1900		9	9
1901		10	10
1902		8	8
1903		8	8
1904		12	12
1905		40	40
1906		27	27
1907		11	11
1908		18	18
1909		26	26
1910		76	76
1911	1	50	51
Skupaj 1876-1911			176

Poverjeniki:

Alojz Povša, kaplan (1888–90), Ant. Vižintin (Vižintini), kaplan (1896–1904), Al. Blažutič, kaplan (1905–11)

Dosmrtni ud:

Jož. Massera (1911)

Letni udje:

Janez Bezzia, kaplan (1876), Ant. Vižintin, kaplan (1894–95)

Posestnik: Fil. Kociančič, (1905)

Dekle: Matilda Gožnjak (1905)

Brez navedbe poklica ali stanu (169): Anton Franc (1888–89, 1897–99), Evgen Gožnjak (1888–89), Andr. Franc (1889–90), Ant. Gožnjak (1889–90, 1894, 1897, 1900), Mat. Gožnjak (1889–90), Mar. Medveš (1889–90), Mar. Medveš (1889–90), Al. Golež (1890), Jan. Franc (1894), Marija Franc (1894), Marija Manzini (1894), Luka Medveš (1894–1902, 1904–11), Anton Goleš (1895–97, 1899–1902, 1905), Ter. Medveš (1895–1899), Jože Goleš (1896–98), Angelina Gožnjak (1898), Andrej Gožnjak (1898–1902, 1904, 1906), Al. Franc (1898), Anton Golež (Goleš, Golles) (1899–1905), Jan. Loščak (1899–1900, 1901, 1905), Miha Loščak (1899–1901), Mar. Franc (1899), Jan. (Ivan) Zvanela (Zuanela, Zuanella, Čvanola) (1899–1910(?)), Jož. (Josip) Medveš (Medvež) (1900–01, 1903–06, 1911), Ant. Podorelišček (Podorješčak) (1901, 1903–07, 1911), Antonija Franc (1902, 1904), Mohor Gorenščak (1902–04, 1911), Ivan (Jan.) Gožnjak (1903, 1905–06), Mat. Gožnjak (1903, 1905), Lucija Medveš (1903), Fr. Filipac (1904), Lojza Trinko (1904), Al. Franz (1905), Anton Franz (1905–06), Anton Franz (1905), Ant. Franz (1905), Filip Franz (1905–06), Janez Franz (1905), Janez Franz (1905), Tom. Franz (1905), Al. Golles (1905), Fil. Golles (Goleš) (1905–08), Štef. Golles (1905), Val. Golles (Goleš) (1905–06), Val. Golles (Goleš) (1905–06), Anton Gožnjak (1905–06), Jakob Gožnjak (1905–06), Janez Gožnjak (1905), Jož. (Jos.) Gožnjak (1905–06), Virginija Gožnjak (1905–06), Mario Ibollo (1905), Fil. Loščak (1905), Jožefa Loščak (1905), Janez Kociančič (1905–10(?)), Ant. Medves (1905), Ant. Medves (Medveš) (1905–06), Ant. Moruščak (1905, 1910), Janez Podor (1905), Ant. Podorješčak (Podoreščak) (1905), Ivan Blažutič (1906), Avg. Franz (1906), Fil. Franz (1906), Anton Gožnjak (1906), Avg. Gožnjak (1906), Val. Gožnjak

(1906), Filip Markulin (1906–11), Ant. Mašera (1906), Josip Mašera (1906), And. Feletič (1907), Antonija Polonk (ova) (1907, 1911), Filip Sous (1907–08), And. Tonzin (1907–08), Andr. Buzak (1908–10(?)), Ivan Dolenj (Dolenjc (?)) (1908), Janez Lukej (1908, 1910–11), Av. Korošak (1908), Anton Kos (1908–11), Al. Peran (1908), Jož. Polonk (1908), J. (Ivan) Rutar (1908–10(?)), Jan. Skorbin (1908), Ana Trušnjak (Trusnjak) (1908–11), Ant. Cernetič (1909–10), Ver. Cernoja (1909–10), Mar. Gos (Kos?) (1909–10), And. Manzin (1909–10), Al. Maurič (1909–10), Ant. Kassin (1909–10), Val. Korosaz (1909–11), Tom. Kozarin (1909), Angela Kramar (iova) (1909), Filip Orsul (1909), Ter. Podskal (Podskalo) (1909–11), Miha Salut (1909), Antonija Sous (ova) (1909–11), Ant. Skarbin (1909–10(?)), Mat. Stefič (1909–10(?)), Jan. Tonzin (1909–10(?)), Alojz Cehova (1910), Fr. Cendov (1910–11), Jan. Cernetič (1910), Veron. Cernoja (Černoja) (1910–11), Angelin Dus (1910), Ferdinand Franc (1910), Jan. Fulmin (1910), Virg. Fulmin (1910), Jož. Goles (Golaz) (1910–11), Alojz. Gos (1910), Moh. Gošnjak (1910), And. Jellina (1910–11), Mar. Jerep (1910), Val. Juretič (1910), Alojz Kassin (1910–11), Amalija Kos (1910–11), Val. Kudič (1910–11), Jožefa Kudrič (1910), Alojz Loščak (1910), Jož. Lučioukin (1910), And. Markič (1910), Urb. Matiz (1910), Al. Maurič (1910), Št. Medved (1910), Virgin. Medveš (1910), Amalija Mulon (1910), Al. Njesin (1910), Virgilij Oballa (1910), And. Pačei (1910), Ant. Pačei (1910–11), Alojzij Peran (1910), Val. Pers (1910), Andr. Petričič (1910), Janez Rečankin (1910), Jož. Sekli (1910–11), Jan. Skarbinac (1910), Ant. Slunder (1910–11), Mih. Slunder (1910–11), Alojz. Smon (1910–11), Ant. Stefič (1910), Ivan Sturam (1910–11), Miha Tamasič (1910), Jožefa Zail (1910), Mar. Zuanella (1910), Ant. Čubil (1910), "Agostin in Mežnoju" (1910), Anton Franz (1911), Felicita Golop (1911), Miha Gos (Kos?) (1911), Jakob Jaku (1911), Mih. Jaletič (1911), Št. Kovač (1911), Val. Kudrič (1911), Ana Luk (1911), And. Malaz (1911), Ant. Manzin (1911), Marija Masera (1911), Tom. Massera (1911), Filip Na Salli (1911), Val. Puzak (1911), Ant. Rečankin (1911), Avgušтина Skarbin (1911), Jož. Štefič (1911), Ant. Tonzin (1911), Mat. Urban (1911), Mohor Velikaz (1911), Tom. Velikaz (1911), Fulmina Zamet (1911), Janez Čnidar (1911), Ant. Čubil (1911)

<b>Špeter Slovenov</b>			
Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1866		2	2
1867		3	3
1870		9	9
1871		9	9
1872		10	10
1873		9	9
1874		11	11
1875		16	16
1876		13	13
1877		17	17
1878		14	14
1879		11	11
1880		12	12
1881		10	10
1882		11	11
1883		10	10
1884		10	10
1885		9	9
1886		4	4
1887		14	14
1888		8	8
1889		19	19
1890		3	3
1891		3	3
1892		3	3
1893		3	3
1894		3	3
1895		4	4
1896		5	5
1897		5	5
1898		4	4
1899		5	5
1900		4	4
1901		3	3
1902		3	3
1903		3	3
1904		3	3
1905		2	2

1906		5	5
1907		4	4
1908		8	8
1909		4	4
1910		45	45
1911		6	6
1912		2	2
1913		5	5
1914		5	5
Skupaj 1866–1914			122

#### Poverjeniki (4):

Miha Mucič (Mucič, Mučić, Mužič), župnik (1870–87), Jož. Jusič, kaplan (1888), Peter Podreka, kaplan (1889), Anton Gujon, župnik (1890–1914)

#### Letni udje:

Kaplani (18): Jožef Jušič (Južič) (1866–67, 1870–85, 1887), Peter Podrieka (1866–67, 1870–88), Anton Pušini (Pusini) (1867, 1870–74), Ivan (Janez) Becia (Bečja, Becija) (1870–75, 1877–81), Jož. Bernik ml. (1870), Jožef Blankin (1870–74), Ivan (Janez) Klemenčič (1870–75), Evgenij (Evžen) Quarina (Kvarina) (1870–82, 1890–1914), Ivan (Janez) Domeniš (Domenis) (1871–78), Janez Pusini (1872–75), Tone (Anton) Podrieka (1874–75), Janez Mancini (1878), Jože Cormons (1880–81), Anton Tružnik (1889), Jak. Tropina (Tropana) (1897–1900), Ant. Klemenčič (1906), Andr. Čijačić (1908), kaplan (Brišče), Jos. Venturini (1911–14)

Bogoslovca: Janez Domenis (1875–77), Jože Gožnjak (1875)

Dekliška Marijina družba (1910)

Angelina Zujani (od 1879 Belida), učiteljica (1877–80, 1882)

Jože Zujani, župan (1885), obrtnik (1887), trgovec (1888)

Jan. Čuber, občinski zastopnik (1885)

Jože Rakar, cerkovnik, posestnik (1875–85, 1887–89)

Anton Puler, kamnosek (1887–89)

Ivan Šukaja, kovač (1889)

Lucija Gorjup, kuharica (1889)

Mar. Manfreda, krčmar (1889)

Cerkvena ključarja, posestnika: Janez (Ivan) Gubana (Gabana) (1877–82, 1887), Janez Mancini (Manzini) (1876–77, 1879–86)

Posestniki (14): Štefan Gorenščik (Gorenščak) (1874–76, 1878–87, 1889), Jože Domenis, (1875–77), Andrej Marsev (1875), Velantin Domenis (1876–77), Miha Sirak (1876–77), Tone Kjabatin (1878), Jože Klinjon (1882), Alojz Blankin (1883–85, 1887–89), Ant. Gožnjak (1883–84), Jože Zujani (Zujan) (1883–84, 1889), Ivan (Janez) Čuber (1883–84, 1887–89), Anton Becja (1887–89), Janez Mancini (1889), Anton Birtič (1889)

Fantje (5): J. Sturam (1877), Jože Medveš (1877), Tone Markič (1877), Anton Kromac (1878), A. Urbančič (1889)

Dekleta (3): Roza Mancini, dekle (1877–80, 1882), Mar. Mancini, dekle (1889), Amal. Blažutič (1889), Gospodinji: Roza Gujon (1887–89), Roza Cenčič (1889), Neža Stergar (Stargar), kuharica (1890–96, 1898–1900)

Brez navedbe poklica ali stanu (23): Tone Plata (1887), Ivan Rakar (1887), Jože Butera (1895–96), Ant. Podreka (1896–1901), Jože Batajin (1897), Jož. Tomažetič (1899) (17): Jožef Fula (Jula) (1902–04, 1907–11, 1913–14), Ant. Beligoj (1906), Marija Gujon (1907–11), Miha Mancin (1908), Jož. Sirak (1908), Alojzij Spanjut (Špagnut) (1908, 1911), Mar. Baluh (1910), Avg. Birtič (1910), Iv. Gusota (1910), Mar. Hvala (1910), Kristina Karlič (1910), Jakob Sitar (Kitar?) (1910), Anton Kjabudini (1910), Anton Medved (1910), Peter Modrijan (1910), Iv. Rakan (1910), Marija Autman (1913–14)

Skupna številka mohorjanov v Špetru Slovenov je visoka predvsem zaradi 45 navedenih članov v letu 1910. S seštevanjem posameznih poklicnih kategorij špeterskih mohorjanov pridemo do številke 95. Ker so v seznamu v Koledarju Družbe sv. Mohorja za to leto navajali samo poverjenike in nove ude, jih moremo za omenjeno leto poimensko določiti samo 17 in jih uvrstiti v poimenski seznam mohorjanov. Do resničnega skupnega števila 122 smo prišli tako, da smo število 95 najprej zmanjšali za eno, ker je bil kaplan Peter Podreka naveden v dveh kategorijah, temu pa prišteli še 28 mohorjanov, katerih imena in priimki niso bili navedeni.

Leta 1910 so bili Mohorjani iz Špetra Slovenov v omenjenem seznamu v

Koledarju Družbe sv. Mohorja navedeni skupaj z onimi iz Trčmuna, v letih 1911–1914 pa skupaj z Arbečem, Bjačo, Briščo, Gorenjim Barnasom, Landarjem, Lazami, Saržento in Tarpečem, od tu tudi nenavadno visoka številka članstva za leto 1910.

<b>Videm</b>			
Leto	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1886		5	5
1887		17	17
1888		14	14
1889		14	14
1890		4	4
1891		10	10
1892		7	7
1893		11	11
1894		13	13
1895		16	16
1896		15	15
1897		18	18
1898		21	21
1899		19	19
1900		13	13
1901		11	11
1902		15	15
1903		16	16
1904		19	19
1905		22	22
1906		23	23
1907		26	26
1908	1	27	28
1909	2	24	26
1910			33
1911	2	25	27
1912	2	23	25
1913	2	22	24
1914	2	23	25
Skupaj 1886–1914			105

Poverjenik:

Iv. Trinko, bogoslovec (1886–1914) (od 1887 profesor in katehet)

Dosmrtna uda:

Avg. Člobe, duhovnik (1908–14), Evg. Zorza, dijak (1914 bogoslovec), (1909–14),

Letni udje:

Duhovniki (10): dr. J. Pavlica (1889 2 iztiska), mons. dr. Al. Pelizzo, profesor cerkv. prava, vicerektor semenišča, vodja semenišča (od 1907 škof v Padovi) (1893–1912), Jos. Jušič, ekonom (1899), Evg. Dorbolo, mestni kaplan (1901–02), Iv. Gujon, kaplan (Rezija) (1902), p. Lavrencij Brnjak, kapucin (1907–08, 1912), Ivan Petričič, kaplan (1907), Bern. Bera, kaplan (Karnice) (1909–10(?)), Ivan Šinik, (Rezija) (1913–14), Anton Čenčič (1914)

Novomašniki (7): Jos. Škur, novomašnik (1907), Bern. Bera (1908), Vikt. Squarzzolini (1908), Peter Černoja (1914), Pet. Hvalica (1914), Viljem Koleto (1914), Anton Kufol (1914)

Bogoslovci (48): Anton Bankič (1886–88), Andr. Florijančič (1886–87), Alojz Hobbe (1886), Anton Vižentini (1886–89), Lucijan Križetič (1887–91), Vinc. Perdih (1887–89), Ant. Trušnik (1887–89), Ivan Zdravlič (1887–91), Jož. Venturini (1889, 1891), Miha Zabreščak (1893–97), Ant. Domeniš (1894–97), Ant. Klemenčič (1895–98), And. Čjačič (Čačič) (1896–99), Jožef Jušič (1896–99), Iv. Petričič (1896–99), Natan. Zufferli (Cufarli) (1897–1900), Evgen Dobroló (1897–1900), Iv. Šinik (1897–98, 1908–11), Iv. Zlobe (1897), Ant. Gujon (1898), Iv. Gujon (1899–1901), Iv. Šturam (1899–1900), Nat. Monkar (1900–03), Pavel (Pavlin) Kručil (1901, 1903), Pij Kručil (1902), Josip Domenis (1902–05), Jos. Gorenščak (1902), Jos. Šaligoj (1903–05), Avg. Člobe (1903), Vikt. Squarzzolini (1905–07), Jos. Škur (1905–06), Aleks. Tomažetič (1905), Bern. Bera (1906–07), Al. Birtič (1906–10(?)), Ambrož Gujon (1906–10(?)), Ang. Černejac (1909–10(?)), Jos (?). Čenčič (1913), Josip Cjačič (Čačič) (1913), Peter Černoja (1913), Peter Hvalica (1913), Valentin Ker (1913–14), Pij Kolin (1913–14), Anton Kufol (1913), Anton Mihca (1913–14), Iv. Modrijan (1913–14), Fr. Šavli (1913–14), Anton Vidmar (1913–14), Peter Obala (1914)

Dijaki semenišča, gimnazijci (65): Ant. Klemenčič (1887–88, 1891–94), Pij Kručil (1887–88, 1894), Ant. Tomažetič (1887–89), Miha Zaberščak



(1887–89, 1891–92), And. Cjačić (Čjačić, Čačić) (1888–89, 1893–95), Jož. Durjava (1888–89, 1891–93), Evgen Dobroló (1889–96), Srečko Praprotnik (1889), Natan. Zufferli (Cuferli) (1889, 1891–96), Iv. Petričič (1891, 1895), Jož. Venturini (1892), Ant. Medveš (1893–95), Ivan Obid (1893–1900), Ivan Šturam (1893–98), Jožef Jušič (1894–95), Pavel Kručil (1895–97, 1899), Iv. Gujon (1895–97), Natal Monkero (Monchero, Monkar) (1895–99), Avg. Blažutič (1896–97), Jož. (Josip) Domeniš (Domenis) (1896–1901), Ugon Komarin (1897–98), Ambr. Gujon (1898–1905), Jožef (Jos.) Saligoj (1898–1900, 1902), Peter Sitar (1898), Al. Šimonič (Simončič) (1898–1900), Jožef Škur (1898–1904), Aleks. Tomažetič (1898–1904), Al. Birtič (1901–05), Iv. Obid (1902), Josip Cjačić (Čačić) (1903–04, 1906–12), Karol Jušič (1903–07), Al. Mulič (1903–04), Avg. Zamparutti (1903–05), Bern. Bera (1904), Peter Černoja (1904–12), Ivan Franc (1904), Jos. Peresutti (1904–05), Vikt. Squarolini (1904), Ivan Šinik (1904–07), Jos. Budigoj (Bodigoj) (1905–07, 1912), Anton Čenčič (1905–12), Jos. Čenčič (1905), Ang. Černejac (1905–08), Peter Hvalica (1905–12), Jos. Kosmačin (1905–07), Peter Obala (1905, 1908–11), Ant. Kuffolo (Kofol, Kufol) (1906–12), Viljem Kuletto (Kolet, Koletto) (1906–12), Andrej Bernjak (Bernik) (1906–13), Iv. Golež (1906–07), Mihael Medveš (1906–07, 1912–14), Aleks. Šavli (1906–08), Iv. Moderjan (Modrijan) (1907–12), Konst. Novak (1907–11), Al. Hvala (1908–12), Valentin Ker (1908–12), Pij Kolin (1908), Anton Mihca (1908–12), Val. Zabrieščak (1908), Evgenij Zorza (1908), Henr. Matigel (1909–11), Fr. Šavli (1909–12), Ant. Vidmar (1909–12), Avg. Pivdori (1910, 1913–14), Jos. Šimic (1910–14), Al. Zdravlič (1911–14), Jul. Golež (Gulež) (1912–14), Josip Kramar (1914), Egid Zlobe (1914)  
 Emilija Velišič, gospa (1902–10(?))  
 Ida Cantarutti, gospodična (1911–14)  
 Brez navedbe poklica ali stanu (14): Al. Blažutič (1887), Ivan Kodermac (1887), Ivan Kruder (1887), Evgen Pavša (1887–88), Al. Zlobe (1887), Mar. Čekon (1910), Zora Velišič (1910), Zora Musoni (1911), N.N. (1912), Marija Obala (1913), Štefan Obala (1913), Mar. Čekon (1914), Jožef Gujon (1914), Lojza Trinko (1914)

S seštevanjem navedenih videmskih mohorjanov v zgoraj navedenih

posameznih poklicnih kategorijah pridemo sicer do številke 149, vendar se jih kar 23 pojavlja v dveh, 9 v treh in Bernard Bera celo v štirih od teh kategorij. Z upoštevanjem teh večkratnih navajanj istih mohorjanov pridemo do realne številke 105. V letu 1909 so bili v Videm vključeni mohorjani iz Čenebole, Trčmuna, Šinčurja in Arbeča, v letu 1910 in 1911 pa iz Čenebole.

Primerjalna tabela mohorjanov v videmski nadškofiji in vseh mohorjanov v letih 1866–1914.

Leto	Videmska nadškofija				Družba sv. Mohorja v celoti		
	Postojanke	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj	Dosmrtni udje	Letni udje	Skupaj
1866	2		3	3	199	3.781	3.980
1867	3		4	4	243	6.843	7.086
1868	–		–	–	284	10.174	10.458
1869				17	329	13.337	13.666
1870	1		9	9	323	15.842	16.165
1871	1		9	9	368	17.027	17.395
1872	1		10	10	397	18.528	18.925
1873	1		9	9	438	21.454	21.892
1874	5	1	18	19	449	23.631	24.080
1875	8	1	22	23	467	25.869	26.336
1876	8	1	20	21	479	26.336	26.815
1877	1		17	17	485	25.378	25.863
1878	1		14	14	485	23.927	24.412
1879	1		11	11	499	24.834	25.333
1880	1		12	12	505	24.925	25.430
1881	2		12	12	517	24.567	25.084
1882	12	2	57	59	527	23.947	24.474
1883	15	2	83	85	512	27.848	28.390
1884	15	2	83	85	557	27.945	28.502
1885	17	3	87	90	568	29.022	29.590
1886	21	3	106	109	585	31.102	31.687
1887	20	3	131	134	605	34.405	35.010
1888	24	3	117	120	630	40.922	41.552
1889	24	3	146	149	658	45.384	46.042
1890	26	2	138	140	680	47.404	48.084
1891	25	3	147	150	775	51.052	51.827
1892	29	3	165	168	837	56.866	57.703

1893	26	3	184	187	915	56.483	57.398
1894	38	3	199	202	984	64.968	65.952
1895	34	6	161	167	1.057	71.040	72.097
1896	35	6	203	209	1.132	74.095	75.227
1897	29	5	194	199	1.168	70.372	71.540
1898	28	4	160	164	1.232	75.899	77.131
1899	28	5	192	197	1.309	76.794	78.103
1900	34	5	189	194	1.362	77.234	78.596
1901	36	5	180	185	1.416	74.697	76.110
1902	35	5	178	183	1.473	78.573	80.046
1903	36	4	171	175	1.521	74.537	76.058
1904	36	5	233	238	1.561	83.037	84.598
1905	42	4	226	230	1.608	81.964	83.572
1906	33	6	228	234	1.660	80.319	81.979
1907	33	9	231	240	1.707	77.439	79.146
1908	33	9	249	258	1.740	82.649	84.389
1909	38	11	228	239	1.778	83.726	85.514
1910	27	12	325	336	1.858	83.931	85.789
1911	26	11	240	251	1.837	83.018	84.855
1912	23	13	137	150	1.848	76.719	78.567
1913	23	15	125	140	1.951	76.320	78.271
1914	20	16	125	141	2.090	76.271	78.361

Ob zaključku velja ponoviti dejstvi, ki jih je mogoče razbrati že iz tega prispevka, v veliko večji meri pa iz obeh omenjenih razprav. Prvo dejstvo je, da so bili skoraj izključni nosilci mohorjanstva med Slovenci v videmski nadškofiji ter tudi z njim povezanega širjenja ter utrjevanja slovenske zavesti v vsem proučevanem obdobju 1866-1914 in seveda tudi zunaj njega do današnjih dni beneškoslovenski duhovniki, česar so se že v proučevanem obdobju do leta 1914 dobro zavedali tudi sodobni poznavalci beneškoslovenskih vprašanj iz osrednjih slovenskih pokrajin. Drugo dejstvo izvira iz sicer na prvi pogled ne preveč razveseljivega vsakoletnega števila beneškoslovenskih mohorjanov do leta 1914, ki jih razberemo iz zgornje tabele, ki se šele z letom 1882 dvigne nad 50 in ki doseže svoj vrh leta 1910 s številko 336. Dejstvo je, da zneso seštevek vseh teh letnih udov skozi vse obdobje številko 5998. Ta številka pa pomeni prav toliko razdeljenih mohorjanskih letnih knjižnih zbirk, v izrazoslovju

Družbe sv. Mohorja "knjižnih darov", ki so pomenili po pet, šest ali še kakšno knjigo več na leto. Z njimi je tako prišlo med Slovence videmske nadškofije skupaj vsaj 30.000, če že ne 36.000 in več slovenskih knjig. Te knjige Družbe sv. Mohorja, ki niso imele zgolj nabožne in moralno vzgojne vsebine, ampak so pokrivalo tudi precej drugih področij - od leposlovja do poljudne znanosti, so bile našim rojakom v videmski nadškofiji nedvomno zelo dragocena opora v njihovem neenakopravnem boju za ohranjanje, poživljanje in dvig njihove vere, kulture, splošne izobrazbe in seveda zlasti njihove slovenske narodne zavesti.

#### **Uporabljeni viri in literatura**

- Koledarji Družbe sv. Mohorja za leta od 1867 do 1915;
- Andrej Vovko, Marijan Smolik, Branko Marušič, Mohorjeva družba.- Enciklopedija Slovenije 7, Mladinska knjiga, Ljubljana 1993, str. 205-206, kjer je navedena tudi osnovna literatura;
- Andrej Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja v videmski škofiji do leta 1900.- Traditiones, Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 28, Ljubljana 1999, str. 409-436;
- Andrej Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja v videmski škofiji do leta 1914.- Traditiones, Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 29/1, Ljubljana 2000, str. 241-269;
- Andrej Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja v ZDA do leta 1900, Dve domovini/Two Homelands, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana 1990, št. 1, str. 121-135.

## ZGODBA O KNJIŽNICAH

RENZO RUCLI

Med dogodki Postaje Topolove iz leta 2001 je bila tudi otvoritev knjižnice, posvečene Valentinu Gariupu-Drejonu iz Topolovega.

Umetnik John Hogan iz New Yorka, ravnatelj "Topolovške Amerikanske Akademije" je ob otvoritvi položil prve knjige, ki so jih darovali umetniki, obiskovalci, prebivalci Topolovega v Luščakovo hišo, poimenovano "plava hiša" po barvi sprednje stene.

Vsaka oseba lahko daruje knjižnici svojo najbolj priljubljeno knjigo, "knjigo srca", kar pomeni zanjo majhno težko odpoved, "izgubo", ki se bo pa spremenila in bo postala neka čustvena in ljubezenska nit povezovanja s Postajo in s Topolovcem samim.

Večstrokovna in večjezična knjižnica naj bi postala torej skrinja individualnih spominov in istočasno možnost srečanja s popolnoma neznanimi ljudmi, ki bodo uživali besedila ali slike darovanih knjig.

Nova knjižnica "Valentino Gariup" iz Topolovega je zame prilika, da spregovorim o nonu Valentinu-Tinacu Drejonu iz Topolovega (1872-1957) in o socio-kulturnem položaju, v katerem je živel.

Moji spomini nanj so zbledele in maglene slike, tudi pričevanja, ki sem jih zbral med starejšimi Topolovčani, so nepopolna in razdrobljena.

Spominjam se ga kot starejšega nizkega človeka, ovitega v velik črni plašč, s črnim klobukom s širokimi in ravnimi kraji.

Črno oblačilo so stari radi imeli zato, ker je zbiralo naravno toploto v mrzlih zimah, ko so tako oblečeni brez skrbi čepeli pred hišami in uživali toploto sončnih žarkov.

Zadnja leta je živel sam, oddaljen od svoje družine, kot gospodarja ga je nado-meščal njegov sin Evgen. Poleg Evgena je imel še dva druga sina: Franca in Eleno-Amalijo, oba sta bila izseljenca, in ko sta se potem spet vrnila v Topolovo, sta živela v drugih hišah s svojimi družinami.

Živel je sam v preprostih prostorih, prej v seniku na Meji, v zgornjem delu vasi, potem pa v sobi stare hiše (ki je zdaj porušena) v spodnjem delu vasi.

Čeprav sta bila oba prostora zelo revna, sta se pa nahajala v najlepših krajih vasi Topolovo: iz prvega se je odpiral pogled na obronke Kolovrata, iz drugega, na visoki skali, se je odpiral pogled na dolino potoka Koderjana.

Soba v nižjem delu vasi je bila njegov zadnji dom in prav tam sem ga kot šestletni otrok obiskoval.

V majhni sobi z odprtim oknom nad dolino je bila postelja in majhna železna peč.

Stene so bile "pokrite" s knjigami, položenimi na zelo preprostih policah, kar pa je v meni vzbujalo veliko pozornost in močan vtis na mojo fantazijo, so bili zemljevidi.

Nič pa se ne spominjam o najinih možnih pogovorih.

Samo dosti časa potem sem iskal druge informacije o življenju Valentina.

Živel je sam in je pogosto hodil po topolovških hišah pripovedovat, kar se je naučil iz knjig in revij, ki jih je na kakšen način dobival preko župnika ali direktno iz knjižnic.

Kot samouk se je naučil tri jezike: slovenščino, tako da je tudi izboljšal topolovško narečje, nemščino in italijanščino.

Vsaka pisana stran je zanj pomenila pravi zaklad, ki ga je bilo treba ohraniti, shraniti: slovarji, romani, pravljice, knjige zgodovine in vsaka knjižna izdaja, katerekoli vsebine so bili vir zanimanja in študija.

Nadvse pa so ga zanimali zemljepis, iznajdbe in izdelki človeka na zemlji.

Veliko število zemljevidov, obešenih na stenah njegove hiše, je razkazovalo razmejitev kontinentov, barve držav, orografijo tal.

Zanj, ki se ni nikoli oddaljil od Topolovega, so to bili toliki pogledi na svet skozi malo okno njegove sobe in še tolika izmišljena potovanja v odkrivanju sveta.

Naučil se je na pamet fizično in politično konfiguracijo sveta, ki jo je risal na pepelu ognjišč po topolovških hišah, tako da je tudi drugim razlagal čudeže našega planeta.

Strastno so ga zanimala dogodivščine okoli Sueškega kanala in povezave Sredozemskega morja z Indijanskim oceanom in torej možnosti, da se lahko direktno potuje po morju proti Indiji, po sledih poti, ki jo je bil že poskusil Krištofor Kolumb takrat, ko je odkril Ameriko.

Indija, Everest z najbolj visokimi gorami sveta, Kitajska, ki jih je morda spoznal preko branja knjig "Marka Pola" in vzhodnih pravljic "Tisoč in ena noč", so bila zanj najbolj pogosta "potovanja" v pripovedovanjih.

Drejonova hiša v Topolovem je bila med najbolj revnimi v vasi. Takrat se je relativno bogastvo merilo z obsegom kmetijske zemeljske površine, ki je bila direktno in proporcionalno vezana na hrano, ki jo je potrebovala družina za preživetje.

Zato se je "vrednost" človeka merila s fizično močjo oziroma s posečeno travo, s kvintali, ki jih je nosil, in s kvadratnimi metri, ki jih je človek kopal z lopato.

Za Valentina, moža šibke, ničaste postave, je bilo silno težko spraviti skupaj delo in preživetje s študijem, to je bil pravi titanični napor.

Nekateri se še spominjajo, da ko je nosil drva, gnoj in seno na ramenih in se je na poti proti domu ustavil na raznih počivalih, je iz žepa vzel knjižico, zato da je z branjem nadoknadil "izgubo časa" zaradi dela.

Počivalo na Stršnci, blizu studenca, je bil zanj najljubši prostor, kjer se je "zamujal" v branju, in vzrok njegove počastnosti, ki so mu jo očitali domači. Prav malo so ga cenili "močni" vaški možje, bil pa je zelo dobro sprejet v hišah, kjer so mu večkrat z krožnikom mineštre vračali njegovo naravno željo po poučevanju.

Ob njegovi smrti je bila majhna soba, v kateri je živel, natrpana s knjigami in revijami, kar je predstavljalo odvečni material. Bilo je v napoto za takratno družbeno življenje in prav zato namenjeno ognju.

Niti ena knjiga, niti ena slika ni ostala od njega in samo zadnje čase, ko sem šel brskat na podstrešje njegove prve hiše, sem med ruševinami in drobnarijami vsake vrste dobil list, ki se je čudežno ohranil pred poškodbami vremena in časa.

Bila je to kopija pisma, s katerim je Valentin zaprosil knjižnico v Ljubljani, da mu pošlje neke knjige, ki so ga zanimale.





*Spetabile Libreria popolare in Lubiana*

*Jest Gariup Valentino sem beneški slovenez. Naznagnam vam de sem dobiu va-  
so slovensko knjigo gvala vam destemjo poslali brez plačno, prosim zdaj de mi  
pošjete zdole zapisane knjige, con N.*

*N 1 Urbanus, knjiga o lepemvedenju Lj jk 1932 Br. 50.*

*N 1 S.k Slovensko Italianski Slovar Lj Turk, Br. 18.*

*N 1 pisernik angela, Nemško - slovenski slovarček v slouničnim podatki, Br. 20.*

*N. 1 Veliki vedes, 4. izdaja Lj Turk Br. 14.*

*N 1 Brezounik Anton, Šaljivi slovenzi Br. 12.*

*N 1 Sejdl Ferdo, Moderna izobrasba Lj Tr 1927 po 19 Br. 16.*

*N 1 Tisoč in ena noč: šopek pravjiz iz jutrovega Bape andrej Lj. U.T. 1924 U. 20.*

Morda bo ta nova knjižnica v Topolovem lahko enakovredna Valentinovi po raz-  
nolikosti in po številu knjig, ne bo pa mogla nikoli posredovati tiste močne,  
nujne in absolutne ljubezni do kulture, ki jo samo redki ljudje imajo in ki je pi-  
sana v njihovi usodi.

## TOPOLOVE: ČEMU NEKI?

MORENO MIORELLI

Zdi se mi, da je bilo Barbarini teti ime Elisabeth. Že od otroštva dalje je v sebi gojila veliko željo: potovanje čez Sibirijo. Vse svoje življenje je delala. Vzredila je svoje otroke. Ko se je upokojila in so njeni otroci že odrasli, se je začelo njeno potovanje z enega konca transsibirske železnice na drugi pa spet nazaj. Bila so to sedemdeseta leta. Takrat ji je bilo sedemdeset let. Smrt jo je doletela na njenem petem potovanju na mali železniški postaji v bližini Bajkala. Vračala se je, zato da bi ponovno šla na pot.

Giorgio je med redkimi, ki so jo srečno odnesli v Vajontu. Triinšestdesetega leta je v kraju Longarone obiskoval sedmi razred. V razredu jih je bilo dvaindvajset. Ostali so v treh.

Simone je zelo živahen in bister otrok. V šoli ga le s težavo krotijo. V Topolovem je odprl muzej najdenih predmetov. Zase in za svoje prijatelje je zgradil hišo, v kateri je peč in tudi stranišče. Umetnikom pomaga postavljati instalacije. Tudi na predstavitvah knjig je vedno prisoten. Lani je bil med sedmimi, ki jim je uspelo, da so od polnoči pa do petih zjutraj sledili projekciji ruskega filma s podnapisi v francoščini. Cela vrsta prvih planov notranjosti sovjetske križarke v Severnem ledenem morju pozimi.

Pogled je od platna odmaknil le, ko je občasno dregnil Američana, ki je spal in smrčal poleg njega ter ga s tem motil pri poslušanju.

Anton je Katalanec. Do petnajstega leta je živel v hiši, ki je bila brez vode in luči, kljub temu, da je mlajši od mene, ki nisem še star. Doma so bili že od

nekdaj kmetje. Mimo njegove hiše je tekel in še teče potoček. Anton je trgal ločje, ga namakal v vodo in z njim risal na velike ploščate kamne, ki so stali tam blizu. To je počenjal ure in ure in na koncu je bil sam s sabo zadovoljen, da je porisal metre in metre kamna in vse risbe si je ponovno ogledal, kljub temu, da jih je sonce že zdavnaj v nekaj trenutkih zbrisalo.

Rene je v svoji deželi bila obetavna kiparka. Po vsej Evropi so jo pošiljali na simpozije in razstave kot zastopnico mlade in živahne umetnosti svojega naroda. Potem je izbruhnila vojna in kot prostovoljka je pomagala otrokom, ki so morali v begunstvo. Klesanja ni več sposobna. Snema glasove in pripovedi. Svetuje pri kadriranju. Sedi in posluša. Prosi, če lahko prisede in posluša.

Rick in Jorg sta se pred štirimi leti s težkim motorjem pripeljala na trg v Topolove. Prihajala sta iz Wuppertala. Na pot sta se odpravila, ker je na njen dom, ki sta ga komaj najela, prispelo vabilo, naj se udeležita nečesa, čemur pravijo Postaja, in to v Italiji v kraju, ki ga sploh ni na zemljevidu. Njun novi naslov sta poznali le njuni materi. Nista umetnika. Predlanskim sta v Topolovem izvedla tri izvrstne posege. Že štiri leta v juliju spita v šotoru blizu stare šole. Jaz jima vabila nisem nikoli poslal.

Je eden izmed priletnih ljudi v vasi. Spada med najstarejše. Tudi on je kakor vsi ostali zelo navezan na svoja polja, na svojo posest. Nekega dne je prišel na vaški trg, se usedel in sklonil glavo, pa tudi izraz na njegovem obrazu je bil neobičajen. Blizu njegovega polja stoji par velikanskih perutnic, zdi se, kot da bi bil to tisti Angel, ki ti bo zdaj zdaj vse, kar imaš, odnesel, in vse kar imaš, je prazen nič. »V marsičem smo se motili. Natvezili so nam cel kup laži!« To je bila instalacija, ki jo je postavil Giuseppino De Cesco.

Neka gospa se ganjena približa Giuseppinu in mu reče: »Hvala vam, to je naša preteklost. To je vsa naša preteklost.« K meni pristopita golobradca, oblečena v črnim s črnimi očali na nosu, dva, "ki se na te stvari spoznata" in pripomnita, da »bi sicer mogoče bil izdelek lahko tudi dober, ko bi le nekateri detajli bili leseni in ne železni.«

Lauren se v Wellingtonu na Novi Zelandiji ukvarja z bolniki v končni fazi. Skupaj izdelajo krsto. Najprej izdelajo načrt zanjo. Vdelajo intarzije. Sledi rezbarjenje. Nato jo okrasijo. In na koncu so vsi zadovoljni nad opravljenim delom.

Simone, Cora in Vanessa najdejo pod klopjo kos kruha. Iz sredice izdelajo dvanajst kepic in jih postavijo v krog, tako »da bodo lahko ptički vedeli, koliko je ura.«

Nemec je. Pred tridesetimi leti je v zahodnem Berlinu vstopil v velik muzej, snel s stene sliko iz šestnajstega stoletja in zbežal med tuljenjem alarmnih naprav. Tekel je po mestu s sliko pod plaščem. Prišel je do turške četrti, potrkal na prva vrata in res so mu odprli. Iz žepa je potegnil žebelj in kladivo; sliko je obesil v jedilnici revnega stanovanja, in medtem ko je objemal hišnega gospodarja, rekel: »Delate in živite v Nemčiji, zato je ta nemška slika tudi vaša.« Policija ga je prijela, ko je bil še v hiši, kakor si je tudi sam želel. Odsedel je nekaj let težke ječe in bil nato izgnan iz svojega mesta, iz zahodnega Berlina na začetku sedemdesetih let.

Umetnik iz naših krajev, ki je obiskal Postajo, mi je pripovedoval, kako je nekoč upodobil Mater božjo z delno odkritim, ne spominjam se več katerim, sramnim delom telesa. »Nasmejali smo se«, je povedal, »ko se je stara redovnica približala "delu" in se potem vsa zardela oddaljila.«

Čas dogajanja: začetek devetdesetih let. Kljub letom, ki so minila, se je ta malo-pridnež še vedno smejal, ko je to pripovedoval. Vsak kraj in vsak zgodovinski trenutek se ravnata po moralnih načelih, ki si jih zaslužita.

Z denarjem, ki ga je zaslužila s prodajo za pultom, vaška skupnost iz Topolovega ni le krila tekočih stroškov, temveč tudi omogočila nekaterim mladim Afričanom, da so v svoji državi nadaljevali študij. Posvojitev na daljavo ustvarja mogoče še najmanj nelagodja in zadrege, ko pomagaš nekomu, ki je v stiski. Toda tudi vas ima svoje želje in letos so se vaščani soglasno odločili za nakup ene izmed instalacij: gre za neke vrste »hišo« v obliki prozorne kocke, ki je postavljena v gozdu nasproti vasi.

Sončna plošča ji omogoča, da je ponoči vsa razsvetljena. »Lepa je, lepa, kot je

lepo življenje.« V Topolovem (prav zares) ne živi nihče, ki bi pripadal meščan-skemu sloju. Vsi so plemiči.

»Pridni, to je čudovita zamisel. Slikar sem. Razstavljal sem že Tu in Tam, če želite, vam prinesem članke, v katerih so o tem pisali v časopisih. Jaz in XY (v večini primerov je to kak politik ali pa bivši politik) se tikava. Prišel bi sem v nedeljo s svojimi slikami in bi jih obesil na tale zid. Boš videl, kakšen članek bodo o tem objavili na Messaggeru! Ce ditu-Kaj praviš?« »Ne, hvala.« »Ja, kaj pa misliš? Pa saj to, kar tu razkazuje, sploh ni umetnost! V tako značilnem kraju, kot je ta, bi bilo treba naslikati murale. Tako bi bila vas skozi celo leto polna obiskovalcev.« »No priden, vidiš, da si razumel, zakaj ne bomo tu nikoli naslikali niti enega samega murala.« Tri priletne ženice so z bližnje klopi sledile sicer že običajnemu prizoru: »Kakšna angelska potrpežljivost! A nič ne skrbi, če se eden tistih samo približa steni s čopičem v roki, mu ga odrežem!« In bruhnemo v smeh.

Marija je stara štiri leta. Rodila se je 4. julija 1996, sredi Postaje. Letos je v primerjavi z letom '99 opazila: »Cel kup ljudi, ki jih ne poznam, in nove instalacije in novi godci na mojem rojstnem dnevu.«

Poleti leta '97 sem (skrivaj) sledil svojim otrokom, ki so odhajali v gozd, da bi se tam igrali. Kot je že običaj, sem tudi tisto leto prejel anonimne telefonske klice, ki so grozili, da se jim bo v gozdu pripetila »nesreča«. Sledile so že običajne psovke »filo-slavo di merda«, »vrni se v Bosno« in tako naprej. Otrokom namenjene grožnje so najbolj odvratne, a oni, »telefonisti« namreč, dobro vedo, da bi jih pobil, če se bi otrokom kaj zgodilo. In to vse, tudi kakega nedolžneža; iz prevelike gorečnosti, iz ekološke osveščenosti in iz ujetosti v tem groznem, bibličnem nagonu, ki nas priklepa na življenje. »Varuj se jeze blagega.« Prav zato se v teh krajih nikoli ne zgodi nič posebnega. In vendar mi nihče ne bo nikoli zbil iz glave prepričanja, da je redkokdo tako globoko razumel kot ti »telefonisti«, čemu neki prirejamo Postajo Topolove.

Patrizio je Neapeljčan. Že vrsto let dela in se bori za pravice naroda Sahrawi, ki živi v izgnanstvu. V Topolove je s sabo prinesel del izrednega fotografskega arhiva, ki so mu ga v varstvo izročili Sahrawi. To so slike, ki so jih našli v žepih

ubitih ali zajetih sovražnikov. Matere, otroci, žene, prijatelji; nasmejani pogledi preprostih ljudi, preprosta množica, ki so jo strategji prisilili v to, da je nase sprejela vlogo sovražnega okupatorja. Tako spoznamo tragedijo, ki jo doživljajo Sahrawi preko pietete, ki jo oni sami čutijo do sovražnika. Njihova želja je, da bi sovraštvo povsod prepustilo prostor sočutju ali pa da bi slednje vsaj bilo na prvem mestu. To je poduk puščavskega ljudstva, ki je prišel do Topolovega 27., 28., 29. julija 2000. »Potreba po obrazih« je bil samoumeven naslov razstave.

Ob prihodu v Čedad na edinem vagonu, ki ga premore motorni vlak, je precej izdelan, a kljub temu nasmejan. Vročina je neznosna, da komaj dihaš. S težavo izstopi, kolena so fuč: »Vesel sem, da sem tu!« Priletel je iz New Yorka v Milan in nato na vlak za Benetke, Viden in Čedad. Oprostim se mu, ker sem mu poslal tudi urnik vlaka, ki povezuje Viden in Čedad, a: »Premalo nas je tu gori, da bi lahko...« in tako naprej. »Nič zato, vesel sem, čudovit vlakec je to.« V Topolovem se mu pridruži žena, lepa gospa z Nizozemske; na dan njenega odhoda opazim, da mu poda neke tablete. »Zaužiti jih mora večkrat na dan ali pa mu srce odpove,« mi razloži žena, »nič vam ni povedal, kajne?«

Lauren je prišla v Topolove iz Wellingtona. Pridruži se ji brat, ki živi v Honoluluju. Prvič sta v Italiji. Le dva kovčka imata s sabo, ki sta si po zunanosti zelo podobna. Ko jima ob povratku v Mestrah ukradejo enega, se pretresena spogledata, odpreta tistega, ki jima je še ostal in se jokaje presrečna objameta. V tem kovčku sta namreč nosila žaro s pepelom matere, ki je pred nekaj meseci umrla. Njena poslednja želja je bila, da bi po smrti počivala v tisti vasi srednje Italije, kamor sta bila otroka namenjena, v kateri se je rodila in je poznala le njeno ime. »V ukradenem kovčku so bile le obleke, dokumenti in nekaj denarja...«

Agostina jih ima že čez sedemdeset in štirideset let že živi v Topolovem. Le pred kratkim je prišla iz bolnišnice in srečam jo, ko hodi po dežju. »Gospa, vzemite moj dežnik in si zavarujte glavo pred dežjem!« »Ah, saj nič ne pomaga, kaj bi si varovala to svojo nevednost!«

Tri leta živita skupaj v velikem nemškem mestu. S. je zelo lepo dekle, inteligentna je in radovedna. Rodila se je in živela v vasi, ki je po zračni črti le

kilometer oddaljena od Topolovega. Nekega večera je v podzemni železnici v tistem nemškem mestu, kjer naj bi preživela le nekaj mesecev, uzrla obraz, ki se ji je zdel znan in ga je že nekje videla... Mogoče na Postaji Topolove. Mogoče pa je to tisti umetnik. Naj ga pozdravim ali ne, naj ga pozdravim ali ne, naj ga pozdravim ali ne...

Na prehodu iz leta 1999 v leto 2000 so se v roku dveh mesecev v Topolovem zvrstili kar štirje pogrebi: prava katastrofa za vas, ki premore le petdeset prebivalcev. V zadnjih šestih letih sem šel na dva pogreba, pet pa je bilo rojstev. Nato pa kar naenkrat vesoljni potop. Vas je zelo pretresena; na vaškem zboru je odločeno, da je treba nujno nekaj ukreniti: in odločijo, da bodo usadili trto in da bosta to opravila najstarejši vaščan Beppo in Sofia, ki je v vasi zadnja prišla na svet. Delo je opravljeno. Krvavitev se zaustavi. Pred dvema tednoma se je rodila Marika. In kljub temu se včasih še zgodi, da me kdo vpraša: »Kako to, da ste za Postajo izbrali prav Topolovo?«

J. je Čeh, zelo je preprost in skromen in prav tako skromno je njegovo življenje v hiši na podeželju, kak kilometer od Prage. Nekega večera pred tremi leti je, medtem ko je skupaj z ženo in otroki večerjal, zaslišal trkanje na hišna vrata. Bila je mlada ženska, približno 24-25 let stara. Razložila mu je, da je njegova hči, za katero se mu še sanjalo ni, da bi lahko obstajala, in ki je bila sad neke mladostne ljubezni. J. jo je skupaj z vso družino objel in vse je njen prihod tako osrečil, da so se tri dni nepretrgoma veselili ob glasbi in plesu, pa še vse svoje prijatelje so povabili na praznik.

Lino je Topolovčan. Na začetku osemdesetih let, ko je bil še mladenič, je nekaj časa razpolagal s filmsko kamero super8. Snemal je vaško življenje, žive in nežive stvari, običajne, vsakdanje trenutke: v trgovini, na malem vaškem trgu, med travniki. Snemal je na videz nepomembne trenutke, ne da bi pri tem imel kake posebne filmske namene, a z bistrim in izvirnim pogledom. Ko je Anton, katalonski umetnik, zvedel, da obstaja ta izjemni arhiv, je to krhko, občutljivo gradivo super8 presnel na video. Julija bomo lahko vsi videli prvi del pravega obraza in pravih obrazov Topolovega, kot je bil pred leti.

John bo že tretjič zapored prečkal Atlantik, obiskal Topolove in se nato vrnil v New York. Letos bo rekonstruiral in obnovil vodnjak, ki so ga že pred leti opustili, ter ga ponovno odprl. Lani je izdelal spominsko tablo in otvoril Ameriško akademijo umetnosti in arhitekture. Poleg namišljene Akademije bo od julija dalje stala knjižnica, tokrat prava, za katero bo sam prispeval določeno število knjig. Ostale knjige bodo podarili nekdanji, sedanji in bodoči umetniki Postaje. Vsak bo lahko podaril, seveda če mu bo do tega, samo eno knjigo, toda to bo morala biti njegova najljubša, tista, ki bi si jo vsak vzел s seboj na samotni otok, tista, ki je največ prispevala k njegovi osebni rasti. Knjižnica bo na razpolago vsem in to v eni izmed hiš, ki so med letom prazne.

Nekega zimskega dne sem med sprehajanjem po Topolovem zagledal dva vaška otroka, kako sta v popolni tišini in zbranosti nekaj poslušala. Stala sta na vhodu osamljene hiše in čisto počasi, komaj komaj premikala vrata, ki so pri tem škripala. Kar nekaj časa sem ju gledal in ju nato vprašal, kaj počenjata. »Ssst! Koncert izvajava. Poslušaj zvok teh vrat. Prej je bilo še veliko lepše, ker je nekdo v gozdu žagal z motorno žago.«

Vlado je bil leta '93 ponovno vpoklican v hrvaško vojsko. Umetnik in umetnostni zgodovinar ni dezertiral, zavrnil pa je uporabo orožja. Skupaj z drugimi je hodil v boj, v rokah držal le fotografski aparat in z njim »obstreljeval« tako »soborce« kot »sovražnike«. Tako eni kot drugi so si bili edini, da je treba nanj streljati.

Peter je v svoji državi zelo znan pesnik. Že dalj časa, mogoče preveč, mu ni uspelo napisati enega samega verza. Popolna afazija. V Topolovem je v Čakalnici znova prebral nekatera svoja stara dela. Naslednjega jutra se mu je v sobi, ki gleda na trg, odprlo. Napisal je pesem, posvečeno vasi, in tej so sledile druge. Pred mesecem dni je za svoje delo prejel Prešernovo nagrado, najvišje slovensko kulturno priznanje.

Nemec je. Pred tridesetimi leti je za podjetje Polaroid na Sardiniji opravil raziskavo s področja fotografije. Ves čas mu je bil vodič in pomočnik mlad domačin in v tistih nekaj mesecih sta si postala kot brata. Potem se nista več srečala. To poletje se je v Topolovem zapletel v pogovor z mladim Sardincom,



ki se je priselil v Benečijo. Mladenič je iz povedanega ugotovil, da je fant izpred tridesetih let bil njegov oče.

V večno igro med ravbarji in žandarji v Neaplju se je nekega dne vključil B., štidesetletni pediater. S skupino mladih je v nekem podeželskem bronxu zasedel staro zapuščeno šolo in jo obnovil. V njej so nabrali 2.500 rabljenih injekcijskih brizgalk. Prirajali so gledališke predstave, delavnice, koncerte. Teklo je leto '89 in naredili so si ime Tienamment. Preprodaja mamil v četrti je doživela polom: mladina se je namreč sedaj ukvarjala z zanimivejšimi stvarmi. Camorra jim je dvakrat zažgala prostore: vse so spet obnovili. Občina jih je dvakrat skušala izgnati s silo: niso se dali. Ko je B. leta '95 z nekaterimi mladimi obiskal Postajo, je komaj nekaj dni prej zapustil bolnišnico: skupina skin headov ga je neke noči napadla in ga udarila z drogom po glavi. Policija je leta '96 na županovo odredbo Tienamment zaprla, ker so prostor zasedli nezakonito ali pa mogoče zato, ker v tej večni igri med ravbarji in žandarji, lopovi in razpečevalci mamil lik Angela ni predviden.

Nekega dne sem videl petletno deklico, kako je pred češnjo v najlepšem cvetju razprostrla svoje ročice in vzkliknila: »Blagor njej!«

Kar je za vse ostale Stazione di Topolò-Postaja Topolove, je za Topolovčane preprosto »Fešta«.

## TO JE ZAME MITTELFEST

CESARE TOMASETIG

Rad se spominjam, da se je zamisel o Mittelfestu porodila v Nadiških dolinah. S Giuseppejem Firminom Mariničem, ki je bil takrat špeterski župan, sva se več let pogovorjala o tem. Skupaj sva izdelala tudi predlog in sicer Projekt Čedad, ki se je kasneje, v trenutku, ko sta ga Dežela in Ministrstvo za zunanje zadeve podprla, spremenil v Mittelfest. Spominjam se prvih resolucij v občinskih svetih v Špetru in Čedadu, v skupščini gorske skupnosti in turistični ustanovi, v pokrajinskem svetu. V začetku je prevladovala precejšnja skepsa. A potem so izredni dogodki ob koncu leta 1989 vse do padca berlinskega zidu ustvarili ustrezno vzdušje in vzbudili pozornost, saj so postajali aktualni novi odnosi z državami srednje Evrope. In prav to je bilo območje, ki ga je festival želel upoštevati in se s tem okarakterizirati.

Slovesna otvoritev prvega Mittelfesta je bila prepojena z vsemi novimi priložnostmi, ki so se takrat odpirale in katerim je kulturni trenutek dajal velik odmev. A radost za nova srečanja je že zastiral hrup vojaških bobnov vojne, ki je tlela v Jugoslaviji! In od takrat sta vse kasnejše izvedbe označevali dve duši v silovitem protislovju med seboj. Po eni strani odprtost, odkritje novih književnosti, predstave, ki so potrjevale konec blokovske delitve v Evropi in svetu. Po drugi pa ugotovitev, da so tak pozitiven epohalni proces spremljale nove delitve in bratomorne vojne, ki so paralele vesti.

Sedaj bi se najbrž morali bolj osredotočiti na stvarno vprašanje za to območje, in sicer: kdaj se bo polno uresničila odprtost Evrope proti vzhodu?

V resnici doživljamo paradoks, ki ima sicer tisoč opravičil, a vsekakor nobenega odločilnega, po katerem so države Zahodne Evrope potem, ko so se dolgo prizadevale za padec berlinskega zidu, sedaj zgradile nov zid, pretežno ekonomske-

ga značaja. Le-ta pa oddaljuje države Srednje Evrope od resnične in definitivne integracije. Postavljajo se omejitve, roki, obveznosti, ki jih je treba spoštovati, izpiti, ki jih je treba izdelati. Pred nami je grda predstava in upati je, da se bodo problemi postopno rešili.

Če je kako opravičilo sprejemljivo z ekonomskega zornega kota, saj se je treba na tej ravni vselej soočati z ustaljenimi egoizmi, ni tako obnašanje nikakor opravičljivo na kulturni ravni. Tu bi morali biti dosti bolj dejavni in iti v globino oziroma usmeriti bi morali vsa prizadevanja le v globino, saj je na površju le jalo, če ne celo nevarna površnost.

Na tej ravni si je Mittelfest prizadeval in dosegal spremenljive rezultate, v kolikor bi se moral še bolj jasno opredeliti za to smer. Če želi Mittelfest opraviti svojo vlogo kot prostor za realno spoznavanje med narodi Srednje Evrope, potem mora vedno bolj iskati v globino, težiti k bistvu vsega in vsakega in to tudi za ceno, če je to nujno, polemičnega odziva na svet v površju, elitarnega pristopa v smislu, da ponuja vsem (in to je tudi smisel festivalov v nasprotju s stalnimi gledališči, ki so po svoji naravi elitarni) najboljše, najbolj resnične in najgloblje produkcije vsake države. Mittelefest mora sovražiti mode!

Katera je novost, ki prihaja iz Srednje Evrope? Obstaja tisto novo za Evropo in morda za ves svet, ki bi bilo neposreden sad nove situacije, ki se razvija v Evropi in kjer so protagonisti države Srednje Evrope, torej protagonisti nove Evrope, ki ne ve, do kod bi to rada bila, a je vsekakor nova?

Če bo Mittelfest zavestno iskal odgovore na ta vprašanja, mu bo uspelo ugotoviti obnovljeno *raison d'être* in ne bo utonil v sivini številnih festivalov, ki polnijo naše trge.

Z moje strani sem poskusil strniti v "pesnitvi" - z dolgim naslovom "Retorika o: Čedadu, festivalu, vezniku in, medmetu pa in kakem čustvu" – globok izvor te zamisli. Le-ta je imela svoje korenine v mojem otroštvu v Nadiških dolinah, segla je nato do mesta, do Čedada, in se obnavljala v novih obzorjih, ne da bi zanemarjala staro čustvo.

Vajen živeti z italijanščino in s slovenščino, sem imel opravka z različnimi besedami, a to, kar me je vselej očaralo, je bilo prepoznavanje zvokov, ki so bili v osnovi navidezno tako oddaljenih besed: zvoki so bili pred besedami, obstajali so že prej, prehodili so dolgo pot, a treba jih je bilo ponovno odkriti, poskusiti jih najti v jami (v Landarski jami?), od koder so izšli na začetku časa, ki ga merimo.

Besede so kakor kamni, imajo težo, udarijo: zvoki so zaviti v meglo, treba jih je znati poslušati, prepoznati jih pomeni priznati svoj izvor, izvor vseh jezikov in vseh ljudi, en sam edini izvor.

*Kakor iz kamna  
uhajajo izklesane besede  
a že jih poznaš  
v megli zavite  
preden se bron tali  
in zvok jih izmisli;  
in one ga v lan in volno  
skrbno oblečejo  
in imenovati ga postane nemogoče  
a se ga beseda spominja  
in ga zasleduje ko se oddaljuje  
in se v begu pred jeziki vrača k izvoru  
in sveto spreminja v človeško.*

Tako, sem mislil, bi moralo biti za vse jezike in predvsem za številne jezike, ki živijo v Srednji Evropi in so nam bili vse preveč časa skoraj neznani v svojem književnem izrazu.

Jezik pesnikov je najbogatejši za vsak narod, je tisti, ki kar lahko odpre vse gube in razgrne na travnik najbolj iskrena čustva. Le skozi pesniški jezik lahko spoznaš narode v globino. To pa se dogaja, ker se jezik pesnikov najbolj približa izvornemu zvoku, ki ga vsak pesnik vse življenje zasleduje. Ko prepoznamo tist zvok, se čutimo bratje in želimo biti skupaj tudi proti volji uradnih besed, ki pogosto kličejo k delitvam in vojni.

Čedad kot dom za igro pesnikov:

*'Moje mesto  
govori z glasom groma  
in upogne voljo  
in se umakne v svojo periferijo  
in gleda,  
marmorja pozna minljivo moč  
in ceno  
in spet se v besedo skrije  
in jo klesti  
in pesnikov  
in njihove igre  
želi biti dom'.*

Mittelfest bi po mojem moral biti predvsem to: praznik, morda orgija jezikov, ki so enkrat letno vabljeni na srečanje, ki želijo biti v družbi prav v imenu istega edinega zvoka, od katerega vsi izvirajo.

A treba je znati, želeti jih poslušati.

*'Krheh je posluh  
in bolj od vsega govori tišina  
belih muz  
ki v tempeljčku  
enigmo varujejo.  
Na trgih se borijo Govorice:  
v julijskem jutru  
videl sem jih kot hčere oblečene  
vstopiti v tempelj  
in neme  
(pogled muz poslušajoč)  
Edini Zvok klicati.*

*Dišeč se odziva jasmín.'*

Po tem, ko so jeziki zbrani v langobardskem tempeljčku, kamor jih k sebi kličejo nepronicijivi in zagonetni pogledi muz, se vrnejo na trge, ne več za spopad, a le z željo po sporočanju starega spomina o Edinem Zvoku, sinovi katerega so. To pa dosežejo s pomočjo igralca, ki s tem, da rine v besedo in ji izmami zvočnost, deluje kot duhovnik zvoka.

*'Potem ko so se na trge vrnile  
kot matere so ga šepetale  
ušesu igralca  
in prosile naj jih ljubi do starodavnega spomina*

*in ti  
ki v besedi iščeš čistost  
duhovnik in pastir  
nas vodiš k blisku izvora.'*

To je zame Mittelfest.

...in iz izročila





## VLOGA LJUDSKE GLASBE PRI OHRANJANJU NARODNOSTNE SAMOBITNOSTI

JULIJAN STRAJNAR

Glasba, ta čudoviti in posebni način človekovega izražanja, nas v vseh svojih pojavnih oblikah spremlja od rojstva do smrti. Na svojstven način pa na nas vpliva ljudska glasba, posebno še, če živimo kje na tujem, zunaj matične domovine. Ljudska glasba je poleg jezika, ki ga štejejo za enega od pomembnih kriterijev etničnega razlikovanja, bržkone najtrdnjša vez (včasih celo edina), ki je v človeku globoko zasidrana (pri nekaterih morda samo v podzavesti) in nas spominja ter opominja na naše poreklo, na naše globoke korenine, iz katerih smo zrasli. Kaj vse je vplivalo na oblikovanje narodnostne zavesti posameznih skupin ljudi, je kompleksno vprašanje, ki presega okvire tega prispevka.

Ljudska glasba oziroma ljudska pesem katerekoli etnične skupine uporablja nekatere sheme, ki pa se lahko spreminjajo, toda tako in zato, da ostaja umetnost vseh, tako da se vsakokratna inačica ali varianta vedno znova prilagaja vsem, velikemu številu osebnosti in značajev neke etnične skupine. Ljudska glasba, ljudska pesem ravno s takim variiranjem in prilagajanjem dokazuje svojo radoživost in pogosto tudi svojo visoko umetniško raven. Seveda včasih bolj, včasih manj, kar je odvisno od najrazličnejših pogojev v času porajanja, izvajanja in prevzemanja. Ti pogoji so lahko med drugim zgodovinski, socialni, politični, verski itd.

Doma, v matični domovini, se tega posebno v novejšem času morda ne zavedamo dovolj. Vse drugače in bolj se to občuti pri Slovencih zunaj matične domovine, v Italiji, na Koroškem v Avstriji, na Madžarskem ter pri Slovencih izseljencih in zdomcih v raznih deželah po svetu. Ljudska glasba je (poleg jezika) eno

najboljših, najbolj izrazitih sredstev za dokazovanje, zbujanje, utrjevanje in ohranjanje etnične identitete. Včasih je ljudska glasba celo močnejša od jezika, saj niso redki primeri, da posamezniki ne znajo več materinega jezika, pojejo pa še po domače, čeprav se tudi zgodi, da besedila niti ne razumejo več.

Danes ljudska glasba morda na prvi pogled nima več tiste vloge in pomembnosti, kot jo je imela še včeraj. Na to vplivajo objektivni kakor tudi subjektivni vzroki in razlogi. Med objektivnimi bi npr. omenil velike spremembe v vsakdanjem življenju, opuščanje raznih del in navad ipd. Med subjektivnimi vzroki pa naj omenim vrednotenje in odnos do lastnega izročila, podleganje trenutnim modnim muham, večkrat enodnevniciam, kar se opaža predvsem pri mlajših. V hlastanju za sodobnimi dobrinami modernega industrializiranega sveta je v glavnem vse, kar "zraste na tujem zelniku", boljše, lepše povsod imamo snack bare, disco clube, tops pops lestvice itd. – skratka, uniformiranost in navidezna enakost, ki jo vsiljuje močnejši, tisti, ki praviloma ima tudi večjo ekonomsko moč. K temu je treba dodati še vsesplošno razširjeno predstavo o ljudski kulturi kake etnične skupine, ki navadno (za nekatere posameznike iste etnične skupine, zlasti pa za večjo in ekonomsko močnejšo etnično skupino) pomeni staromodno navlako, znamenje zaostalosti, pogosto tudi nekaj, kar pride prav le kot "folklor" za razkazovanje pred drugimi (najpogosteje v popačeni obliki), največkrat turizmu v korist.

Danes, v času moderne tehnike, silovitega napredka na mnogih področjih, v času, ko nas sodobni način življenja peha v vedno hitrejši in večkrat tudi že neoseben način preživljanja prostega časa ob televizijskih zaslonih, ob poslušanju radijskih oddaj, plošč in kaset, ob gledanju video kaset, v času, ko hlastamo za pridobitvami novih in novih tehničnih dosežkov, v času, ko se vedno bolj odtujujemo drug drugemu, v času, ko smo prisiljeni razmišljati o izboljšanju vedno bolj onesnaženega naravnega okolja, v času traktorjev, hitrih avtomobilov in letal, v času plastičnih izdelkov, konzervirane hrane in sintetičnih oblačil, v času burnega in nemirnega življenja se vendarle vse pogosteje radi oziramo za "dobrimi, starimi časi", za časi, ko smo še imeli priložnost skočiti k sosеду na prijateljski klepet, skupaj posedeti, kakšno reči in tudi zapeti. Življenje človeka sicer ni bilo nikoli in nikjer nekaj statičnega, nespremenljivega, vendar pa so spre-

membe, ki jih danes vsi doživljamo, tako hitre in neusmiljene, da jih enostavno večkrat že ne moremo prav dohajati. Staro vse hitreje in nepreklicno izginja ter nastaja novo. Temu se ne moremo upreti, pa naj bi si še toliko prizadevali. Stare navade in šege izginjajo, nastajajo nove, morda še ne docela izoblikovane, a vendar kolikor toliko bolj značilne za današnji čas. Če se pa tem silovitim spremembam, ki brez dvoma tudi usodno vplivajo na spreminjanje ljudskega izročila nekega naroda pridruži še nepriznavanje etničnega obstoja in načrtna ter groba raznarodovalna politika, kot je primer na Koroškem v Avstriji, Italiji, pa so razne šege in navade ter ljudska glasba toliko bolj ogrožene.

Življenje Slovencev onstran Karavank ni bilo nikoli lahko. Saj jim »nič ne manjka«, delajo, siti so in uradno »uživajo« vso svobodo, tako kot vsi drugi državljani republike Avstrije. Toda biti Slovenec v Avstriji, Italiji, ko večkrat pravzaprav ne smeš biti to, kar si, ko naj bi zatajil materin jezik in poreklo... živeti dolga desetletja in stoletja v takih razmerah, pa čeprav ti »nič ne manjka«, res ni lahko. V tem nelahkem boju za obstanek, za priznanje etnične identitete, je ljudska glasba bila (in je še) tisto sredstvo, ki je po svoje pomagalo (in še pomaga) ohranjovati lastno narodnostno samobitnost. Koroški Slovenci so dobri in vneti pevci, zato ni presenetljivo, da je npr. število pevskih zborov zelo veliko, podobno kot pri Slovencih v Italiji. Pevski zbori združujejo večje število pevcev, ki prepevajo sicer največ priredbe ljudskih pesmi ter različne zborovske skladbe. Toda po vajah in nastopih praviloma še sedejo skupaj in zapoje brez dirigenta, po domače, po svoje. Lahko bi rekli, da je to ena od najnovjših priložnosti za ljudsko petje. Zanimivo je tudi, da je v zadnjem času vse več zanimanja za ljudsko glasbeno ustvarjalnost in to prav pri mlajših. Najrazličnejši ansambli skušajo npr. uvajati druga, domača glasbila, vedno bolj črpajo iz ljudskega glasbenega izročila elemente, ki naj jim omogočijo med drugim najti lastno identiteto, da ne bodo tako »uniformirani«. Seveda je to zaradi spremenjenega načina življenja in drugih pogojev tudi nova in zavestna oblika gojenja ljudske glasbe. Omeniti velja vlogo cerkve oziroma slovenskih duhovnikov, ki so ponekod bili in so še edini, ki jim uspeva vplivati na ohranjanje nekaterih šeg in navad, npr. petje koledniških pesmi, petje nabožnih ljudskih pesmi v slovenščini pri bogoslužju, saj jim zloglasna parola »Slovenisch beten – deutsch reden« to celo milostno dovoljuje.

Podobno kot za koroške Slovence bi lahko zapisali tudi za Slovence v Italiji, z izjemo Reziije. Rezijanom je poleg živega starinskega narečja do danes uspelo ohraniti, in kar je še pomembneje, aktivno uporabljati v vsakdanjem življenju lastno ljudsko glasbeno izročilo. Za razliko od vseh drugih Slovencev so ohranili tudi samosvojo značilno instrumentalno glasbo in ples. Ljudska glasba v vseh svojih pojavnih oblikah predstavlja Rezijanom še danes samoumevno, edino in nujno potrebno izrazno sredstvo. S svojo ljudsko glasbo dobesedno živijo in je npr. citira z bunkulo (značilna instrumentalna zasedba violine in tristrunskega basa) kar simbol za etnično opredelitev Rezijanov. Raznarodovalni val se je na srečo in po čudežu zaenkrat še izognil prelepi dolini Reziije.

Slovenci v Porabju na Madžarskem živijo v drugačnih razmerah. Tukaj velja omeniti ugodno in pozitivno manjšinsko politiko madžarskih oblasti, saj je bilo npr. celo v ustavi iz leta 1972 zapisano: »LR Madžarska zagotavlja enakopravnost vsem narodnostim, ki živijo na njenem ozemlju: rabo materinega jezika, šole v materinem jeziku, ohranitev ter negovanje lastne kulture...«, kar ni ostalo samo na papirju. V tako relativno ugodnem ozračju ljudska glasba ni več toliko samo sredstvo za samodokazovanje (ali recimo tudi »folklorna zanimivost«), temveč še zelo živ sestavni del vsakdanjega življenja, npr. pri svatbah, praznovanjih, skupnih delih ipd.

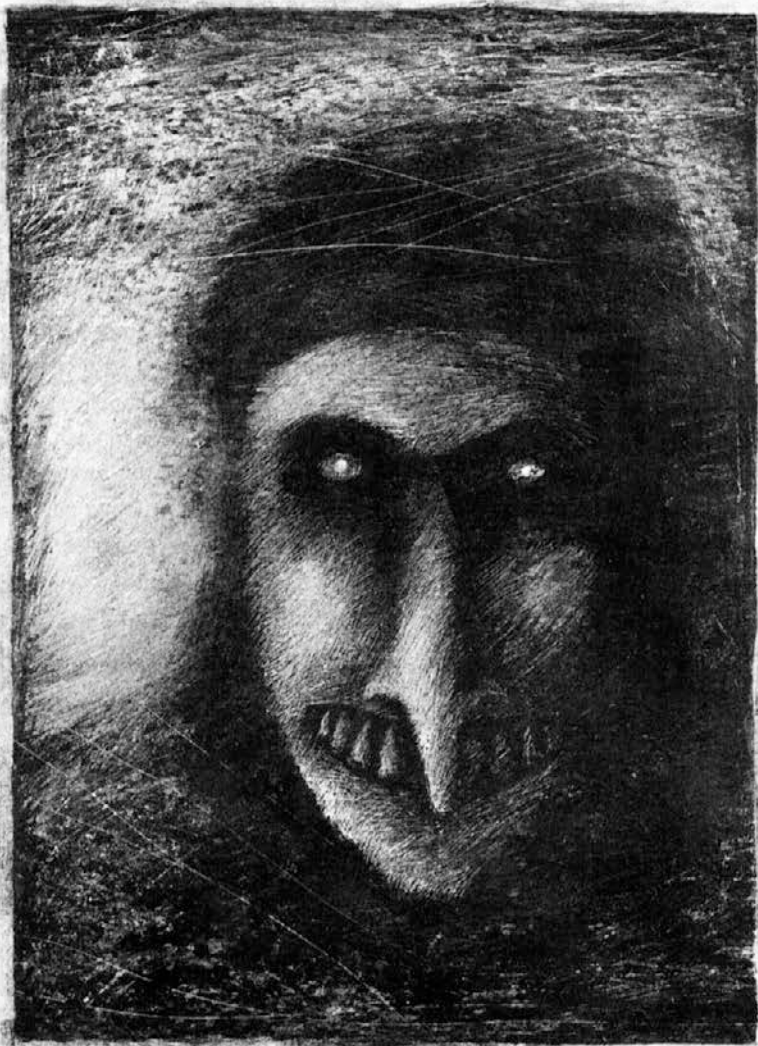
Osnovno delo Glasbeno narodopisnega inštituta ZRC SAZU v Ljubljani je zbiranje in preučevanje ljudske glasbe vsega slovenskega etničnega ozemlja ne glede na zgodovinske, upravne in politične meje. Prepričani smo, da je vsako raziskovanje ljudske kulture neke etnične skupine, ki bi iskalo le neke posebnosti – tudi prikojevalo nekatera neizpodbitna dejstva, s katerimi bi sebi v prid hoteli dokazati in podkrepiti trditve o ustvarjalni moči le ene same – seveda večje in praviloma ekonomsko močnejše etnične skupine – nesprejemljivo in tudi povsem absurdno, čeprav lahko rečemo, da danes žal še vedno slišimo ali beremo docela neznanstvene in tendenciozne »izsledke« nekaterih raziskav. Omenim naj samo npr. trditve o tako imenovanem »vindiš« jeziku (pesmi v vindišarskem jeziku!?), o nekakšnem skrivnostnem poreklu Rezijanov, ki naj bi govorili »una parlata paleoslava« (!?) in imeli temu ustrezno ljudsko kulturo ipd.

Raziskovanje ljudske glasbene kulture Slovencev zunaj matične domovine nam je bilo omogočeno pravzaprav šele po letu 1962. Pri našem delu smo povsod naleteli na razumevanje krajevnih oblasti in bistvenih ovir nikdar nismo imeli. Pri delu na terenu nam je bila sprva dragocena pomoč madžarskih, avstrijskih in italijanskih kolegov. Omeniti moram tudi, da so nas domačini vedno radi in lepo sprejeli ter so se naši prijateljski stiki ohranili vse do danes. Naše delo na terenu je v dobršni meri obudilo zanimanje za domače izročilo ter bilo nova spodbuda za negovanje in ohranjanje narodnostne identitete.

Dvakrat sem tudi obiskal slovenske izseljence v severni Franciji (1979-1980). Moj obisk je presešel vsa pričakovanja. Tako kot je starejši rod prenesel na drugega in tretjega slikovito in pojoče narečje domačega kraja, tako so prenesli ter v dobršni meri ohranili pesemski repertoar, ki sega v leta okoli prve svetovne vojne. Toda starejši rod se vse bolj redči, mlajši nimajo več toliko časa, najmlajši pa pogosto ne znajo več slovensko. Vse več je mešanih zakonov, ni učiteljev, ki bi učili slovensko, ni pravih učbenikov... in še bi lahko naštevali. Kaj pa pomeni izseljencu slovenska pesem, morda najlepše pove pesem, ki je bila sicer napisana v francoščini (neznani avtor iz Aumetza je očitno svojo izpoved lažje napisal v jeziku, v katerem se je šolal). V prostem prevodu se pesem glasi:

»Moja slovenska pesem. Ti si najlepša, tebe imam najraje. Povsod in vedno si v meni, ti, moja iskrena prijateljica vsakega trenutka, skupaj deliva življenje. Tvoj vpliv je velik, presenetljiv.

Znaš prodreti globoko v moje srce, v meni prebujáš presenetljivo čustvo. Često mi zaradi tvoje miline pridejo solze v oči, telo mi vztrepeta, kri mi oledeni, tresejo se mi ustnice. Znaš tudi izražati moja čustva: kadar sem srečen, na ves glas poješ moje veselje; kadar sem žalosten, otožno šepetaš, da mi olajšaš gorje. Ti, ki si bila priča moje velike ljubezni in si ji bila posredovalka mojih čustev, znova te najdem v domovini, odkrivam vso tvojo lepoto, tvojo opojno melodijo. Slovenska pesem, pesem moje domovine, rotim te, ostani vedno tako lepa. Ti, ki zbližuješ ljudi, ki se imajo radi, ostani taka, kot si, dragocena veriga, združuj ljudstva, bodi plodna, večna.«



Skapjač (Luisa Tomasetig Komardinova)

## SKAPJAČ

Posebna podoba beneško-slovienskega pusta

ADRIANO HVALICA-QUALIZZA

Na vsieh bukvah, na časopisah an povsierod, kar se piše al guori o liepin, poznanim pustinanju v Benečiji, se pogostu dobijo slike, novice al se čuje guorit go mez *Blumarje iz Čarnega Varha, lepe klabuke Matajurcev, marsinskega petelina* an *pisane pustuoove z Ruonca an Marsina z njih klieščan*.

Pa glih go mez tele kliešče bi teu nieki poviedat an pruzapru go mez tiste posebne pustuoove, obliečene tu *te garde*, ki jih darže v rokah, ki jih nucajo za judi ščipat, an kjer živin, jih kličemo *Skapjače!*

Parvo san zaviedu za nje lieta 1998, kar smo napravjal gu Sriednjen pustno klapo za ponovit staro beneško pustovanje v Sauodnji. Takrat kajšan od nas se je biu vzeu odgovornost za poprašat parlietne judi od kamuna an zviedet od njih, kajšan je biu Pust tle par nas par starin: kuo so oni pustinal ta po hišah an po vaseh, kuo so se oblačil an ka so dielal. Mimo družih podob, za kere smo takuo zaviedli an ki so navadne po cieli Benečiji, tle na Srienjsken (še posebno v krajih Raune, Oblica, Gorenj Tarbij, Polica an Gniduca) je skočnù uon tele *Skapjač*, ki v mene je hitro oživeu an pobuoscu, pošegetù v moji pamet poseban ponos za tele naš prestor, za parjubjeno domačijo.

Skor vsi so jal an partardil, de je biu narbuj hud, te nargarš miez vsieh tih gardih an strašan. Loviu je čičate za noge z njegà klieščan an otrokè po vasi (tinčas, ki ramonika je godla, te liepi so za njo plesal an drugi tih gardih so pa nagajal vsien juden an s pepelan jih pepelil). Kajšan ga kliče tud *Klieščar*, pa pozna an nuca obadva imena an za šigurno besieda *skapjač* (al *skapjar*) je buj stara. Pomislimo: *skapjač* pride uoz besiede *skopiti* an tekrat so praseta an drugo žvino skapjal an nugal so zatuo pru nieke sort dugih kliešč.

Sada se vprašan, kod an do kan je biu poznan? Kje so se tu anj oblačil... mimo srienjske vasi tud po družih rečanskih krajih? Ob Idariji tud, na an kri an na drug tiste rečice, ki je šelè sada špottljiva daržavna mejà?

Brigu an zaskarbeu san se pa še buj za anj, kar san mu zastopit, de je niek popunama drugačen od pisanih pustuoov z Ruonca an Marsina, ki nosijo vesokè klabuke an trakuove vsieh farb, mimo njih hudih kliešč. Tle par nas taki pustje nie-so štieti pru miez tih hudih, samuo tulejo an s piščielan piščejo po ciest pred pustno klapo; oznanjajo takuo pusta an niemajo kliešč! *Skapjač* pa je zleht, je zariés nieka fardamana hudobija, ruogjasti al pleheni, kosmati zluodij, ki zdunjšjava leté njegà arzstegljive duge kliešče za udarit, zalovit an ujet narbuj nadužne duše (pa an grešnike), ki se mu na pot parkažejo an znajdejo. On je za zlò!

So se ga vsi bal, vsè je letielo pred njin, še posebe dekleta an otroc, ki so bli nimar v parvi varsti za pokukat, ka se gaja. Te buj stare nune, v čarno zavite, za se ga branit, so se z roko križale an mu na šobe zaperjale vrata njih hiše, de na bo mu notar. Potlè pa so jih zvestuo odparle godcu an te liepin...

Oblaču je buj pogostu ardecje an čarnè, čarnjaukaste farbe pa še druge sort stare domače cunje. Ist ga vidin, de je mocjan, jinak, mlad, ročan an vesok, antà dandonašnji vsak se ga more mislit, ku cjè, de le mu pride uon s sarca.

Poslušajmo, ki pravijo pa naši domači judje, kerin se ist pru lepuo zahvalin za njih pomuoč an prijaznost:

*– Skapjači... so bli gardi, sa znaš. Nu, nu, te povedo še lieuš druž. Tele kliešče, oh! Na vien še ist, ki cajta so tle na solarji...–*

hišna gaspodinja iz Gorenjega Tarbja

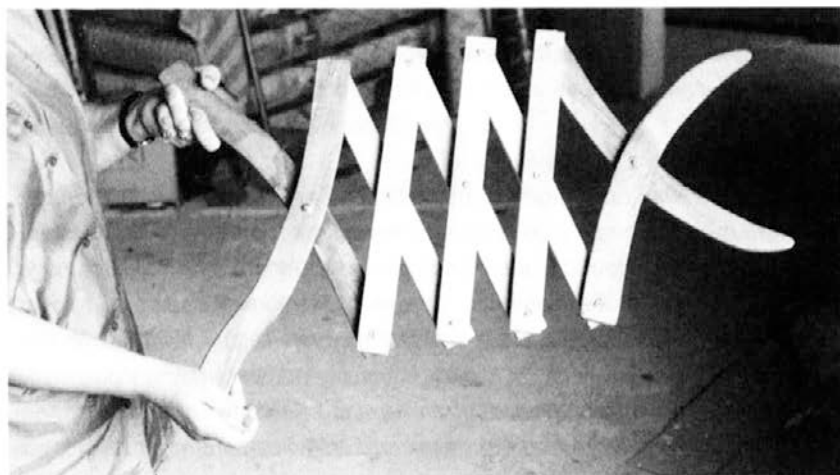
*– Kliešče so ble duge, ku tle o tud ta na prag... Buj je bluo arzstargano, lieuš je bluo... So miel garde cunje kupe zašite, adnò hlačo zelenò, adnò ardecjo. Tako maškero, de je biu strašan, gardo, pru gardo. Antà so zašil sienje od malona namest zobi. –*

Tona Tamažcju iz Gorenjega Tarbja (rojen 1925)

*– Ja, ja, se zmislín, so s telín klieščán lovil. So zriezál cunje an flokè parpel okuole pasu... So miel duge zobe, de so bli buj strašni. –*

Bernarda Kozličova iz Podsriednjega (rojenà 1916)





Kliešče v G. Tarbiju (slika Barčanj)

– ...arzstargan, slavo obliečen... narbuj gardo maškero je meu, de je arzstrašu otrokè. Jih je loviu za noge, še posebe ženè an jin je kikje vzdigavu... dole, nunc Budrinu jih je biu naredu tiste kliešče. Smo jih njemù prašal, de nan jih je posodu. –

Mario Dortih iz Čarnecja (rojen 1936)

– Skapjači so bli nimar buj te mlad, zak at se je muorlo letat, on je lietu cieu dan. Njakero je imeu nimar gardo, čarnò, uoz hloda nareto, na vien... no malo zgarbano, takuo, strašno... zak je meu strašt, on je strašu. Bargeške so ble stisnjene, stisnjene ob žuote, za de bo mu lahniš letat, adnò nogo je meu ardecjo, adnò čarnò an duge čerieuje, ki so se zdiele le buj duge, zak je imeu uozke bargeške. Na glavi namest klabuka je imeu ku no čarnò kapuzo, ki je majala dol dugo na an kri, an adan škovet tu koncu parvezan. Rokavice, za pokrit roke, de ga na bojo poznal. –

Tilja Kalutuova iz Gniduce (rojenà 1925)

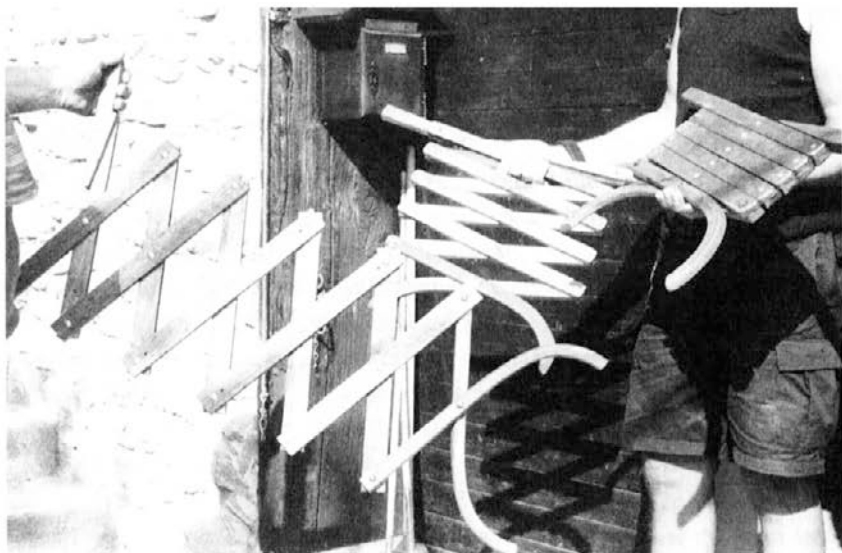
– Naš tata! Jih je bluo 21 usieh kupe: Sriednjan, Čarnecjan an Preserjan an osan tih liepih je bluo, štier paru, takuo lepou napravjeni... ciela precesija. Jih

je skrivš runu tele kliešče, antà kar so paršli blizu teli puobi, jin je jau: »San van naredu kliešče, de bota čičice lovil.« A kajšan je biu skapjač... gard, garduo obliečen, čarnò... –

Pina Budrinova iz Čarnecja (rojenà 1922)

– Je biu samuo adan tu klapi an je imeu tele kliešče, ki so se utegnile an metro an pu, dva metra an z njin je loviu čičè za ного al pa snemu klabuke dol z glave možan. Za me se je rodiu tle v Gniduc... an v Gorenj Tarbij, skuoze negà emigranta, ki je gor po Pemijah hodù, na vien...! Stare kliešče san jih ist parvo vidu nih šestdeset liet od tiega, san biu šele majhan. Te star Nanež jih je biu naredu al pa Kocijan te star... Skapjač je imeu gvant pu ardec an pu zelen. Adnò ного ardecjo, adnò zelenò, žuot pa narobe, zelenò na an kri, ardecjo na drug kri, an gor na glavi kapuzo uoz negà korpà od junca nareto, pu zelenò, pu ardecjo, ku gvant. Maškero je imeu uoz cunje al pa debele usnje an uoz lesa tud... Tele kliešče san jih ist naredu tele zadnje lieta. –

Elio Kalutu iz Gniduce (rojen 1931)



Kliešče za skapjača v Gniduc (slika Barčanj)

– Te prav skapjači so bli Raunjan, gor so imiel tele skapjače an so hodil an tle v Jesičje. Skapjač je biu miez tih gardih, pa ne masa arzspran, je biu no marc štautan, je biu vic koluorju kupe zašitih. Kliešče so imiel pru duge, do šest kosi kupe, nareto na sušto. –

Lino Valentaču iz Jesičja (rojen 1923)

– Sada gredo Raunjan. – Progarji – smo jin guorile čičè gu Oblic. Gu Raunin so bli pru barki za ščipat s telin klieščan an Obličanj tud. Kliešče so jih imiel duge tle od tud ta do zida. Ja, ja, skapjač so ga klical, loviu je čičè. Buj k' je bla liepa an buj k' jo je meu on rad, buj zvestuo jo je oščipnu za ного al pa drugod. Njakera je bla luminjova an so jo runal uoz "borače" sudaške an so jo tukli gor na lankine cele noči an uoz garla od tele borače so nardil kjukast nuos. Je imeu an rokav adnegà koluorja, te drug pa od družega koreta. Kalcine uonè go čez bargeške, facu ardec okuole uratu... takuo! –

Delfina Jurmanova iz Oblice (rojenà 1930)

– Tamažu gore je biu za skapjača. Je biu narbuj velik, narguorš tle v vas. Nie imeu nimar njakero, se je čarno namalu go po gobcu s kotlan an pustu mostače an brado dugo tiste dni, za de bo buj strašan. Je imeu kliešče duge an loviu je vse ta po vas (tekrat je bluo puno judi – kuo je bluo lepua –), čečè so letiele an so se skrivale go po pajuole an on jih je od zdol s telin dugin klieščan za noge ščipu. Kuo so arjule!! So se napravjal za Pust tu nin skednju uoz vasi teli puobi, tan v puoji an at so šival po skrivš. Luč na karbuo je bla tenčas, nie bluo letrika. Al pa so stopil sajn tu adan velik merin veduoblan antà diel not taht, de bo goriele ku sveča, an takuo šival ponoc, zaki čez dan so muorli dielat. Jih je bluo 28 tu klapi samuo tle v vas. –

Karmela Šuoštarjova iz Raunega (rojenà 1913)

– Tist, ki je biu takuo ročan za skapjat, smo se ga vsi bal, smo vsi letiel pred njim. Se ga nie poznalo, duo je biu, zak je imeu njakero, maškero. Ah! Nie meu masa lepo njakero ne pa, midruga smo se bale njegà kliešč; kar jih je spuštu, smo letiele, pa so nan paršlè vsednò cja za pete... zak so se arzstegnile! –

Perinca Kulažova iz Duzega (rojenà 1936)



**Obliška plehena njakera  
od skapjača**

(iz bukvi

"Cultura che scompare",

Lucio Peressi – Carlo Innocenti  
IRDC Editore)

– Te parvi za skapjača tle v Oblic je biu Genjo Starnadičin an ist san biu, ja. San dau Mohorinu... an njakero an usta so se odperjale, je bluo na elastiko, z bartouelo. Renzo Košpu je biu naredu te parvi kliešče, jih nie bluo družih tle tod; Angelin Tonceretu je pa njakero runu. An kliešče so ble duge, ne ku sadà, so ble ku tle od tud do tiste venjike gore... ne tri metre, še tri metre an pu. Maškere so ble uoz "gavete" an "borrače" sudaške an uoz štanjade tud. Uoz tiste luminjove po tri litre so paršle dvie njakere uon. Skapjač je biu po dan tu vsaki klapi, lietu je an čiče loviu gor po pajuolah. Kliešče smo nardil uoz lipe, zak lipa je lahnà. Šarokè so ble, de so se buj na dugo arzstegnile, sa smo paršli z njin gor do vsakega pajuola, kar smo šli skuoze vas. Gvant je biu nafarban z dvieman al pa še s tren farban, na vien, no malo korčuovno, no malo zelenò... Je meu velik klabuk, šarok, na cilinder naret, ribast, pofarban vic koluorju. –

Nadalin Tonceretu, Ta na čelè iz Oblice  
(rojen 1930)

– Te parve kliešče za klieščarja jih je biu naredu naš tata Sandrin Ivančicju te dolenj. Ja, ja, smo se bal klieščarju, zak nieso parjel te stare, so samuo te mlade ščipal. Je bla ta garda maškera, gvant je biu blekast. –

Milja Tamažinova iz Oblice (rojenà 1918)

– Ja, skapjar, skapjar je biu. Je biu te gardi, ne te liep. Je biu vic koluorju; imeu je kajšne čudne korete, jope, ku Rezijan, takuo ponucane an umazane, de so se laščiele. Imeu je lesene velike kliešče an posebno čičè jih nie pustu

*napri. Smo se muorle skrivat, zak je ujeu zaries z njegà klieščmi an smo ueka-  
le, zak kar je stisnu, je bolielo. –*

Malja Čuojnova iz Oblice (rojenà 1912)

*– Tist, ki je meu kliešče, smo ga klical skapjač. Te liep so šli od hiše do hiše,  
on je pa tuol lietu cja an san po vasi. Loviu je čečè. Za skapjača so diel, tek je  
biu buj ročan an nagu ku zluodij. Zadnjo, ki san ga ist vidu, je bluo 46. lieta,  
potlè puobi so šli po sviete, gu Belgijo. Tle so še pustinal, pa nie bluo vic ku  
ankrat. Skapjač je meu dobrè šuolne za letat, ne ku ti druz, "tuto" pu zelenò  
an pu ardecjo, pofarban klabuk an maškero lepue zvezano ta zad, de mu na pa-  
de. Kar je šu proč, kliešče jih je stisnu an deu ta pod pasko, potlè pa nazaj jih  
arzstegnu za kajšnega ujet. So muorle bit uoz lipe, zak je lahnà, če ne bi ble  
masa težke. –*

Mario Domenhu iz Polic (rojen 1931)

*– Kliešče od klieščarja, takuo smo ga klical, san jih biu parvo naredu al 58. al  
59. lieta, potlè san biu po sviete. Je bluo, glih kar san začeu gost z ramoniko,  
tekrat san biu ist za godca. Klieščar je biu nimar miez tih gardih, čarnò  
obliečen. Loviu je čičè an babe za noge, ku sadà! –*

Lucjan Kuosu iz Podsrjednjega (rojen 1940)

*– Tist s klieščan je dielu za skapjača. Buj mislin, buj san šiguran, de je biu  
skapjač. Tekrat je bluo puno čeč, kar so vidli tele čečè, so jih zalovil, pa nieso  
ankul nardil škodo. Za se posmejat je bluo zadost, de čičà je letiela ta pred  
anj. Potlè so bli ti druz, ki so pepelil, ki so metal pepeu po hišah, pa an tenčas  
tuol nie bluo všec, donas gorje tistemu, ki bi tuol naredu. Skapjač je biu  
obliečen tih gardih, buj čarnjavkasto. Maškero je meu an nie biu masa za-  
gatjen, tist je hodù... je lietu! Je imeu no staro kapuzo al klabuk na glavi. –*

Mario Tonču iz Varha (rojen 1920)

*– Sadà gre klieščar, smo jale... an skapjač smo ga klical, ja, še buj lepue.  
Skapjač je biu, skapjač smo mu guoril! Smo muorle takuo utiekat pred njin,  
kar je tiste kliešče stegnu... kjer so ušafal adnò čečò, jo nieso pustil. Skapjač  
jo je parjeu s klieščan an ji je noge stisnu, de se nie moglà ganit. Se mi zdi, de*

*je imeu ardec an čarin gvant, kar moja glava darži na pamet... Čarin gvant an rije ardecje po čeriez. Čarin klubuk an njakero čarnò gor na gobcu. Je biu vesok an je imeu zavezano okuole nogi, ku sudatje, stisnjene faše ob nogi, de je mu lahniš letat. Pujmò, pujmò naglo, sadà gre skapjač, smo jale. Potlè so ble te liepe, sadà gredo te liepe... te drug norci so pa okuole ta po vas norčeval antà je biu Pepejuhar, je spustu pepeu an je bluo vse bielo, ga je imeu tu hlačah! –*

Onorina Tamažinova iz Gniduce (rojenà 1923)

*– Ne dvakrat san še ist maškerù, pa niesmo imiel skapjača. Smo šli daj v Idarjo, par Kodarmaceh; tle po kamune smo pustinal an tle v vas, ist san biu med tih liepih. Adnegà san poznù dol s Podsriednjega, Mikelut Omulnu, ki je imeu tiste kliešče, pa je že 30-40 liet, ki je umaru. Obličanj so paršli daj tle za Pust, oni so imiel tiste skapjače. So imiel njih njakere an cunje, je vse plulo ta od njih! –*

Mario Kaučiču iz Dolenjega Tarbja (rojen 1910)

*– Je biu dan, ki je imeu kliešče duge tle od tud do izbè! An ist san pustinù, ja, san biu za te liepi. –*

Toni Drejču iz Dolenjega Tarbja (1909)

*– Biu je skapjar, smo vsi letiel pred njim, kliešče je imeu tiste, ki so se stisinle an zdujšale. –*

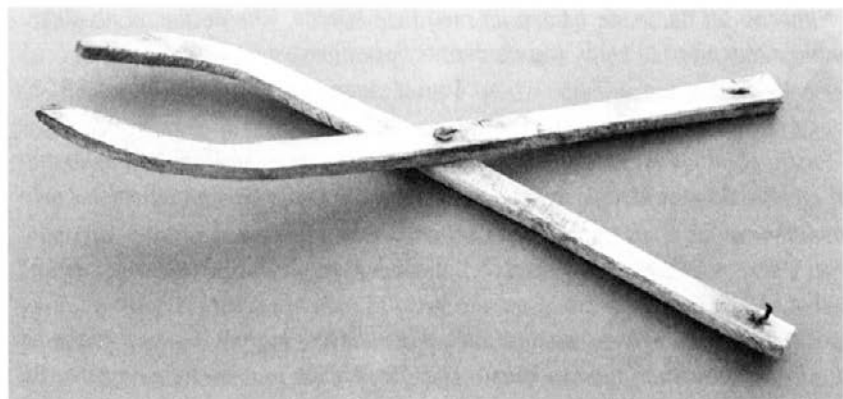
Elena Tončova iz Varha (rojenà 1917)

*– So bli ti gardí, ja, so s telin klieščan parjel tele ženè, čečè, k' so ble. Vic na vien, na daržin na pamet. Druz so pepelil, pa zatuo niesan bla pru nič rada... –*

Angelina Isinjakuova iz Preserja (rojenà 1915)

*– Tele kliešče san jih biu naredu nih 40 liet od tiega, tuole je, kar je ostalo. San an ist pustinù z njin, ja, smo šli po vasi, takuo... –*

Giorgio Polišnjaku iz Dolenjega Tarbja (rojen 1941)



Kos starih kliešč v D. Tarbiju (slika Barčanj)

– Ja, se zmislín, so s telín klieščán hodil. Obličánj so bli, Sriednjan, vsi... vsi so paršli tle v ošterijo. Ah! Duo se zmisle, kuo so bli obliečeni, takuo, po pustu po... Te gardi, te gardi so bli, ja! –

Guido iz Zamierja (rojen 1910)

– Ne, ne, so bli pru tle z Dreke! An Garmak, dole z Zaločilan an z Lombajan. Din je biu tu klapi, ja, samuo din, te gardi, ki je imeu tiste kliešče. Na vien, kuo se je klicu, skapjar, skapjar smo mu jal. San bla otrok an so nan pravli: »Ah! Pridjo te gardi antà bojo s klieščjo vas strašli.« Je biu garduo naštiman, kako kikjo žensko staro, takuo... zavít okuole šob, de se ga na bo poznalo. –

Sv. Štuoblank, go par Komardine

– Ja, so jih imiel ta par Bardonah, dol na Melin, ta par Kodermaceh, povsierod. Smo ga klical skapjar. Kliešče so doma naredli na ruoke. So bli obliečeni s cunján, vsake sort koluorje. Muoran še imiet fotografijo od skapjarja, ki je bla nareta 58. lieta, če jo uon ušafan! –

Lino Klajnsku iz Podklanca (rojen 1938)

– *Nimar so bli tle, ja, še ist san jih meu tiste kliešče. Klieščarji smo jih klical. Je biu nimar adan tu klapi, samuo dan, obliečen garduo.* –

Toni Mežnarju iz Kodermacu (rojen 1943)

– *Pustje so imeli vsi klešče, so bli te grdi. Trakuove pobarvane, za pas kjetno an zvonce. Špikast klobuk an grdo maškero, koliko se je dalo grdo narest. Lovili so otroke.* –

Jože Lukcju iz Gorenjega Njekova (rojen 1946)

– *...Pa ist san se skrivala, so miel tiste duge kliešče, ku tojè. Še moji bratje so bli, jih je bluo nimar puno tu klapi s klieščan, kajšan je imeu roge na glavi. So miel tiste cunje paršite vsieh barvah. Nie bluo sudu, so naredli tan doma: kar so ubil kajšnega junca, so diel tiste roge proč! So imiel maškero na gobcu, so se vidle samuo oči uon.* –

Marija Perajova iz Vartače (rojenà 1942)



**Brkinski škopit s svojimi kleščami – Hrušica 1962**

(slika Bože Stajer iz bukvi Niko Kuret, *Maske slovenskih pokrajin*, Ljubljana, 1984)

**Skpjač v tradicionalnin pustnin sprevodu, Čeplesišče lieta 2000 (foto Duško Udovič)**



...Takuo, de nazadnjo še skapjača san sreću na moji pot. Ostù san an ustavu san se, pa se ga niesan bau. Gard, takuo k' pravijo, hud, at pred mano, arzskretjen, z njegà arzstegljivin klieščan tu pest. Tu očieh se mu je nieki bleščielo an ravno v mojè je gledu, brez nič rec, brez dat ne besiede. Takuo san ga ist vprašu an mu jau:

– *Ka misliš, ka bo z našo stvarjo, kaj bo z nan Slovienjan tle v Benečiji?* –

– *Varstvo, zaščito imamo* – je jau no malo smehe, ku uoz adnè železne pledre, brez de bi mu ist vidu šobe se gibat – *če bomo dobil še slovienske tabele pred vasmì, bi mogli žihar jasno vsen pokazat, de navsezadnjo imamo v naši saruotni daželic poimenovanega marlicja z njegà novo, lepo oblieko na sebe, z dvojezično osebno izkaznico v žepu an s poštenin, pametnin, slovienskin vepikanin kamanan na njegà grobu!* –

– *Marlicja?* – ist tu anj – *na zastopin...* –

Zaunesu je on kliešče pruo muojin nizkin prestoran an jih partegnu nazaj pruo sebè (KLANK!) tu an žlag. Ist pa san no malo odzad odskočnù an čaku.

– *Kuo na zastopiš* – je jau – *pogled se no malo okuole, z odpartin očmi!* *Smo te zadnji an še od nas je le malo ostalo an na guorin samuo o naši slovienski zemji, o našen iziku an o naši gorjanski karvi. Je vas sviet, ki je ožaljen an bolan, ostrupjen, udarjen; še te martvi nieso povsierod enakovriedni na telin sviete. Vse, kar je bluo vriedno al kje še obstaja, je zaničeno, umazano, pozabjeno. Ratavajo judje sama lažnjiva gnulina, prazni maloni, rana, šibkuost, hramuota. Sam sud jih je, samuo strah, plaštika, gaspuojnska bleščiča njakera na gobcu an nič tan zdol, nič tan spod nje... Sam grieh jih je, po Božjen učilu, pa tele nieso vic mojè opravila.* –

Vetegnu je uon an paržgau an cigaret, se mi parbližu an tud menè ga ponudu, potlè mi buj po tiho poviedu.

– *Počaj, bi te teu stuort lieuš zastopit...* *Se na bomo rešil, obedan se na bo riešu, je vse že napisano an vsi smo le koščic velike gledališke igre, kere že se pozna konac. Na vien še, duo je slaviš, na vien, duo je zleht al duo je dobar, an za me grieh al poštenost nie rečenò, de sta, kar ti al drug misleta. Ist san samuo an skapjač an tuo bon, dokjer me bojo daržale noge, dokjer zadnja kapja karvè se bo še prelivala skuoz žilce v mojín sivin mužgenju. Dokjer mi na kliešče zagnijejo! Včasih judi obžalujen, jubin an tud prosin, venčkrat pa mi gredo na metanje an z vso silo jih sovražin. Zatu muoran skapjat, de bo pried*

konac takih življenjskih koles, tako nanucno barlienje, take naslane, vederbane, kisele kuhnje. Včasih uživan tu mojin diele, drugačno pa mi je buj težkuo an življenje nič družega nie ku tristuo petanšestdeset dni pustinanja an Pust pa življenje; dokjer an godac jo gode an še kajšan uaga golo an nago resnico poviedat. Vieš, klobasica je dobrà z brovado ob kozarcu čarne domače kapjice al pa cvarcja s salaman kupe s te zimskin pisanin idrikom, ki je tard, ja, pa z ocvierkan an kompierjan zmahnijeje. Ku dujaki, razbuojniki al puntarji muormo živiet, ku cigani ob ciesti nieki pojest ta par ognju v tami an smehe jo nimar napri potegnit, napri po soji pot, nimar sami, brez se nazaj oglednit. Žlagan zajet, če je trieba, jezno udarit vsakega tega, k' nas ustavja al se nan klade čeriez. Čeglih sami na vemo, ka zatuo zaslužmo, od kod smo paršli an kan puojmo, an še manj pa, duo je take igre napisu.

Lahkò, de telo življenje samuo sanjamo, adan zmiešan sanj, od kerega se bomo zbudil an bo vse strašnuo buj veliko an glih. More bit vse puojde na njegà pravi prestor, tenčas, kar od sna se bomo zbudil an vsaka rieč, vse bo na mest an midruz BOMO ZARIES! Pa nazadnjo, san ti že jau, nieso pru mojè parve opravi-la an tle ist previc zamujan. Si me vprašu samuo, ka bo z nan, Slovienjan, tle v videnski Benečiji, kanè? –

Pomuču, deu kliešče pod pasko, saruovo pogledu deleč pred se čez moje rame an še doluožu:

– Obedan se na briga zaries za nas, muoj ti, zaries obedan se na briga za nič, vsak diela le za sojè gajufe, ku prav tojà mat, an tuoj parjateu Pauli pa še do-da, de vsak je za se, ku prase!!! Menè upanje an trošt, vieš, venčkrat sta so-vražnika. Sadà se mi mudi, v Genova muoran an cja v Ameriko, na vien, lovin narbuj velike žvine telega sveta. Skapjač san, je mojè dielo, pa tebè donàs skapju na bon an zatuo te pozdravin. Samuo od sada napri nimar lepuo ogled se okuole sebè an var se, kod hodiš, imej nimar oči ta spried an ta zad, dafa, de v drugo, kar te bon srecju, se me bo še dalo guorit!



Pust 2001, Skapjači v D. Tarbiju (slika: M. Beuzer)

## KAR ZAZDRELEJE JESEN

GIOVANNI COREN

Gore na salarje so bli zbrani liešinki, so bli orieh, koščič, čiešpe an obiešeni maki.

Oriehe an liešinke so nucal za štrukje te kuhane an za gubance.

Koščiče so sušil gor na gardiče, ta na sonc.

Potadà čiešpe an koščiče se je dielo tu žakjac cunjast anta se je zapelo ta par okni, kjer piha nimar ajar čeriez čez salar, takuo de na pride mufa notarka.

S krajan je biu kupac od graha te suhega s kozlo an notarka so bli položeni kori, takuo de se nieso tikal. Kar za guode so armeniel, te narbuj armenè so jih parnesli du hišo za te parve sniest.

Koščiče an čiešpe se jih je jemalo po no pargišče, kar se je parkazu te parvi mraz, pò vičerji se je skuhalo an se je popilo vrielo z no žlico meda, za de se je omagalo pošast an kaši.

*Kor* je narbuojš zimska hruška, ki more bit. Sada je še kajšna okuole, pa se vederbuva pru driev: šaršeni predierajo deblo an kor obolieje an usahne.

Druga sort hrušk je biu *pitural*. Tela hruška je zimska, mikena, tardà, je dobra samuo pečena, se je na more jest saruove, pa tu forne spečena pride "di lušo".

Jabuka tle par nas je bila *seuka*.

Tiste buj debele, buj lepe se jih je zbralo an se jih je an prodalo.

Te druge se jih je neslo gor na solar an se jih je nucalo pozime al pečene al kuhane.

Tiste pa, ki so odletale dol po tleh, an tiste buj mikane se jih je vse kupe zbralo an se jih je nosilo muškat.

Go po brezieh so imiel no posebno muškalco za tuole dielo. Gor na Mečan imajo šele hlodovo korito, veškərbjeno tu liese, an notarka so kladli jabke. Ka-

man obalast, ki je imeu an pal gu zide ustavljen, so ga naprej an nazaj potiskal, za de so muškal jabke. Tle za krajan pa so imiel makine modernaste, ki se jih je barlielo na ruoke, notarka je makina imiela dva rulna, ki so partiskal jabke, an te treč telih čilindru je imeu pa nuože ku brittle, ki so riezale an presecale jabke.

Nuoži so preriezal jabke, ki so se lovile an letale tu makin, potle so šle tu tele rulne, ki so muškal jabke preriezane. Tuole je padlo tu čebar. Kar je bluo vse zmlieto, se je sturklalo.

So bli velik turkli, je stalo puno blaga notarka. Atu se je partiskalo: vič ki se je partisinlo, buojš mošt je paršu uon, je fušču uon an dišu.

Potle se ga je nalilo tu damigjano an uon z damigjane je metalo po dva tri dni tiste salame, ki vevrieje.

Vse družine so runale mošt. Vsaka ga je naredla, zavojo ki tole vino, uon s hruškah, uon s tebkah an uon z naših seukah, kar se je ščistlo, se ga je pilo ta doma. Vino se ga je gledalo paršparat za lieto, kar se je sieklo travo, an za guode. Kar so mošt runal, so ga popil no marčico an otroc, ma nie slavo stuoru, sa nie močnuo.

Kar se ga nie rivalo vič pit, zak se je ukisu, tekrat se je runalo ožejd.

Za ožejd če bit dugo, puno liet, za de se ukisa. Ga če bit diet tu no posodo, tuk je materinca ta stara. Materinca je tist klabuk, ki nardi ožejd. Tista pride tu sodu al tu damigjan, je tarda, an kar se veteče uon, se jo vzame tu šeglot, se jo opere z vinan, anta se jo lože nazaj tu posodo. Tuole dielo se je runalo nimar, kar je biu mlaj od lune, zaki za ožejd se na smie prekladat stare lune.

Se jo pusti saldu atu an se doklada vino notarka, de se ukisa, de pride dobar ožejd.

Če te parvega vina se ga je popilo no malo premasa, te je zbrusilo, te je zagnalo... Kar se je videlo kajšnega, "de lieta", se je pravlo: "Se je napiu te parvega, te freškega vina!"

To prve vino se je pilo z burjan, ki se jih je speklo. Objake an rance, ki so buj velic, se je olupilo te parvo bužino an se jih je dielo kuhat tu lonac s štiermi perjan lomberja. Tu skliedo se je ulilo batudo an počas se je lupilo notarka burje kuhane.

Sadale gremo brat burje za šport, za jih speč no vičer, dvie, an potadà spiško-vejejo. An še praset niemamo, za jin jih lupit.

Ankrat je bla na bogatija imiet burje.

Za družine, ki so jih miele, je bila na opuora velika: so jih bral gor po sanožetih, gor po hostah an se jih nie puščalo ta po tleh, de zagnijejo.

Ta pod kostanjan je bluo vse čedno. Je bluo posiečeno poliete, kopa je bila nareta, je bluo vse očejeno an pograbjeno. Kar so griče začele paduvat, se jih je pograblo proč an se je začelo ta za krajan, dol na konc sanažet, burje počaso gor uon brat, za na pustit obedne uon. Potle se je počakalo še ne dva, tri dni, de odletjo še druge, an spet se ga je šlo brat. Ta za kostanjan dol za krajan je biu kupac, kjer se je kladlo griče an pera. Za očedit se je paržgalo, kar je imeu prit kajšan daž, de na uteče oginj, an at notarka smo s špico vestargal uon burje, ki so se notar pekle, ki so ble zabjene, an so ustrelile.

Burje se je nabralo tu žakje an se je nosilo damu, se jih je ložlo gor na paju od zuna, de se posušjo, antà se je jih je nucalo za peč, za prodar an za opitat prase.

Mi imamo kostanje, ki imajo dviestuo, tristuo, štierstuo liet an teli kostanj so jih dal burji!

Tle par nas so miel treh sort burji: *ranci*, te parve, potle so bli *objaki* te debeli, ki so jih gledal prodar, an *purčinke*, ki so te narbuj mikane an te narbuojs za jest, se jih je pardaržalo za hišo, se jih je jedlo.

Jest se zmisen, kar san biu otročič, smo jih pekli vsako vičer an opudan, kar nie bluo zadost, kar se je jedlo, vičkrat se je finilo z burji.

Zvičer je bila nimar kaka tetà, kaka stara njanja, ki je bla usednjena za kotam an je imiela cajno, no mikano britlico – takuo je bla minena tela britlica, ki se jo nie nanča videlo tu pest – an lupila burje. Mi smo ji kradli tiste buj biele, ki so ble olupjene, pa nan je dala ča čez roke, zak je bluo za praset.

Kajšan krat za pried imiet burje, so jih hodil klatit z latan gu kostanj. Late so ble jesenove, zak muorajo bit tanke an duge.

So jih paračuval uoz jesena te čarnega al te bielega, ki rase tu patoce, an so jih imiel nimar par roce ta pod strieho, ta par liesincah.

Kostanj je klatu adan od hiše al pa človek, ki je paršu pomagat.

Jest pravin, de so tuole runal za objake buj ku za druge, zak je bila na burja "pregjana" an je muorla bit vebrana, je muorla bit "luštrana", je muorla bit liepa an laščieva, kar so jo paračal za prodajat.

Tel človek se je nabasu gu kostanj an počaso je začeu klatit.

Tuole je bluo težkuo dielo an marskajšan je padu dol pod kostanj.

Gor po host san vičkrat vidu križe ta pod kostanjan an moja mat mi je pravla: "Tle je padu tel puob, je dau dol na kaman an je umaru." An vsako lieto drugo nediejo miesca otuberja, runajo praznik *Kostanjovce* an mašo go par svetim Duhu, tle nad Varham, za tiste, ki klatijo kostanj, da jih gnada božja obvare tistega nevarnega diela an za dušice tistih, ki so umrli.

Kar so finil klatit, so pobral griče, jih nabasal tu koše an nesli damu.

Griče so arzstlal na debelin, na velicin, ča pred prag od hiše, an tan so jih pustil, de se okuhajo, de se umečjo. Potadâ, ki so ble ne dva dni atu, so se začele same odperjat an so uon kukale burje.

Tekrat je mož deu gor košpe, vzeu grabje tu pest za se daržat, de se mu na popuzne, de na pade gor na kupac od grič. Z grabjan je počas počas bužgu griče an te prazne deu proč, če h kraju.

Tele griče se jih je neslo ča na gnojak al pa se jih je zažgalo, de se na bojo bodli z njin.

Takuo so vebieral an napravjoval burje.

Tle v Petjaze je biu an targ velik, se šele zmislin, de so hodil po nje an zvičer so bli žakji paračani ta pred hišah, puna vas žakju je bila. Vse se je predalo.

Po kostanj je hodu kupac taz Gorice, merčedant so ga klical, je paršu s kamjončinan Balilla, ki je imeu kašelot hlodu naret ta zad. Tle par nas je biu targ od burji zaries na delečin poznan.

Naše burje so šle po sviete, so šle ču Milan, tud tan, kjer so runal marron glacé, so ble naše burje.

Ta v jeseni se je damu nosilo an mulone, ki se jih je kuhalo praset an žvin.

Ta v štal an ta v hlieve se jih je zložlo za de na zaledijo.

Mulone jih je korlo odtesan an jih skuhat tu rinkone za praseta. An kravan so jih zasiekli po no malo. Su ble puno samagutne za tiste jest.

Uoz mulona smo runal an strašila.

Strašilo, se ga je luožlo gor na okno, kar se je runu mrak, an notar se je tresla

lučica an od deleča tuole videt go po vasi, tu tami, je bluo strašnuo. Tuole se je naredlo za otročice, kar ta par hiš so bli muloni.

Kar je odzvonila Avemarija, vsi otroc so parletiel damu anta se je tuole zluožlo če po oknah.

Kar je bluo zdrielo grozdje, se je vzelo mulon te velik, tist lepuo naret, mu se je naredlo pokru gor na varh, tuk je rast, tuk je parpet.

Se ga je lepuo očedlo an z britlijo vestargalo uon sienje an tiste štriene, ki ima notarka. Potle se je runalo strašila, al pa kar se je pobralo grazduje, se ga je notarka pomuškalo z rokmi.

Se je dielo pokru gor an se ga je pustilo tu njiv. Se je hodilo gledat dva, tri dni potle, dok smo naredli jamco dol za krajan anta smo tuole pil po skrivš s slamo.

Mi otroc smo se navadli od tistih buj velicij, ki so tuole runal an ki so imiel duovieki mulonu če po njivah. Jest se zmislín, de kar so lomil sierak, so vičkrat ušafal tele mulone pozabjene, ki so imiel notarka tole vino nareto, fino za pit.

Drugo rieč, ki se nie moglo bit brez nje, je bila riepa, s kero so runal kuhngo an brovadu.

Kar za svete Trije kraje so ponucal kruh an vino, ki cierku je dala vasnjanan, gu turme tisto vičér se je popilo, kar je ostalo vina, an sniedlo kruha an se je zvonilo do pozno, za de lieto, ki parhaja, bo puno riepe. Riepa je bla pobrana za sierkan an za kompjerjan. Perja se jih je zvezalo tu kupce an sušilo go na klance. Oblico se jo je lepuo očedlo od zemje an opralo an se jo je dielo kisat. Se je kisala tu sodu, ki se nie nucalo vič za vino; notarka se je dielo tropine merikanove, riepo celo an nazaj tropine, nazaj riepo, do kod se nie napunlo sod. Se je napunlo z uodo, de se je skrilo riepo; se je go po varh poluožlo perja braskuove an snopič veniča an gor na varh se je dielo kaman. Kaman nie smeui mai tikat uode, če ne riepa nie bila ratala mehna.

Kar se je čulo kisu duh, se je vzelo proč kaman, se je odluožlo snopič od venjike an se je parzdiginlo klabuk od perji braskovih an se je vzelo uon riepo, ki je puno lepuo dišala.

Riepo potle se je zribalo an se je dielo tu lonac zemjen, an par lomberja an... tle po naših vaseh, kar na družina je kuhala brovado, se je nimar poprašalo, če tu njo je stopnilo prase...



# LJUDJE OB TERU ŠE ZMEROM PRAVIJO PRAVICE

ROBERTO DAPIT

Južno od Rezije, zibelke ustne ustvarjalnosti, je, kakor vsi vemo, zgornja Terska dolina, področje, ki pa nikoli ni bilo tako raziskano kot sosednje rezijansko. Vendar je tudi tukaj obrodilo raziskovanje ustnega slovstva nekaj zanimivih rezultatov. Čeprav niso primerljivi z enkratnim bogastvom rezijanskega izročila, naj omenim vsaj izkušnje, ki sta jih imela v Terski dolini dva znana akademika: Milko Matičetov in Pavle Merkù.

Milko Matičetov je leta 1940, torej še kot študent, zapisoval, takrat še s persom, povsem dragoceno gradivo, ki ga vsebuje neobjavljena rokopisna zbirka z naslovom *Slovensko folklorno gradivo z desnega brega Tera*. Izprašal je več kot štirideset oseb v štirih vaseh, ki so mu povedale 120 enot. Najpomembnejša pripovedovalka je bila Regina Kramaro Količesa in v zbirki je na prvem mestu Reginina pripoved *Nezvesta sestra*, ki vsebinsko zelo dobro ustreza pravljici *Brat in ljubi Josipa Jurčiča*. Pripovedi iz te zbirke nestrpno čakajo, da bodo natisnjene in se spet razširile med ljudi.

Če je usoda popeljala Milka Matičetovega v sosednjo Rezijo, se je v zgornji Terski dolini intenzivno ukvarjal z ljudskim izročilom Pavle Merkù, ki je večstransko raziskoval predvsem zgornjo Tersko dolino. V šestdesetih in sedemdesetih letih je uporabil ustrezne aparature, da se je ustno slovstvo ohranilo na magnetofonskem traku. Temeljno Merkùjevo delo je *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji / Le tradizioni popolari degli sloveni in Italia*, ki bo dopolnjeno z izdajo še neobjavljenega gradiva.

Odkar obiskujem Tersko dolino – leta 1991 sem prvič snemal pogovor stare babice v Fratičih blizu Fijplana – nisem še nikoli doživel, da bi pripovedovalci tako vsestransko obvladovali različne žanre ustnega izročila. Ponavadi so se

omejili na priložnostne, a vsekakor redke pripovedi. Zbiranje terenskega gradiva je seveda čedalje težje.

Lepega dne pa grem v Ter, Pradielis, h Caterini Negro Sabotić iz Zavarha, Villanova delle Grotte, in h Grazianu Culetto Pitiruš iz Tera. Povedala sta mi več kot štirideset živalskih pravljic, povedk o bajnih bitjih, zagovorov, anekdot, vicev, pričevanj o šegah. Ob tej priložnosti sta ustvarila pristno vzdušje, saj je bila prisotna tudi zabavna plat, eden izmed glavnih dejavnikov pripovedovanja. Tokrat se mi je prvič zgodilo, da so tako zanimive pripovedi prišle iz ust prav ena za drugo v takem obsegu. Nekatere se uvrščajo v mednarodne pripovedne tipe in spadajo v krog tako imenovanih "klasičnih pravljic".

V tej mali, a dragoceni zbirki opažam veliko skupnih elementov z rezijanskim izročilom in iz tega vidika je mogoče upravičeno opozoriti na stike med zgornjo Tersko dolino in Rezijo glede na to, da veliko Učjarjev živi v Teru in sosednjih vaseh. Vsekakor Terski Slovenci ali Gorjani in Rezijani živijo v neposrednem stiku.

Za Trinkov koledar sem izbral najprej dve Caterinini pripovedi. Prva je živalska pravljica o lisici in medvedu (običajno nastopata v tem tipu pravljice lisica in volk). Mogoče gre za najbolj razširjeno pripoved v Reziji, ki je zabeležena tudi v Furlaniji. Pravljica o lisici in volku je splošno znana in je različica pravljicega tipa po klasifikaciji Aarne-Thompson 41 + 4 (The Wolf Overeats in the Cellar + Carrying the Sham-Sick Trickster).

### **Lesica anu medvèd**

Alòre su šli nuótri tuu nu kantínu, nuótri po nemu bokónu. Alòre su obrétli sêr ta-nuótri, a zàt su jédli. Alòre lesíca onjununtànt na paršlà čie na bokón, na se zmiérila, se na móra pasáti. E alòre, kàr o paršòu ospodár, ta na šla na bokóne e te o réštuu nuótri, a zàt o jih jeu. Alòre pótin, kar su paršli uon, su se obrétli, a zàt onà, bóa, na takála hodit, tiki na mórla, alòre o gáu:

"Ti stojís árdó?"

"Eh, ja."

"Ma stojín árdó še ja" – o gáu – "ke si jih jeu!"

"Eh, ma" – n'e gála – "ja več kuj ti, záke..."

"Eh, alòre" – o gáu – "pobèn pòjdi!" – o gáu.

"Daj," – na gála – "ženàj me čie na harbát, uzomí me čie na harbát!"

Alòre on je, o je uzéu čie na harbát, a zàt su uoriéli:

“Ždarandandán, el malát e puarte il san!” (Ždarandandán, te bojè otóučenì o nòsi taa zdráva)

“Ma, kuo ti diéš!?”

“Eh, záke i ćakarán sáma z máno!”

To bo šinjè boè dóuo – ma to šlo uz láve – záke onì su bi znánci simpri, lesíca nu medvèd.

Druga je povedka, v kateri nastopajo bajna bitja, na primer štrije oz. čarovnice. V pripovedi o bajnih bitjih so liki in motivi, ki se pogosto med sabo prepletajo. Bajna bitja se enako ali podobno obnašajo v nekem bajeslovnem obzorju, imajo pa različna imena ali pa so področja tega obzorja prostorsko razdeljena na več načinov z drugačnimi liki. Naslednja pripoved je značilen primer te fluidnosti, ker čarovnice nastopajo in plešejo na travniku, kjer je tudi voda, da bi se umivale. Take čarovnice, ki so v tem primeru prikazane brez negativnih konotacij, kje drugje imenujejo krivopete, divje žene, povodice, na Furlanskem pa *aganis*, *anguanis*, *paganis*. Za ta bajna bitja bi lahko našteli še celo vrsto imen.

### Ta od štrij

Orè za Uárhan, i vien ke na právila simpri ma nóna, ke semò miéli, ke to šou dou Uíanta – ma simpri ke to biu ta vóltu tròj. Zàt ta-dóle to biu den plan, a zàt su bi véro duaj lavatóji – o biu den lavatòj, ke su hodíle prat ta-dóle te bábe – e alòre éjtu nu su uoriéli, ke su štríje, zvéčara ke nu prídaju uz gróte od – ne te gróte, ke nu su – te gróte od Dóvice, nu su ne drúe gróte orè za Uárhan, ke nu se klíčaju, ta-ćie éjtu ke su te jáme te, nu se klíčaju Dóvice, ja, éjtu te rémež, te tòk o se klíća Dóvica. Alòre éjtu nu su uoriéli, ke su vihájale un štríje po noći, zàt su hodíle dou na te plan, dou na Loh. Alòre éjtu nje su oníale, hodíle plésat štríje. Nu su uoriéli zvéčara, ke to niéma hodíti ta-dou, ja, čézdán sì, záke štríje po noći nu viliézaju e čézdán, ke nu stojíju skrite. Alòre ta-dóle, ke su hodíle diélat njèh oníe, záke to bo líepo éjtu, onían, nu su hodíle šće se prat dou nu oníat (...). Anu su uoriéli, ke nu su obóučane čérne z nime kotaláčami, a zàt ta-dóle ke nu diélaju njih onie (...). Alòre ma nóna éjtu na miéla níki ne njíve, véro éjtu zgorè. Alòre na uorièla: “Poj nje dou po, si ti parećála kòš tráve, poj dou!” – “Ne, ke nu su štríje ta-dóle!” – si uorièla. “Po, nu niésu njalé, nu viliézaju uon po noći!”

Ob tej priložnosti želim omeniti tudi terensko delo, ki sem ga opravil z Pio Lovo Auklinejo iz Zavarha, Villanova delle Grotte. Zaradi njene navezanosti na rojstne kraje je ostal njen spomin o izrazih materialnega in duhovnega življenja še danes živ. Pri Pii sem posnel ure in ure pogovorov in pripovedovanja, nešteta besedila, pogosto avtobiografska, ki so že sama po sebi lirični izraz zato, ker s prekrasnimi terskimi besedami opisujejo nekdanji svet na vzpetini pred Mužci, danes izgubljen, a nikoli pozabljen. Vmes pa nas razveselijo tudi "pravice", predvsem o bajnih bitjih: škarifiču, orku, duhovih, teh dananih in še druge. Kaže pa, da imajo tudi Zavaršani svojega posebneža, to je nadnaravno bitje, ki se imenuje *slámene óči*: pridejo ponoči na okno, in ko dobijo ščepec tobaka, spet odidejo.

### **Slamene oči**

Kar semò hodíli spat zvéčara, su nas ženáli z nu svéču, ma pótin su nas puščúali tuu tómi, ma niésemò zapérjali škúrji maj. A zàt fra mi, semò bi póuno jih, sóusji tuu nemu solárju, semò be štíri mi hčerátice anu trí drúe, ke su be náše kužine, semò miéli den velik, velik solár, ma semò stále súuse ukùp. A zàt semò miéle spiéti racjóné, ma semò je miéle spiéti s sèrcan, záke ne nas čújte doli zdolè, ke pojemó. E zàt tana puou káka počnéla cmékati, káka drúa na uoriéla: "Mérki, méрки, su te slámene óči!" Záke nu niésu bi záparti bokóni, niésu bi záparti škurji. Alòre čie za vérinah su miéle bitì te slámene óči. Ja nisi jih maj vídala, però si miéla strah mérkati, záke ni vien, kuo su be te slámeme óči. Però su uoriéli: "Dej jin nu prézu tobáka, a zàt nu tiéjo jti, záke oné nu pridajo kuj za tuo, te slámeme óči, nu tiéju nu prézu tobáka, a zàt nu redó. A zàt mi semò krádlí nu prézu tobáka škriúši, semò jómalí tu prézu tobáka, a zàt semò a kljajáli čie na bokón, táko niésemò miéli vié stráha nánce tuu slámene óči. Te slámene óči su bi ti ni znánci zánas, záke niésemò maj čúli, ke ni bódi-te storlè kej katéremu.

# OD DIELA AN ŽIVENJE TE DAN BOTNJE

ADRIANO NOACCO

DIELOUAC  
OD HOSTE

Sedan nauad za dielate  
ne so storele tekle dielouac,  
tou suo bivanje an živienje  
dno dielouanje trudast.  
Razčenate  
s to debelo sekiro  
sarce tart od lesa.  
Veladete  
s to nabrušeno runčejo  
uarhe zaklotejane.  
Škripate  
z lamo bleščeno  
deblo hrepouo.  
Popravete  
s pouno spretnanjen  
tou tase an briemana.  
Naložite  
prez trudenje  
brieme težko.  
Prite  
prez zubite timpa  
pruote nauaden krej.  
Prevedate  
njeha te hišne:  
ohnj an kruh.

## ČARADOR

Ki se ovide več o tebe!  
Usezno se bi nekatere!  
Od uase te boj vidjen.  
– Sevide,  
kopare, nunac,  
prisednek, cierkun mož,  
an kuo šenje?  
Dno pohledo, dno ando  
de mož poznan.  
Te baštalo vidate prehodoć  
rešen, liepo frontan  
ta sprej ta na uoz  
s škorjo pronto tu roko.  
Arri...je... ciruk  
..... kako bleštemo! –  
Use dobro, za nardite  
an date zdole dielo.  
Motorizanje ne te ubila.  
Nas uoz o je dan kloštre,  
dan mječ te boze an cingarje.  
Kuo rejće od te riešne meštier,  
nanće več se prave!  
Ma Riko, naš čarador,  
bode starenjast, maj star  
o die skleto, skleto:  
– Te bo:  
trudenje, sakrefiče, lota,  
ma zdrauje, živienje,  
dan frank seguran! –

BRUSIEUAC

Te speka viden, tou dan temp  
k'o nie tuoj.  
To me re za jokate!  
Moreš bete dan druhe.  
Te moreš bete ta naprava  
od žaloste  
tekle naše zemje  
an od usa sveta.  
Ukopan bi muzek  
od bolenje an trudenje,  
kar ti  
se prehodou pedaloč  
ta na kolo z muolame.  
Zabreden  
od škarej an nuože.  
Briemance od lumbren  
e se zdou napičen s karvan  
tou harbat rapečan.  
Se brusou  
mo dušico otruoško.  
Se šiuou  
to veliko lumbreno kulorano  
s pouno njiuanje  
an reče malo riesne.

– Bleke, kuninve kože,  
želiezo, laton, ouna,  
ospodinje! –  
Hle, e paršou  
s ten nauaden uoz  
an te nauaden hlas šklepan  
za kupite te zadnje vancume,  
ke žene od borka  
so pospravele tou dan peč.  
Te dno ponešenje roube:  
te me daš dno rieč mene,  
ja te dan no rieč tebe!  
Od strišul an od slame  
pridejo uon: padiele, ponouce,  
plate, pladene, škudiele,  
bukale, važe, tače  
an impreštarije hišne.  
Tej naspruotna  
žeje, koše ale vulučē  
roube rat za doprate.  
Poten od ponudenje kuluran,  
ta na plačilo an ta na roubo,  
simplre potehnjene tej timpe,  
ke ne so napustele lieušea.  
Naprājuen kupenje  
s kako palanko de več,  
marčadeč se razpuste.  
Ostane samo naordanje  
an augure za dan druhe bot.



## TE BOHE

Nie bo vergunžja, ne slabo  
utehate roko usien  
ale ledate okou po hiše  
dan sout za prehnate jo uon.  
Ma plačilo e koštou  
zaries, pounokrat,  
rado špotiuanje  
an jemanje za norca  
s kako besiedo de več.  
Ma bete oblejan storte  
na nie ba samo nauada,  
ne dan dobar prošenj  
za ne storte neč, de neč.  
Dakordo, tekle bohe mož  
e prašou usmilienje,  
ma reštou zlo posebe  
dan mož šklet, žiu, na prou,  
kej liepea tou pamet  
bode za te uredene,  
ke te boj male.

## PURČETAR

Športo s skušame  
ta pod brače kosmate,  
puna koventanje od meštierja.  
Zaries use tou ke koventa  
za ložte a puošť liepo  
znanca k'o daja  
te zadnje kruljenje an tarmatade  
dou čot.

Še naš kapan purčetar,  
za znance znance: Jakumin,  
o daja te zadnje poročinje,  
ke nieha poskus o more reiče.  
E žej dau dno čalado  
no mar pousode, za vidate,  
če rieč na re uprou.  
Jednea dubea par altre,  
žene ne so očistele:  
imprešte, rute, use koventanje.  
Spravele: špale, mulece, speciarije.  
Možje ne so potikale s pokmi  
furnelo, ke ma na pou kotou  
od uode, ke koventa uročā.  
Poten ne ledajo liesenece,  
dasko, keke, nuože, žeje.  
Zat orden Jakuminou  
za napičete te debele nuož  
tou šije od bozea znanca.  
Znanac hišne tej purčetar,  
k'o reštua šenje tako,  
ma obiesen ale liepo zložen  
tou dno pohladeno kliet hlobo.

## MEŠETAR

Poleče pretiekajo pedente.  
Se zdo zvežje konjouje.  
Triebuh zuna, klabuk na krej,  
toškan tou usta, šobo kriuo,  
oko zaperto, noho za suo znate.  
Dno parkazanje liepo nareto.  
E poteškou žej use:  
tebe ta parvea,  
poten živino an saketo.  
– Kopare, pred krat storimo  
kupenje za šest? –  
– Ne, ne, šior Mene,  
te masa malo! –  
– Peste ke se potipajo,  
šest no pou ščepane  
an za pite zgore! –  
Majedno zmešauanje  
od mešetarja previden.  
Majedan uadanj  
za krauarja malo nasjan.  
To onešte, z možmi onešte.

Za usie "Matija Karako",  
more bete za suo hodenje  
z nohame to kora raune an bližne  
an s to ando zlo urno,  
de mož previdien an pretečen.  
E mou dno posebe blaznost  
vidate njeha oče  
se parkazate obliečen bielesto,  
dno plauto okou sebe,  
tako k'e klicou  
ta pred usie, ke so ble tan:  
– Bianco! Hle te biele mož! –  
Ovidien naš Matija  
tapod pohled od nieha bete  
an od use tekle fizime,  
sedaj pokažemo tej dielouac.  
Dan kapan zaries  
za nardite ore po lieušama:  
žeje, koše an druhe naprave,  
kje se dielalo ponavade  
z benkame, s skušame an s slamo.  
Use diela počasne, počasne  
narete tou timpe zubbjene,  
čez dan udoložen  
doh ulačenje od pipe,  
dan uračenje o prežvek z ustame  
an kaka kapja od nosa:  
pokaže od dna diela  
z hlauo, s kušnjencjo, plačilo dobar.

## KOSJEUCE

Poliete n'e se nardila blizu,  
okou no okou diši traua  
zdriela, urna za sejće.  
Tou trope te kapane kosjeuce  
ne redo ta mez sonožete  
huoda po frescen  
od dno zjutra, k' obejća  
dno sonce, ke razsklauh kamanja.  
Poten ke ne ba sklepana kosa,  
žej okou to zvečar priet,  
ne počenjajo prihodo  
od siečvene,  
ke ne se uteha pruote  
te zadnje septemberja.  
Dno liepo videnje, metat dou  
kupe fiše od traue,  
ke poten liepo potrošena  
se šušuč na pride seno parfuman.  
Dno dielo zdrauo, trudast,  
ma naret s ten duh,  
ke darži tradicjon an živienje...

## REZIJANSKA PRAVCA O DIVJI BABI

JANEZ DOLENC, ANA ZUZZI

*Kosmičeva Ana iz Žabč pri Tolminu je še majhna izgubila mamo. Ko je stara osem let v šolskem letu 1904-1905 hodila v drugi razred tolminske osnovne šole, je skrbela zanjo babica Marija, doma iz Osojan v Reziji. Sede na zidiču ob peči, kjer je pletla nogavice za "pol kamuna", je vnukinji pripovedovala pravce iz Rezije. Ena od njih je bila o divji babi.*

Neka mati je imela malo detece. Živela je v mali hišici kraj vasi. Njen mož je kot mnogi Rezijani hodil po svetu, brusil nože in škarje ter vezal lonce. Le od časa do časa je prihajal domov. Žena je doma sama obdelovala zemljo in skrbelo za kravico, ki je družinici vsak dan dajala mleko. Ko je šla delat na polje, je svoje dete položila spat v zibelko in zaklenila hišo.

Nekega dne pride s polja in najde hišo odprto, svoje hčerke pa ne najde v zibelki. Prestrašena jo začne iskat. A glej, v kotu na tleh leži otročiček, ki gleda prestrašeno v ženo. Ona vzame otroka v naročje in si ga ogleda. Bila je deklica, vsa objokana, vročična in bolna. Žena jo je nesla v kuhinjo in ji skuhalo čaja iz kamilic in kumne. Ko je popila čaj, se je umirila. Žena potem prinese še mleko iz shrambe in otrok ga rad pije. Žena začne božati ljubko detece, ki kmalu zaspi. Ko se zbudi, ga sleče, okopa in mu obleče čisto srajčko. Deklica se počuti dobro in zdravje se ji vrača.

Drugega dne žena nese otročička pokazat v vas. A nobeden ni vedel nič o njem in nobeden ni videl, da bi prišel kak tuj človek v vas, ki bi prinesel ali odnesel kakšnega otroka. Žena močno žaluje za hčerko, a neznan otročiček se hitro privaja novi materi.

Tako mine teden dni in žena še vedno nima glasu o svojem detetu. Neki pred-

večer sedi pred hišo in vsa potrta misli nanj. Naenkrat zasliši visoko v senožeti glas, ki kliče in toži: "O, dušice maju!..."

Ko detece v zibelki zasliši ta glas, začne glasno jokati. Žena takoj spozna, da divja baba išče in kliče svojega otroka. Če ji ga bo vrnila, bo mogoče dobila svojega nazaj. Hitro obleče jokajoče dete in ga nese tja gor, od koder je bilo kar naprej slišati vzdihovanje: "O, dušice maju!..."

Ko žena pride blizu, zasliši svojo hčerkico jokati. Gleda in išče, kje bi bila; kmalu jo najde kar na tleh v travi, živo in zdravo. Na isto mesto položi otroka divje babe in začne klicati njegovo mater. A vse je tiho, le otročiček joka v travi.

Žena, vsa srečna, da ima v naročju spet svojo ljubo hčerkico, gre počasi navzdol proti domu, obenem pa pozorno poslušša in sliši, da je zgoraj kmalu utihnil jok. Divja baba se prej ni hotela prikazati, šele sedaj je prišla po svoje dete, ki je po zaslugi dobre žene ozdravelo.

Ko žena že v mraku pride v vas, gre najprej pokazat svojo ugrabljeno hčerko sosedu in ga prosi, da bi šel z njo na njen dom, ker se je bala biti sama v hiši. Še isti večer pa se je vrnil tudi otrokov oče spet domov in kar ni mogel verjeti ženi ni pripovedi o ugrabitvi hčerke, vendar je tudi sosed to potrdil. Oče je privarčeval toliko po svetu zasluženega denarja, da bo družina vsaj nekaj časa živela brez skrbi za vsakdanji kruh.

Ko je žena zjutraj vstala in odprla vhodna vrata, je našla na pragu kepo zlata. Tako se ji je divja baba oddolžila, ker ji je ozdravila in vrnila otroka. Poslej očetu sploh ni bilo več treba po svetu in srečno so živeli vsi skupaj doma v svoji mali hišici kraj vasi.

## NA SPOMENJ OD MIA OČE

CATIA QUAGLIA

To jě bilo ninki nur tu-w ni vasy, tu ki jě živil den kraj, ki an jě mël no lipo, lipo šćī, ki na mēla lita za se poračet.

Tadej oća bil počel šejet mēs wsěn krajěn, ki so bili öspudji od te bližnje doline ano ni so mēli sīne za ožanyt, da an ma wōjo ömožit njaa šćī.

Jě počalo parajet tadej karjē sinuw, ki ni so tēli jo poznet, mo tej ni so jo vīdali, ni so pa ostali slabo, zajtō ki na jě bila basana skūl.

To jě bilo fis škōda, zajtō ki ci na na bēšē mēla itē skūl, na tēšē byt fis lipa.

Na jě bila visoka, sūica, na mēla öči tej nēbē ano ne lase, ki ni so se ji svitili tej suncē.

Mo ko ni so zdovēdli, da za doto na cē mēt wso ves, wso zēmjo, tu ki so se pasli mijarji owci, kozi ano kraw, jě bilo pet mlīnow ano štiri sjēje, ki ni nīso bili rat za wsē to žīto, ki bilo za zamlēt wsaki dīn ano za wse te lode, ki so owdalūwali ölcarji, ni so bariwali öco roko od šćare.

Kraj, ki an jě bil se konsajel ziz wsēmi tēmi bojē öštot midii od taa tīmpa za öšćapet šćī, čenče nalēst nine midizīne, da na jo öšćapej, an jě bil šel nejzad ta ni parlitni žanē, ki na znola wse trave, wse smōle, wse rože, wse wōde ano na je doparawala za öšćapet ano vibronit jūdi ano živīno od bole od žwota. Isa žana jě mu rakla, na di:

– Jě na soma rič, ki na cē öšćapet wašo šćī. To jě ta wōda, ki na se nalaža tu-w tin pēncavin dulē.

Ko an jě čol, an jě pa se smlidil, ki an vēdēl, da niden vilaža žīw od itaa dula ano wmej ona bo öšćapala njaa šćī.

Mo benk, an jě si pomīslil:



– Ja na bon mœel, mo wsy ti mlodi, ki ćejo mo šćĩ, ni pravejtě ony tyt po to wõdo ta-w te dul.

Jě pečěl tadej parajet den mlodi, ki těšě jo ožanyt ano kraj jě mu rěkel:

– Ći boš parněsel ito wõdo, ki se nalaža tu-w tin pěncavin dulě ano boš ošćapel mo šćĩ, ti Ći mět nju ano pa wso mo rōwbo. Mo – an jě rěkel – ti si mlod ano na boš wěděl, da ko dōjděš ta-w ito dolīno, meš jo prajtyt wso, čencě wmej se obratit, pa Ći to bo ti pělo. Pa Ći boš čol tve jūdi, ki so wžě wmorli, ki te kličajo, ně se obratit, šinō ti Ći ostet w paćy. Wžě karjě judi jě šlo ano ni nīso paršly nozět. Na stu wmej se wstavit.

– Račita mi pot – jě rišpundel te sīn – ki cōn dabrō se ranġet ja ano za den tēden cōn prīt spet sě.

An šel tadej ano an jě se ġal po poti. Sri poti an jě se wstavit ano počyl, zajtō ki bila wžě nuć. An jě došel won na wor tu-w pojūtrě ano rizlizel nutor ano dōpō an jě došel tu-w dolīno. Ito an jě spet počyl ano dōpō an jě se ġal po poti.

To mu pělo na ves las, to jě mu zwīzgalo, to a klicalo za jīmě ano a nī bil nonći pul poti, ki an jě se obratit ano an jě paršel w pěnc.

Jě bil se rivel tēden ano bil wžě pa počel te drūi tēden ano od sīna so nī wědlo ano čūlo nikar.

Jě se dikundył tadej ta krajo den drūi sīn ano an jě rěkel: – Ja be těl roko od waše šćare.

“Mo Benk – rěkel kraj – Ći ti boš ji parněsel wõdo, ki se nalaža ta-w tin pěncavin dulě, da bojo ji prašle skūle, ti Ći mět nju ano pa wso mo rōwbo. Mo te owizawen. Od taa dula nišći wmej paršel nozět. Wžě den mlodi sīn jě šel nes tēden ano an nī nozět.

– Ja dabrō vin, ki ġalě to jě mōj bratěr. Mo ja si bō mōćen ano vin, da kako myn dēlet.”

– Te lōpo prōsin – jě rěkel kraj – wari se.

– Na stutě mět moltre zo-me. Orě na den tēden cōn spet prīt. Vīditě invěci, da bodi wsě pront za ko prīdēn, da se paraćej na walīka fjěšta za me žanītke.

– Benk – an jě si mīslil kraj – an jě ovancen ano to mōrě byt kej prow, ki tadej an čě dorivet, tu ki an bo těl, ano an čě pa warwet mo šćĩ ano ves mōj dum.

An jě tadej se špartyl ano tej te drūi bratěr an jě noradil ito pot ano ko an jě došel ta-w iti dul, an jě došel trī kwarte poti, mo to mu dēlalo wse čisto rěči, ki an nī dorivet tyt na ta-prid, an se obratit ano an paršel w pěnc.

Jě prašel ves tēden ano kraj an nī viděl nozēt taa mlodaa ano an spet se čūdil ano pa se wtožil, za wōjo šćare, da na na bo več ošćapala.

Jě tadej se mu pražantel den drūi sīn, mlod ano fras, wse rizberjane lase, ano an jě smārděl di kōnj ano pa isi te mlodi jě barel krajo roko od šćare.

Kraj ko an jě a viděl an jě si popomislil: – Benk, kako an ma dorivet isi bō sīn, či nonći te drūa dwa mōčna ano prawa sīno to nī dorivalo. Isi, ki an jě wbō ano a na bo pa wēděl ano znel swēta, kobej a ma dorivet dēlet? To liwčē, da an spet pōjdě ito, od tu ki an jě paršel.

An jě mu rēkel, an di: – Mōj sinyč, twojy ti tšnji ni te bojo mēli trēbē, tī si mlod, meš dēlet, meš živīno za wredit, kobej te parnoša izdē ?

Ja – jě mu rišpundel sīn – čon dabrō waši šćarē ano myn wōjo jo ožonyt.

Jě rēkel kraj: Ti mi plažaš, ti si den prawi sīn ano to be tēlo fis mi zadišplažet be tī na paršel nozēt.

An jě mu rišpundel: – Nistē bil dižvari za te drūe dwa sīno.

– Benk – an jě rēkel – či to jě itō, ki tī cy, tacy ano da Bu ano wse te dušičice ti waritē pot.

Itako an šel ano ko an jě došel prad dul, an jě se wstawił ano se potowel.

Drūi din, pojūtrē an wstel ano an jě wzel no wējo od beke ano an noradil šejst moji štopulow ano an jě si gāl dwa nu w wua.

Ko an bil pront, an jě se gāl po poti ano purkurjel prajtyt ves dul.

To jě mu zwizgalo wun par wuo ano to jě a barlinolo, itako mōčen, ki bil witēr, mo wun rūdi šel. Mloka mu se bližila rūdi bō več, šinki an jě jo došel. An se parnol ano an wzel wōdo tu-w dvi moji flašici, ano tadej an spet šel na nozēt.

Ko an jě došel taa pyrvaa bratra, an jě a wezel ziz no worco ōkol žwota ano an jě skapnol nu mojo od ise wode od ne flašice, ki sīn jě spet se odživil ano an jě a potenol ta njamo nu mu pomaičnol, da an na stu se obratit. Dōpō an jě mu gāl dwa štopula, ki an bil noradil pojūtrē nu w wua.

Ōbadwa sta šla na ta-brid ano sta došla ta tamo drūamo bratro. Ano pa ziz njān an jě noradil tej ziz tin drūin bratron ano itako an jě je dikundyl se stron dula.

Ko ni so došly, an jě se rizwezel ano jīma skūel ano ko so se spočīli ano se najēdli, so šly spet damu ano so se pražantali wsy ta krajo.

Ko kraj jě viděl wse trī bratre, an jě ostel, mo s potjo an jě je poklicel ta njamo ano an jě barel: – Kiri od wes jě parnēsel wōdo: tī, ki si šel te pyrvi? – an jě barel taa pyrvaa sīno.

Isi jě parnol lawo.

– Si tī, ki si došel ta mloki, ko si se špartyl te soont? An barel taa sridnjaa bratra.

Pa isi jě parnol lawo.

An di kraj tu-w taa trětnjaa sino: – Si bil tī, kožě ?

An jě rěkel: – Pa cí na těště mi det naa fronka, to si bil ja, gó, ki si dorivel ta mloki ano si pa odživil me dwa bratra, ki sta bila w paćy.

Ki gálě isi sīn an jě bil boet tej te drüe dwa bratra, mo an nī se kazel. An radě dělel ano an těl dobrō wsěn živīni zajtō an odył pa wun ta liwo ovarnet je.

– Injyn – an di – naejtě, da ja vīdi wašo šćī ano da morěj pa jo ošćapet ziz iso wodo. Ki an těl vīdět, cí šćī ma a tět.

An šel, tej an bil, ves fras ano rizberjěn ano brado zaraščano, ano ko šćī jě a vīdla, na pa s potjo se mu skrīla. Mo wun ziz pacincijo jě jo wmol ziz ito wodo ano tadej an jě pa šel. Ko na jě ošćapala orě na den tēden, na jě mu poslala mēs da an přīdi, ki na be mēla mu romonyt, ki na tēla a baret, cí an be těl jo ožanyt, pa cí na mīslila, da to jě den wbōi.

Tadej an jě se pražantel lōpo oblačěn ziz no lipo bilo srakico ano ne awrave bature, ki so mu se svitili ano krowato ano braese, ki bil noradel den žnjīder, nejbojě znen ta-na světo, ano ne světle čriwje, ki bil mu noradil šuštěr, ano den awravi orlej ano tadej kōj dōpō an jě ji nawadil, da či to jě.

Itako to se pōračilo ano to zvasalēlo wso ves ziz no lipo fjěšto.

Ano wsakě lēto tadej so jo narejali rūdi iti din, tadej pa se odiwel partun od rada ano wsak mōel wlēst.

## VIGJOLNU ZA SPOMIN

REMO CHIABUDINI

Je riedko srečat človeka takuo veselega ku Vigjolna tisto vičer, ki se je uarnu dol od Čedada vas oflokán od niešnih bandier, an kar je rivu stopnit tu njega vas, je zbrau kupe vse moči, ki so mu ble ostale, an neusmiljeno je zagarčiu: – *Abile! Abile! Ju-huj!* –

Na tolo vižo je prehodu vse landrone od vasi za oznanit tele njega nou stan an naposebno je opieštu pred hišo, kjer je prebivala Olgica.

Tisto jutro Olgica mu je bila napravla adan liep pušjac an ga puntala na škrice od jope: tuole je bluo znamunje, de niek se je zorilo v njih sarcah, an kadar ga je zaslišala takuo veselo vriskat, je poskarbiela h oknu an naglo odmaknila tendino, an tekrat se je pomisinla, kar ji je pravla nona, de *“Tek je dobar za kraja al za krajico, dobar bo tudi za devico.”* – *Abile! Abile... Juhuj!* –

Adno lieto je bluo preca pasalo, odkar Vigi je biu konškrit, pošjali so mu “kartolino” an muoru je iti za sudada. Kajšan tiedan buj pozno so mu dovolil iti damu na “permeš” an za odnest domačo oblieko.

Skarbeu je pruoť njega duomu an dol po vas, polaštani s kamanjan od Nediže, je cvikalo an škripalo tarkaj bruc, ki je imeu pod čarievjah.

Paršu je v njega hišo an parve dielo je sneu klabuk ta z glave an proč odtargu tod “napine” niešno kakošjo pero an na nje prestor je ušpiknu adno lepo an dugo plumo sakolovo, ki jo je branu puno cajta ušpiknjeno za kvadran od parvega obhajila.

Lepuo se je nakasieru pred špieglan, klabuk glih no malo na stran, an se je pobrau pruoť hiše od Olgice. Parvega, ki je sreču na pot, je biu Zanut, kateri je hodu s krukjan, so mu bli skrajšal adno nogo gor na Pažubje v cajtu te parve velike vojske, an smehe je vprašu Vigjolna, de ka je ratalo, pa on se je

prešerno napeu ku petelin an ostro odsieku: *"Alpino! Conducente mulo!"*

Vigjolnu so mu bli naročil arzspitnega mula, ga je klicu Cibic, an kadar je imeu parložnost, ga je uozu pojít an umivat če v Nedižo an sta bla preca ratala dobra parjatelja. Vigi je biu zlo veseu, reči so mu šle dobro po pot, sa je imeu murozo, imeu mula an paštašuto buj pogosto ku tan doma.

Znano je, da te liepe reči na durajo na duzin, strašne magle so se mešale v nebu, začela je vojska an Vigjolna so pejal du Grečo, pa tudi tan dol on je preca ušafu pot, ki je pejala k studencu, an uozu mula pit. Par studencu je sreču mlado čečo, ki je uodo točila. Vigi jo je rahlo vprašu nje ime, pa je bluo težkuo se zastopit. Pa no malo po slovensko, kiek po taljansko an puno z rokami mu je dala zastopit, de jo kličejo Vojkica an de an ona ima bratra par sudadih.

Vigi ji je subit objubu, de na bo maj streju tu človeika, an od tistega dne tan v hiš Vojkice je bluo obiuno uode.

Paršu je tist dan, da Vigjolna so pejali na "front", tan je garmielo, buskalo an zvižgalo na vse kraje. Je stuoru polegnit mula na tla an se je parkriu za njega harbat, pa nieka čudna "oblica" je parletielá naravno tu trebuh od mula, žvina je strašnuo zabelila, no malo pocabala an ato je zginla.

Kadar nan je tuole pravu, Vigjolnu so mu se laščiele oči.

Vigi je rivu vse tuole prenest, zima je bila huda, mraz, daž, vietar, snieg an palotole, an je rivu parnest damu celo njega kožo, pa je bila poarmeniela, je biu zbrau malarjo an pleurito. Želeu je videt njega murozo, pa na žalost je zaviedu, de je šla služít če v Milan.

Cajti so bli hudi, je bluo štanto ušafat zaslužak an zdravila an buog Vigi je muoru zapustit pred cajtan tele sviet, pa na njega grobu cveti nimar adan liep pušjac, ku tist, ki mu je bila Olgica puntala na škríc od jope tist veseu dan, ki Vigi je biu konškrit.



v spomin



Kekko



## KAR ČLOVEK LJUBE ŽIVLJENJE

ALDO KLODIČ

Telekrat "nediški zvon" zvoni zaries žalostno. Nam prave, de nas je zapustu eden od narbuojših od nas, nam prave, de je zapustu tele naše revne doline človek, ki je živeu za jih uživat s svojo ljubeznjo, nam širi novico, da je Francoesco Bergnach, naš Kekko, nam dau zadnjo slovo.

Njega piesam, njega poezija nam zna poviedat, duo je biu Kekko, vic in lieuš ku vse besiede, ki jih moremo mi vebrat za ga počastit. Dielo, ki je opravu do zadnjega in ki je ostalo brez zadnje pike, kjer je bluo šele v teku, nas na more ne prepričat, da smo zgubili veliko dragočino, zlatega človeka.

Kekko je biu podpora skor vsega našega diela; skor vse naše prireditve so štiele njega sodelovanje, naj je šlo za tehnične potrebe, od zvoka do razsvetljava, za glasbeno podporo ali za umetniško raven, on je biu vedno prisoten.

Kekko je biu nimar na odru za zavesami, riedko na strani poslušaucev in naj je imeu v roki kladvo ali kitaro, njega dielo je bluo dostikrat narbuj važno, narbuj potrebno in nam je omogočilo narbuojše pardielo.

Pa vse tuole, četudi nam je dosti pomagalo, nie bluo narbuj važni del njega diela. Svojo posebno dušo nam jo je pokazu s kitaro v rokah: nie bluo važno, kje je godu, naj je bluo na odru ali v gostilni, po sejmah ali doma, on je znu, kuo dat muoc vsaki glasbi, vsaki piesmi, ki je tekla v tistim trenutku.

Vsa glasba mu je stala par sarcu, ampak kar je ču našo narodno piesam, se mu je paržgala na luč, ki mu je razsvetlila obraz in sarce in je globoko udarla na poslušauce. Kar pa je pieu svoje piesmi, se je čula v zraku muoc nostalgije do vsega, kar je liepega na sviete.

Tiste, ki nie mu poviedat z besedilom, je dodau z glasbo in vsak, ki ga je poslušu, je razumeu, kakuo čiste in jasne so ble njega ideje in misli in kuo glo-

boko njega čustvo. Se vie, de so mu dost pomal tudi njega sodelauci in prijatelji, kot brat Roberto z ramoniko, Bepo z basom, Nino z bobni in drugi, pa on je biu vezava, ki je omogočila, da po Benečiji se nie zgubila naša liepa narodna glasba v telih zadnjih 25 liet in da se je rodilo puno novega, posebno na našim "Sejmu beneške piesmi".

Če z glasbo je doteku narvic ljudi, z njega poezijo je dosegu narbuj visoka in glaboka čustva. Prebierat donas njega besedila ti zaries stisne sarce. Čuješ muoc težkega življenja, ki se pomaga za na prepast v veliko rupo neveljavnosti, v veliko tamo obupa, v tragedijo pogubljenja in uničanja. Vse tuole z veliko lju-beznjo do življenja, ki veže vse njega dielo.

Od vsega začetka "*za te piesam bom pieu*" išče no dušo ki naj jo misle kot on, in jo išče in tarpi, dokjer jo na udobi. "*Poviej mi vse tiste/ki ist se upam čut/poviej mi, de se boma/videla an dan*" kliče na vso muoc pa ..."*sam pošju mojo željo/je paršla nazaj/z praznim rokam...*". Nazaj se zaderè "*štupienjo za štupienjo/gor po dugi pot...*" se bliža priblisk tudi za anj. "*Ist te prosim, o muoj Buog*" je upanje, ki premaga tamo, in če niesta še razumeli, "*od boliezni ist bom ust/od spanja ist bom ust*". In takuo je bluo, on je vstu in premagu tisto tamo, ki ga je težila. In je paršlo upanje v buojše dneve: "*Vier mi /kar si ti nardiu/nanucno nie bluo*". In tudi on je najdu svojo dušičo: "*na našim ognjišču/naš oginj gori/novo ognjišče v Benečiji...*".

Kupe s Chiaro se mu je potalažla tudi duša "*molimo/kier videm,/ de buj veseli smo mi/ ki buj počaso in skup smo hodil...*".

Tela je bla težka pot našega Kekka do uresničevanja svojih misli, ki jih najdemo v zadnjem kote njega diela "*Angel božji varuh moj/bodi vedno ti z menoj...*"

## FRANCESCO BERGNACH, NAŠ CHECCO

IOLE NAMOR

Od sobote, 17. novembra, se v Benečiji počutimo dosti bolj šibki, skromni in obubožani. Zgubili smo kulturnega delavca, ustvarjalca, mladega moža, ki je bil eden od glavnih protagonistov beneške kulturne pomladi, svoj izviren pečat pa je vtisnil še posebej v sodobno glasbeno ustvarjanje v Benečiji. Komaj 49 let star je Francesco Bergnach, naš Checco ali – kot se je zadnje čase podpisoval – Kekko za vedno zaspal v videmski bolnišnici. Zaman se je več mesecev boril proti neizprosnosti bolezni tudi s tem, da je le naprej ustvarjal in neumorno delal na kaseti svojih pesmi, ki jo je načrtoval za prihodnje mesece.

V Benečiji je bil eden od prvih mladih "kontestatorjev", ki je prelomil z ustaljeno tradicijo, pa ne le zato, ker je imel dolge lase in ker je sledil glasbenim izzivom, ki so na prelomu med šestdesetimi in sedemdesetimi leti prihajali iz Anglije in ZDA. On je bil drznejši, pisal je svoje pesmi v slovenskem dialektu in to je bilo za beneški prostor prelomno. Bil je simbol preloma s tradicijo, ki je pomenila zanemarjanje in ponižanje domače slovenske besede. On jo je nasprotno vključeval v moderne glasbene tokove.

Checcovo ime je neločljivo povezano z najbolj priljubljeno beneško kulturno prireditvijo, s *Sejmom beneške pesmi*. Njegovo ime se pojavi že na drugem Sejmu, leta 1972, ko je prireditev potekala na odprtem, na gradbišču telovadnice na Liesah. Kot kantavtor je predstavil dve pesmi, *Za te* in *Misel za te*, njegova skupina *The asteroids* je pa spremljala vso manifestacijo. In od takrat je bilo vsako leto tako. Njegov ansambel je spremenil ime in postal SSS, v njem so se godci zamenjali, *Senjam beneške pesmi* se je spreminjal in rastel. Edina stalnica, rdeča nit, ki je držala vse skupaj, sta bila Checco in Aldo Clodig. Checco je bil avtor in kantavtor, bil je tudi neke vrste mentor za mlade beneške

pevce in godce, saj jih je spremljal in jim pomagal. Brez njega ne bi bilo *Sejma beneške piesmi* in ne bi bilo niti kaset, ki od leta 1985 spremljajo življenje beneških ljudi in bogatijo zaklad naših domačih pesmi.

Napisal je desetine in desetine pesmi, tudi v italijanščini, in njegov je tudi znameniti *Nediški zvon*, ki je več let na valovih *Radio Trsta A* naznanjal začetek istoimenske oddaje v beneškem dialektu. Svojo prvo kaseto kot kantavtor je pripravil leta 1985 z naslovom *Za se na jokat*, še prej pa je izdal morda najbolj priljubljeno kaseto, ki je kdaj izšla v Benečiji: *Naš Božič*. V njej so zbrane beneške božične pesmi, ideja o kaseti in številnih božičnih koncertih v cerkvi v Podutani se je pa rodila v popotresnih mesecih pod šotorom, ko je Checco igral na kitaro, okrog njega pa so se starejši in mlajši ljudje borili s strahom pred prihodnostjo tudi tako, da so se opirali na beneško ljudsko in tudi cerkveno pesem. Pel je sam in v duetu z Anito, Anno in zadnja leta še najlepše z ženo Chiaro, Furlanko, ki je z njim vzljubila tudi beneško pesem.

Od Checca smo se poslovili v torek, 20. novembra, zjutraj v Podutani, a njegova pesem bo vedno živela med beneškimi ljudmi doma in po svetu.

Njegove pesmi so objavljene v brošurah in na kasetah *Sejma beneške piesmi*, ki jih je sproti izdajalo K.d. Rečan z Les, v zbornikih "Pustita nam rože" (ZTT-EST) in "Pustita nam rože 2" (K.d. Rečan, K.d. Ivan Trinko), v Trinkovem kalendarju za leto 2001 (K.d. Ivan Trinko) in še v brošuricah pesniških večerov "V nebu luna plava" (K.d. Rečan).

Spomnimo se Checca s pesmijo *Vsako večer*, ki je bila napisana kot sad skupinskega dela pod psevdonomom K.A.P.U.S. za *Senjam beneške piesmi 1989* in mu je bila zelo pri srcu, in še z zadnjo pesmijo *Brani me*, ki jo je napisal za *Senjam beneške cerkvene piesmi 2001* in sta jo pela skupaj z ženo Chiaro.

## VSako VIČER

K.A.P.U.S.

Vsako vičer, kar ist grem spat,  
muorem šigurno kiek napisat,  
de se bom zmislju jutre, drug dan,  
ka j' za narest, kajšan bo dan.

Vsak človek v svojim življenju  
muore v pamet kiek napisat,  
de na pozabi na tiste reči,  
ki so mu h nucu an ki želi.

Pa tudi ti ne pozabi,  
de v ti dolini si se rodiu,  
de še vse rože bojo jokale,  
če ti pa zdaj jih zapustiš.  
Ne pozabi na tvoje navade,  
ne pozabi na tvoj jezik,  
ne pozabi na smrieke zelene,  
tud na slaviča opunoči.

Vsako vičer, kar ist grem spat,  
muorem šigurno kiek napisat,  
de se bom zmislju jutre, drug dan,  
ka j' za narest, kajšan bo dan.

## BRANI ME

FRANCESCO BERGNACH – KEKKO

Donas pa viem,  
de niesam sama,  
imam Tebe nimar z mano,  
vedno me varješ  
in roka tvoja  
nimar me brani  
od hudega.

Angel Božji, varuh moj,  
bodi vedno Ti z menoj,  
v težavah, k' so oku nami,  
od vsega hudega me brani.

Brani me od hudih ljudi,  
od nauošljivost, od nebržnosti,  
brani me od vsieh tistih, ki  
naše preteklosti čejo pozabit.

Angel Božji, varuh moj,  
bodi vedno Ti z menoj,  
v presitost, ki je med nami,  
od vsega hudega me brani.

Donas pa viem,  
de niesam sama,  
imam tebe nimar z mano,  
vedno me varješ brez poprašat,  
al sam vriedna ljubezni tvoje.

Angel Božji, varuh moj,  
bodi vedno Ti z menoj,  
vsaki dan in noč ostani,  
vsega hudega me brani.



DR. JOŽA LOVRENČIČ  
Ob 50. obletnici njegove smrti, 1952

IVAN RUTAR

Letos v mesecu decembru bo potekalo 50 let, odkar je umrl dr. Joža Lovrenčič, ki je med nami, med Primorci in Slovenci nasploh zelo malo poznan. Med nami pravim zato, ker je bil prvi beneški sosed, doma iz Kreda, lepe vasice hitro gor od Robiča, ravno pod cesto, ki pelje v Breginj.

Doma je bil iz revne domačije, ki se ji je reklo pri Košanovih. Krejci ali domačini iz Kreda so Jožo klicali po domače Pepi Košanov, kar je na Tolminskem in Kobariškem, pa tudi v Benečiji zelo v navadi posebno za mlajše; namesto Jožef, Žef ali tudi Zeha so rekli Pepi ali Bepič.

Joža se je rodil 3. marca 1890 očetu Jakobu (živel je od 1858 do 1925) in materi Tereziji, ki je bila doma iz sosednje vasi Potoki. Pred poroko se je pisala Danjelič, rodila se je istega leta kot njen mož Jakob, a je umrla leta 1914. Poleg prvorojenca Jožefa sta imeli še hčer Terezijo in sina Antona. Družina je bila zelo revna. Oče Jakob je hodil vsako leto drvarit po gozdovih Bukovine, na Bavarsko in v Bosno. Tako je lahko preživel družino in plačeval dolgove.

Pesnikova otroška leta so potekala doma v Kredu v velikem pomanjkanju, toda ob topli materini ljubezni. V nepopolni šoli, ki je bila takrat v Kredu, je Joža kazal izredne talente. Na srečo so imeli takrat v Kredu imenitnega duhovnika, ki je opazil dečkove darove ter ga začel sam učiti nemščine in pripravljati starše, naj dajo Jožo naprej v šole. Ker sami niso imeli potrebnega denarja in drugih sredstev, se je ta dober pastir svojih faranov obvezal, da bo za vse poskrbel on sam. Ta duhovnik je bil Jakob Fon, doma od Fonov, v hribovskem zaselku Kolo-vrata nad vasjo Kamno.

Rodil se je leta 1852, umrl pa je leta 1917 v Kredu, kjer je tudi pokopan. Vsa leta študija mladega Jože je skrbel zanj. Pomagal mu je materialno in tudi



duhovno. Ko je Joža zapustil Goriško semenišče in šel študirat v Gradec slovenščino in latinščino, mu gospod Fon ni nič zameril, še naprej sta bila prijatelja. Kasnejši profesor in dr. filozofije Joža Lovrenčič mu je bil za to vse življenje iskreno hvaležen.

Joža je imel komaj deset let, ko ga je duhovnik Fon peljal iz Kreda peš v Čedad, odkoder sta potem mimo Krmina ob vznožju Slovenske Benečije prispele v Gorico. V malem semenišču Alojzijevišča v Gorici je potem dan za dnevno hrepenelo mehko otrokovo srce čez Benečijo in Matajur v dolino Nadiže, ki je šumela pod njegovo vasjo Kred.

V šoli je izkazoval veliko nadarjenost. Včasih mu je bilo hudo, ker so ga sošolci žalili z vzdevkom Kotar, pa se je tudi tega privadil in kmalu so vsi spoznali, da Kotar lahko prekosi vse po znanju in po trdnosti značaja, zato so ga začeli spoštovati in vsak bi bil rad njegov prijatelj.

Pesmi je začel pisati že zelo zgodaj. Spoznal je tudi, da ni poklican za duhovnika, zato je zapustil semenišče in nadaljeval gimnazijo do končne mature. V tem času je preživel veliko težkih preizkušenj, toda s trdnim in nepopustljivim delom je šolanje v Gorici uspešno dokončal in nato, kot smo že povedali, nadaljeval v Gradcu. Tu je leta 1914 opravil šole za profesorja slovenščine in latinščine, leta 1915 pa še doktorat z disertacijo o znamenitem slovenskem duhovniku, pesniku, šolniku, vsestranskem naprednjaku in planincu Valentinu Staniču (1774-1847) iz Bodreža pri Kanalu.

Kot mlad profesor je začel učiti na gimnaziji v Gorici in v Trstu, toda kmalu ga je čas prve svetovne vojne pregnal s Primorske, na katero je bil navezan z vsem srcem, v begunstvo na Gorenjsko. Z njim je šla tudi družina njegovega dekleta Antoniette Manzoni. Bivali so v več krajih in leta 1915 se je z Antonietto poročil. Imela sta potem pet otrok, sina Jožefa in štiri dekleta. Po končani prvi svetovni vojni je bil tudi zastopnik Goriške v začasnem narodnem predstavništvu v Beogradu in član jugoslovanske delegacije na mirovnih pogajanjih v Parizu. Leta 1922 se je za stalno naselil v Ljubljani, kjer je poučeval na več gimnazijah. Bil je priznan kot dober profesor in književnik, kajti veliko svojega časa je posvečal pisanju pesmi in drugih del. Že kot mladenič je objavil veliko pesmi v raznih slovenskih revijah, predvsem pa v *Domu in svetu*.

Prva njegova imenitna pesem, ki jo pozna in poje ves slovenski svet, ne da bi vedel, da jo je napisal Joža Lovrenčič in uglasbil Zorko Prelovec že 1910. leta, je bila *Jaz bi rad rudečih rož...* Objavila jo je (1905) književnica in urednica študentskega lista "*Domači prijatelj*" Zofka Kvedrova in mu za pesem poslala celo honorar 3 krone. Takrat je Lovrenčič imel komaj 15 let.

Kot človek, profesor, pesnik in predvsem izreden družinski oče je bil Joža Lovrenčič tudi velik rodoljub, Slovenec v pravem pomenu besede in zelo pobožen katoličan.

Svoj gnev in upor zoper fašistično raznarodovanje Primorske je izrazil jasno in dokumentirano v obsežni knjižici "*Slovinci pod Italijo*", ki jo je izdala *Slovenska straža* v Ljubljani leta 1928 pod pisateljevim psevdonimom "*Cronista Sontiacus*", in še v drugih delih.

V vojnem času je poučeval na Poljanski gimnaziji v Ljubljani. Tedaj je leta 1944 poleti dobil klic iz njegove ljubljene Gorice, v kateri so vladali Nemci in italijanski fašisti, naj pride v Gorico, kjer bodo po več kot 25 letih z dovoljenjem nemških oblasti ponovno odprli slovensko gimnazijo, da bi bil njen ravnatelj. Bil je pred hudo odločitvijo, zapustiti službo in družino in se podati tako rekoč volku naravnost v zobe. Dobro je vedel, da se Italijani z novo slovensko gimnazijo ne bodo strinjali. Toda nepopustljiv notranji čut slovenstva, želja po popravi krivic, ki jih je naredila fašistična Italija slovenski Gorici in vsej Primorski, in skrb, da ne bi pustil na cedilu za slovenščino gorečih goriških prijateljev, ga je premagala. Odločil se je in 6.11.1944 so v zgradbi osnovne šole v ulici Cappella pričeli s poukom v slovenskem jeziku. Gimnazija, katere ravnatelj je bil dr. Joža Lovrenčič, je imela 169 dijakov iz Gorice in okolice. Poučevalo je 16 profesorjev. Ravnateljev namestnik je bil dr. Alfonz Čuk, ki je poučeval grščino. Žal je večina dokumentacije bila po vojni uničena, toda še dandanes žive znameniti ljudje, kot je novogoriški književnik Marjan Breclj in drugi, ki vedo povedati, da ima zasluge za to, da še dandanes živi na Goriškem, Tržaškem in v Benečiji slovensko šolstvo prav dr. Joža Lovrenčič, ki je bil po vojni v Ljubljani zaprt in pred vojnim sodiščem obsojen na zaporno kazen tudi zato, ker je bil ravnatelj slovenske gimnazije po nemški odobritvi; sicer pa ga je OF tožila, da se ni držal kulturnega molka, ki ga je zapovedala OF, ki pa jo je vodila KP Slovenije. Dr. Lovrenčič pa je bil odločen antikomunist, čeprav tega

ni nikjer javno izjavljal ne v tisku ne z živo besedo. Tudi ne na tritedenskem tečaju slovenskega jezika za učitelje Slovence v Tolminu in ne na tedanji slovenski gimnaziji v Tolminu.

Pisateljev sin Jožko, rojen v Podnartu 1921. leta, je bil kot študent pri domobrancih v Kobaridu, toda bil je referent za kulturo. Ni hodil na bojne pohode. Z očetom sta v Kobaridu ustanovila prosvetno društvo "Simon Gregorčič" in razvila slovensko zastavo, seveda brez "rdeče zvezde". Sinu je uspelo konec aprila 1945 zbežati v Brda še pred razpadom Nemčije in tam deloval kot slovenski učitelj v Cerovem, v Šempolaju in v Slivnem na Krasu; potem je delal pri časopisu *Demokracija* in na *Radiu Trst II*. Leta 1950 se je odselil v Argentino, kjer je umrl leta 1992.

Iz zaporov so dr. Lovrenčiča rešili ugledni pesniki in pisatelji Fran Saleški Finžgar, Beno Zupančič, Edvard Kocbek in drugi.

Nova ljudska oblast svobode mu je zasegla vse premoženje, ogromno knjig, odvzeli so mu vse državljsanske pravice in ga pustili na cesti brez službe.

Od vsega gorja se mu je hotelo zmešati. Bilo mu je hudo. Toliko dela je opravil za slovenski narod, sedaj pa je popolnoma zavržen in očrnjen kot sovražnik slovenskega ljudstva. To nezaslišano krivico je globoko v sebi začutil takrat tudi že preganjani književnik Edvard Kocbek, ki je bil vso vojno v partizanih kot predstavnik slovenskih krščanskih demokratov. Napisal je prošnjo (9.10.1950) takratnemu ministru za prosveto Tržačanu Ivanu Regentu, naj se vendar potegne za svojega rojaka pesnika in pisatelja Lovrenčiča, ter naj mu poskrbi vsaj majhno denarno podporo. Zagrizen komunist Regent pa je na rob Kocbekove prošnje z velikimi tiskanimi črkami napisal: NE!

Vsa Lovrenčičeva dela (kar 12 imenitnih in obsežnih del je prišlo na Index librorum prohibitorum) so bila na listi prepovedanih knjig in tako je zatonil v pozabo.

Duševno strt in bolan je 11. decembra 1952. leta umrl v Ljubljani, star komaj 62 let. Pokopal ga je pisatelj in njegov prijatelj France Saleški Finžgar. Pogreba se je udeležila vsa kulturna Ljubljana, razen ekstremnih komunističnih sil, in to zato, ker je bil ugleden in pošten slovenski kristjan in katolik.

Ponovno so svobodno začeli o pomembnem književniku razmišljati in ga Slovencem obupati v spomin v rodni Sloveniji kot velikega in pomembnega književnika šele po osamosvojitvi Slovenije leta 1991. Nikoli pa ga niso pozabili Slo-

venci v Gorici. Goriška Mohorjeva družba je ponatisnila že veliko njegovih del in jih tako predstavila celotni sedanji slovenski javnosti.

Dr. Joža Lovrenčič je bil vedno povezan tudi z življenjem Benečije in njenih ljudi. O tem pričajo dela: *Spomini na Beneško Slovenijo* (1916), *Beneška Slovenija* (1917), *Beneška basen* (1920), *Vremenoslovci* (Beneški motiv), *Marija s Stare gore* (1945), *Maščevanje. Zgodba iz Beneške Slovenije* (1931). Napisal pa je več del, posvečenih velikemu Benečanu Ivanu Trinku-Zamejskemu, in še drugih devet del, v katerih poveličuje pesnika Ivana Trinka in Beneške ljudi: *Zamejskemu ob šestdesetletnici* (1924); *Ivan Trinko-Zamejski (Ob pesnikovi šestdesetletnici)* (1924); *Ivan Trinko: Naši paglavci. Črtice iz beneškoslovenskega pogorja* (1930); *Pesnik Ivan Trinko-Zamejski* (1932); *Ivan Trinko-Zamejski* (1933); *Ivan Trinko, Storia politica, letteraria ed artistica della Jugoslavia* (1940); *Msgr. Ivan Trinko - osemdesetletnik* (1943); *Msgr. Ivanu Trinku Zamejskemu ob njegovi biserni maši* (1947); *Msgr. Ivan Trinko - biseromašnik* (1947).

Svoja dela je objavljajl pogosto pod psevdonimi. Med najbolj pogostimi so bili: Rastko Staroselski, Ksenij Verin, Jason Savilijev, R.L. Košanov, Joža Nadižar in še drugi.

Popolno Lovrenčičevo bibliografijo (popis z naslovi knjig in del ter letnice izida) je uredil Marjan Brecej. Razdelil jo je v glavnem na:

- Samostojne tiske, kot izvirna dela, prevodi (med prevodi je za gotovo eno najlepših del prevod Lorenzinijevega Pinocchia z naslovom *Ostržek in njegovo burkasto življenje*) ter priredbe in uredniško in drugo delo, 27 del;
- Objave v časopisih iz zbornikih (izvirna poezija od 1914 do 1992, vsega 435 del);
- Proza (izvirna dela od 1908 do 1944, vsega 48 del);
- Dramatika (izvirna 1910 do 1933, vsega 10 del);
- Članki, zapisi, ocene (od 1912 do 1956, vsega 148 naslovov).

Poglejmo še nekaj Lovrenčičevih obsežnejših del oziroma naslovov knjig pesmi, povesti, romanov in drugo:

*Deveta dežela* je izbor liričnih pesmi, *Gorske pravljice* je zbirka verzificiranih

pravljic iz daljnih časov Kobariške in Tolminske, *Duhovin* je podobno delo, le da se nanaša na svet Krasa, *Cerovškov gospod* je biografska povest o Valentinu Staniču, *Cesta in njen voz* pa je motivika iz časov križarskih vojn, *Publius in Hispala* je roman iz starorimskih časov.

*Anali izumrlega naroda* opisujejo čase ob koncu Ilirov in Keltov, *Med Scilo in Karibdo* zajema iz Lovrenčičevih mladih let, od otroških časov doma do konca šolanja v Gorici, *Tiho življenje* je zbirka legend, *Pereči ogenj* pa povest iz življenja na vasi. K mladinskim delom štejemo povesti *Tonca iz Lonca*, *Pastir z belo palico* in pripovedko *Ivan Pogumnik*.

Od dramskih del velja omeniti trodejanko *Gorsko življenje*.

Kot urednik je Lovrenčič izdal antologijo *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*.

Pomembna Lovrenčičeva literarno zgodovinska dela pa so: *Pregled goriškega slovstva*, *Goriški memento*, *Slovenska beseda ob Adriji* in *Zgodovina slovenske besede v Posočju*. V rokopisu so ostala še zadnja pesniška dela z naslovom *Nič Niče*, v kateri izpoveduje svojo žalostno usodo po koncu druge svetovne vojne. Med vojno pa je prevedel Ovidove *Metamorfoze*.

O pesniku, pisatelju, dramatiku, kritiku in publicistu dr. Joži Lovrenčiču je od leta 1915 do 1993 pisalo 94 eminentnih slovenskih književnikov in literarnih kritikov. Kljub temu je nad 40 let (1945 do 1991) molka o njegovem bogatem, obsežnem in pestrem književnem delu povzročilo to, da ta izjemni literat do danes v slovenski književnosti še nima pravega mesta in ocene, kam po književnih delih spada, in da je skoraj povsem nepoznan vsej Tolminski, Kobariški, v Benečiji in nasploh slovenskemu ljudstvu.

Ta sestavek naj pripomore k temu, da ta veliki mož slovenske kulture in njegova dela postanejo poznani in se bo tako ves slovenski narod z vsem ponosom začutil še bolj kulturno bogat.

Trinkov koledar 2002 naj tudi pomaga, da med Slovenci spet oživi delo in pomembnost tega po krivici zamolčanega in pozabljenega slovenskega pesnika in pisatelja.

Ta pretresljiva pesem o delu na tujem in ljubečem hrepenenju po ubogem domačem kraju nas prav lahko spominja tudi na Benečane na tujem. Koliko gorja in tudi ponižanjan od gospode so morali prestajati, od ranega jutra do pozne noči.

In trpeti srčno bolečino po rodnem in skromnem domačem ognjišču iz daljne, pogosto zelo krute tujine. Pesnik Joža Lovrenčič je prav dobro vedel za te razmere, ki jih je tudi njegov ubogi oče moral prestajati leto za letom, da je na tujem zaslužil toliko denarja in v domačem kraju lahko odkupil malo sveta za vsakdanjo polento in krompir.

Pesem *Rezijan* je bila objavljena prvič leta 1913 v znameniti slovenski reviji *Dom in svet* v založbi Katoliške bukvarne v Ljubljani. Pesnik Lovrenčič je bil takrat star 23 let in je že študiral za profesorja v Gradcu. Z denarjem, ki ga je dobival kot honorar za natiskana dela po raznih časopisih in revijah, se je lahko vzdrževal, ker od ubogih domačih ni mogel dobiti nobene pomoči, razen srčne želje, da bi srečno in uspešno naredil šole.

#### REZIJAN

zložil Jos. Lovrenčič

Pritisnil je z nogo in žilavi jermen leseno kolo  
primoral je v leno vrtenje in z njim  
zasukal je brus, njegov pobratim,  
in zgubljal se s hitrico krogov v nevidnost in varal oko.  
A ni všel Rezijanu: jeklo je vzelo roko,  
prtaknil ga h kamenu in na široko  
so iskre-kresnice rogaje se soncu letele  
in pesem do mozga pele...

Gospoda so mimo šli. In o ti moj Bog!  
Nervozen izraz so dali obrazu,  
premišljen korak nožic njih in nog  
prešel je v hitrejši tempo, da bi se mrazu  
plebejstva, zvenečemu v pesmi Rezijana,  
odtegnil,  
pobegnil.

Še več: v omedlevico padla bi kurtizana,  
da lahek ji mehek ni čutil opore.  
Zveržen v finesi z laktom bonvivana,  
ki misli galantno je svoje dame zaslutil:

Da v našem stoletju še s tem se nas dražiti more! - -

Noga rezijanova  
se je pregibala  
tiho, prav tiho,  
kakor bi zibala,  
a jeklo je s kamenon pelo in pelo  
in iskre žarelo  
od svežega jutra do trudne noči.

Od svežega jutra do trudne noči  
so hrepenele  
domov so želele  
Rezijanu oči:

O zemlja, o zemljica rodna v daljavi  
uboga si revica in skalovita  
in majhna, z gore te pogled moj preplavi,  
a zemljica, sreča je v tebi, ko dva zaživita  
v ljubezni in ž njo sta priklenjena nate,  
na lastni svet, na ped zemlje gorate...  
Za me, siromaka, nisi imela  
o zemljica, zemlja ne ene pedi,  
ljubezen samo si v srcu spočela  
in moje roke si navadila dela,  
da v svetu  
prijobil dekletu  
in sebi bi srečo in leta vesela - -

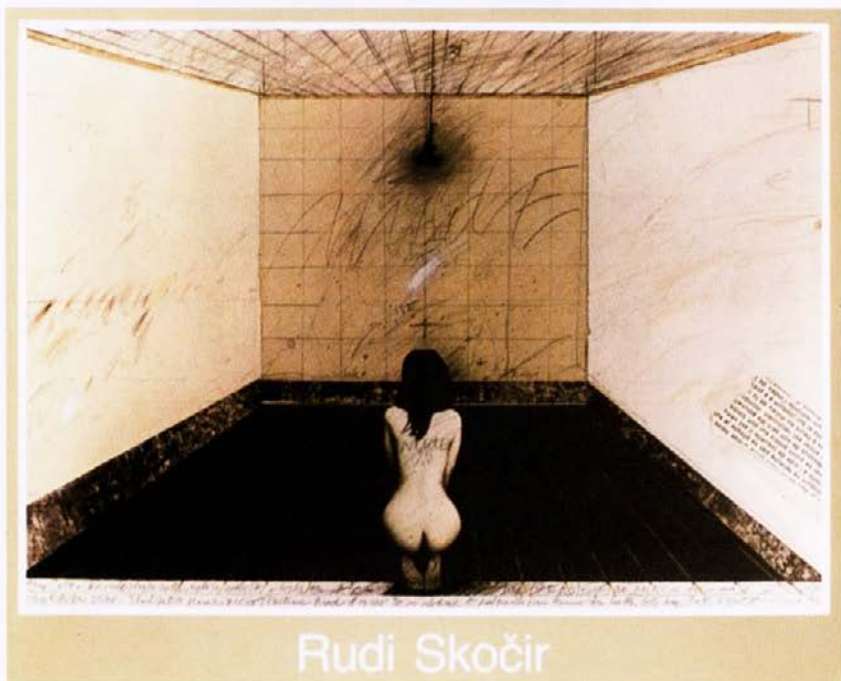
O Rezija, Rezija, mačica rodna v daljavi:  
moj kamen je dosti že jekla nabrusil  
in dosti težav sem okusil -  
več daleč ni čas, ko srce te pozdravi!  
Ped zemlje, da hišico nanjo postavim,  
boš morala dati,  
ped zemlje ob njej, da bom njivico  
mogel skopati,  
ped zemlje, da nanjo ovčiče bom mogel poslati.  
O zemljica, zemljica, ko bom na svojem,  
zavriskam, zapojem,  
in bova si rekla:  
Jaz ženin sem tvoj - Jaz tvoja nevesta!

Noga Rezijanova  
se je pregibala  
tiho, prav tiho,  
kakor bi zibala,  
a jeklo je s kamenom pelo in pelo  
in iskre žarelo  
od svežega jutra do trudne noči!





beneška galerija



Rudi Skočir

# BENEŠKA GALERIJA

PAVEL PETRIČIČ

Menim, da bi bilo primerno, če se nekoliko posvetim zgodovini prve umetnostne galerije v Nadiški dolini. V tem članku bi to poskusil na kratko predstaviti, začeni s prispevkom pristne ljudske umetnosti na področju hišne in kmečke opreme. To je delo številnih nadarjenih ustvarjalcev, ki so na različnih področjih uporabljali surovine, kot so les, kamen, ličje, glina, kovine.

Beneškoslovensko umetnost je preučevalo več avtorjev, med temi arhitekt Valentino Simonitti, občudovalec žal še spregledanega intimnega bogastva skupnosti. K sedanjemu poznavanju te stvarnosti so s svojimi eseji prispevali mnogi naši izvedenci, pa tudi avtorji iz Furlanije in Slovenije.

## I.

Nadarjenost ustvarjalcev Nadiških dolin se je pri celem nizu panog odzvala navdihu razpoložljivih naravnih materialov, po katerih niso segali le za visoke umetniške podvige. Hiše, kmečka oprema, vasi, cerkve, vsakdanji rabi namenjeni predmeti, opremljanje domov in okolice nam dajo zaslutiti, da je umetnik poskusil združiti funkcionalno in estetično. Prijetne oblike, skrbna izdelava, točnost razmerij so poskus vnašanja lepega v vsakdanje življenje skozi človeško kreativnost.

Vendar to še ni vse. V Nadiških dolinah je prav tako prisotna tudi plemenita visoka učena umetnost, ki zajema že arheološke ostanke, dalje pa srednjeveško ter baročno umetnost, kar pričajo v slogu in z izrednim okusom grajene stavbe in cerkve, pa še freske, pozlačeni leseni oltarji, stenske poslikave. Domnevno je prav občudovanje veličastnih umetnostnih stvaritev, premoženja celotne skupnosti, spodbujalo k razmišljanju o bistvu umetnosti in vabilo k posnemanju.

Ohranjenih je še mnogo stenskih poslikav z versko vsebino, čeprav je marsikatera že resneje pokvarjena. Izdelali so jih popotni slikarji, ki so s svojo obrtjo zadoščali želji po lepem v kmečkih domovih. Na stenah so še vidne njih sledi, ki kljub pogosto neuspehim poskusom restavriranja pričajo o umetniškem bogastvu preteklosti.

V novejšem času so se pojavila prva proizvodna središča umetniških predmetov (slik, kipov, lesorezov), kjer so v samoti in večkrat nezadostnih okoliščinah obrtniki in umetniki potešili svojo potrebo po ustvarjanju.

Nekoliko pozneje je vedno bolj občuteni želji po umetniški izobrazbi in poklicnem izpopolnjevanju sledil nastanek šol, tečajev in umetniških ustanov. Umetniška stvaritev, naj bo to slika, kip ali arhitektonski projekt, nastaja odtlej v primerno opremljenih ateljejih, pa čeprav šolskih. Tu se umetnik lahko sooča s samim seboj, sprašuje se o smislu lastnega ustvarjanja ter navezuje stike s publiko in kritiko.

## II.

Sledeči zapiski so namenjeni opisu sedanjih proizvodnih središč, prostorov, ki jim umetnik odstopi dovršen izdelek. Iz obdobja umetniškega ustvarjanja preide avtor v fazo soočanja z drugimi, v fazo organizacije umetniškega proizvoda v smislu njegovega kulturnega in podružbljajočega značaja. Potrebi po poglobljeni analizi umetniške vrednosti kreativnega ustvarjanja so v zadnjih časih zadostile šole, tečaji in umetniške ustanove.

Delovali so in še obstajajo zasebni ateljeji, kjer umetniška stvaritev nastane v zanj najboljših okoliščinah (Paolo Manzini, Cirillo Jussa, Pasquale Zuanella, Giovanni Vogrig, Giovanni Carlig, Giacinto Jussa, Darko Bevilacqua in drugi).

V sklopu *Benečanskih kulturnih dnevo*v, ki jih prireja Študijski center Nediža, je bil 1976. leta v Špetru predviden simpozij o oblikah umetniškega ustvarjanja skozi zgodovino v Beneški Slovenji. Na simpozij so bili povabljeni Gian Carlo Menis iz Buie in Emilijan Cevc iz Ljubljane, prireditve pa je bila zaradi potresa odpovedana in prestavljena na sledeče leto.

Z uvodno razpravo profesorja Naceta Šumija je bila 20. maja 1977 odprta raz-

stava "Giuseppe Stulin in 12 umetnikov samoukov". Izšla je tudi brošurica, ki jo je predstavil čedadski slikar Aldo Colò. To je bila posmrtna razstava, posvečena tenkočutnemu slikarju samouku Stulinu iz Gorenjega Tarbija, ki se je pozneje izselil v Francijo in Ameriko. K ustvarjanju ga je gnalo prepričanje, »da mu slikarstvo predstavlja ključ za razumevanje lastnega ljudstva in domovine« (A. Colò). Pomemben dosežek razstave v dvorani Belvedere je bila tudi ustanovitev *Društva beneških umetnikov*. Sodelovali so: Giovanni Vogrig, Giovanni Carlig, Loretta Dorbolò, Gianni Osgnach, Sergio Cernoia, Giovanni Chiabai, Giovanni Coren, Romano Cromaz, Guido De Vora, Daniela Fraccaro, Giacinto Jussa, Franco Zuodar.

### III.

Prva galerija v Nadiških dolinah je bila preprost kmečki prostor, vinska klet družine Bobič, kjer so za vzdušje poskrbeli velika preša in stari, od saj očrneli tramovi. Galerijo je opremila skupina umetnikov, članov društva, ki jih je vodil spreten rezbar, Giovanni Vogrig (1933-1996). Razstavljenе stvaritve je začetno zaznamovala nekakšna naivnost, včasih so bile celo dvomljive umetniške vrednosti. Galerija je, ne glede na to, neprekinjeno delovala ter s svojimi številnimi slikarskimi, kiparskimi in obrtniškimi razstavami privabila mnoge umetnike iz Benečije in Furlanije.

Kaj kmalu so se na društvo pričeli obračati različna kulturna društva in občinske uprave, ki so z razstavami želeli obogatiti kulturni program vaških vesellic. Delovanje galerije ni bilo več omejeno na prostore le-te, razširilo se je v Terske doline in Rezijo. Umetniška produkcija je kljub temu še vedno ustrezala ljudskemu okusu (Hlodič, Petjag, Tovorjana, Sv. Lenart, Oblica, Kamenica itd.).

Pomembna pobuda je bilo tudi sodelovanje s tistimi beneškoslovenskimi umetniki, ki so zapustili domači kraj ter se naselili naokrog po Italiji. Ti so se radi odzvali vabilom galerije in v njej razstavljali (Loretta Dorbolò, Gianni Osgnach, Giacinto Jussa, Claudia Raza, Teresa Lendaro, Vasco Petricig).

Vabila iz Slovenije so predstavljala spodbudo k odpiranju in izboljšanju izbora. V mestih z utrjeno umetniško tradicijo, kjer so bili pogosto javnim galerijam namenjeni prostori zgodovinsko pomembnih stavb, je bila pač selekcija strožja.

Stulin  
e dodici artisti  
delle Valli  
del Natisone

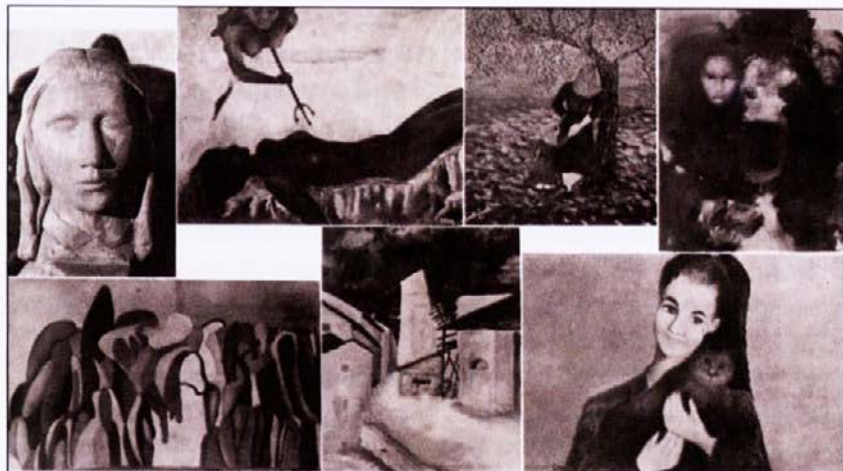
S. Pietro al Natisone  
Belvedere  
20 - 27 maggio 1977

3. RAZSTAVA  
BENEŠKI UMETNIKOV IN OBRTNIKOV



Društvo beneških likovnih umetnikov  
& sodelovalcem Gornjeka občinske uprave

HILČ 25. - 28. JULIA 1980  
Prizviš. Svetopav. latinka



**beneški  
samouki**

**autodidatti  
della benecia**



Loretta Dorbolò

Sao Pietro al Natissone  
Apostro

UNO  
GIUGNO 1982

2° Esposizione internazionale di pittura  
3. Mednarodni slikarski svetovni

"Podobe iz Nadiških  
dolin,"  
"Immagini delle Valli  
del Natissone,"



1. Rosso primario



2. Rosso basilico unitario in abbinato



3. Rosso basilico unitario in abbinato



Gostujočih in potujočih razstav je bilo več. Umetniki in obrtniki iz društva so se namreč srečali v Trstu, Čedadu, Ilirski Bistrici, Idriji, Dolini, Bovcu, Sežani, Tolminu, Kobaridu, Portorožu, Rogaški Slatini, Škofji Loki, Ljubljani, Gorici in Padovi. Naj pri tem omenim razstavo v čudoviti idrijski galeriji, ki še danes velja za eno izmed najbolj uspešnih. Beneška galerija je tako tudi razširila območje svojega sodelovanja, v njenih prostorih so pričeli razstavljati priznani akademsko izobraženi umetniki. Za Beneško galerijo je na primer pomembno kulturno obogatitev predstavljalo sodelovanje z Rudijem Škočirjem, ki se je vselej redno odzival na njene pobude.

Prijubljen natečaj *Podobe iz Nadiških dolin* je s svojimi večkratnimi ponovitvami slikarjem iz Slovenije, Benečije in Furlanije pomenil priložnost za medsebojno spoznavanje in navezovanje stikov ter pripomogel k nastanku nove mreže sodelovanj, ki je zajemala Tolmin, Novo Gorico, Ajdovščino, Škofjo Loko, Kamnik in pa še druga umetniška središča v Sloveniji in Furlaniji.

#### IV.

Društvo beneških umetnikov je 1984. leta spremenilo svoj sedež ter se vselilo v čiste in lepo opremljene prostore pravkar zgrajene stavbe v centru. Galerija se je odtlej odlikovala po kakovosti, raznolikosti in pogostnosti svojih razstav ter s programom »*Spoznajmo se*« priklicala umetnike iz Furlanije, Gorice, Trsta in drugih italijanskih mest, pa tudi Slovenije in Istre (Aldo Colò, Klavdij Palčič, Jože Ciuha, Franko Vecchiet, Carluccio Rossi, Jacopo Dalmastrì Giugni, Silvio Lacasella, Nande Rupnik). Nadaljevale so se tudi razstave umetnikov članov društva (Giovanni Vogrig, Giovanni Carlig, Claudia Raza, Silvano Zompicchiatti, Giacinto Jussa, Michaela Bichova in drugi).

Velike osebne razstave slovenskih in furlanskih umetnikov, posebno pa one v okviru pobude »*Srečanja-Incontri*«, ko sta skupaj razstavljala umetnik iz Italije in umetnik iz Slovenije (Altieri – Komel, 1983; Colò – Spacal, 1984; Celiberti – Palčič, 1986; Ceschia – Makuc, 1987), so zahtevale večje razstavne prostore. Ob takih priložnostih si je zato galerija pričela izposojati vežo srednje šole. Špeter je zaradi bogatega kulturnega programa galerije zaslovel kot umetniško središče.



Srečanja  
Incontri  
2. 1984

## COLÒ SPACAL

Srečanja  
Incontri  
3. 1986

## CELIBERTI PALČIČ

Srečanja  
Incontri  
4. 1987

## MAKUC CESCHIA

ore 18.30 / ob 18.30

presso la Beneška galerija  
v Beneški galeriji

### INAUGURAZIONE DELLA MOSTRA DI PITTURA DI RUDI SKOCIR

### ODPRTIJE RAZSTAVE SLIKARJA RUDIJA SKOCIRJA

«Hommage a tous les mineurs»

Presentazione di  
Tomaz Palk, deputato al parlamento sloveno  
e di  
Ludovico Benvenuto, critico d'arte

Slikarja bodo predstavili  
Tomaz Palk, profesor  
in slikar, v slovenskem parlamentu  
in fakulteta  
Ludovico Benvenuto

Epitafio mulicario del farmacista  
Sebastianus Zerza

Giuliano eptafio i farmaciajere  
Sebastianom Zerzo

1993/1994/1995

Centro Studi Nedžja  
Comune di San Pietro di Nepesina  
Comune di Idria  
con il patrocinio della  
Provincia di Udine

Beneška galerija - galerija Nandje  
Občina Speter  
pod pokroviteljstvom  
občine Speter



### CONOSCIAMOCI SPOZNAJMO SE

in occasione di S. Barbara  
per il 500° anniversario  
della miniera di mercurio di Idria

na dan sv. Barbare  
ob 500-letnici  
rudnika živega srebra v Idriji

Centro Studi Nedžja  
Studijski center Nedžja  
con il patrocinio del comune  
di S. Pietro al Natosone  
pod pokroviteljstvom občine Speter



### CONOSCIAMOCI SPOZNAJMO SE

Beneška galerija  
8. 5. 1993

personale di  
ranstaja

Nande Rupnik

Nove priložnosti za velike razstave je ponudil tudi *Dan slovenske kulture*, v sklopu katerega so se od 1986. leta do danes v Beneški galeriji zvrstile stvaritve številnih znamenitih umetnikov: barvitost morskih naplavin v sitotiskih Zvesta Apollonija in Klavdija Palčiča, čistost oblik kipov iz carrarskega marmorja Negovana Nemca, sugestivne kamnite strukture Janeza Lenassija, svetlobne igre Silvestra Komela, izjemne litografije Rika Debenjaka, meditativne jedkanice in sugestivne plastike Vladimira Makuca, keramični kipi s starodavnim priokusom Darka, poliformni izrazi Bogdana Groma. Prav tako so se v spomin vtisnile številne razstave Lorette Dorbolò, med katerimi naj omenim dve osebni: tisto v Špetru in ono na Tržaškem v repenski Kraški hiši.

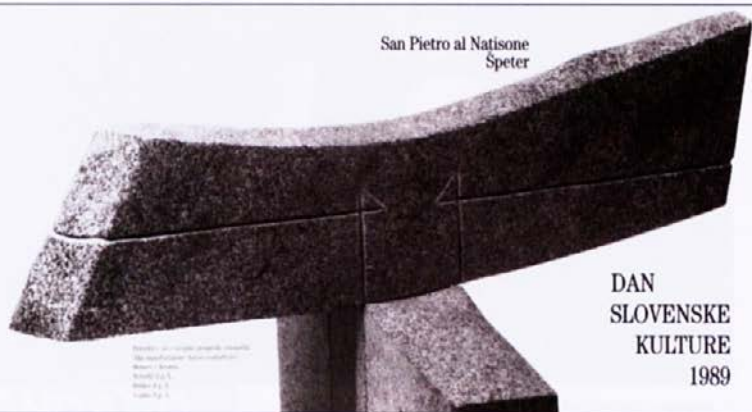
Pred nedavnim so si obiskovalci Beneške galerije lahko ogledali kipe Albina Stulina iz Gorenjega Tarbija, učenca Janeza Lenassija. S svojimi prostorsko obsežnimi, običajno kamnitimi ali marmornatimi kreacijami, ki jih zaznamuje strog formalni pristop, si je kipar prav na omenjeni razstavi utrdil sloves priznanega umetnika.

## V.

Slovenska društva iz Videmske pokrajine so bila 1986. leta, natanko deset let po potresu, povabljeni, naj v Ljubljani predstavijo svoje delovanje. Nastala je tako prireditev »*Tam za goro*«, v sklopu katere je bila v dvorani Cankarjevega doma, najznamenitejšega kulturnega središča tega mesta, organizirana tudi antološka razstava beneških umetnikov. Razstava je obravnavala razne, med sabo funkcionalno povezane tematike: okolje, arhitekturo, vzgojo v slovenščini, zgodovino, izseljeništvu, glasbo, poezijo. Društvo umetnikov se je z razdelkom »*Govorica naših barv*« seveda osredotočilo na predstavitev načinov umetniškega izražanja. Zastavljena naloga ni bila preprosta. Kozmopolitska Ljubljana je izredno odzivna na umetniška dogajanja, zato pa so pričakovanja toliko višja. Strog izbor umetnin so delno omilili le antološki značaj razstave in pa prispevek mladih. Udeležili so se je namreč tudi nekateri drugi umetniki iz italijanskih umetniških šol in akademij: med temi Mariarosa Crucil, Sandra Manzini, Alvaro Petricig, Paolo Petricig, Vasco Petricig. Naslednje leto (1987) se je razstava premaknila v Trst in Gorico, razstavljalcem pa so se pridružili še Antonella Bertagnin, Darko Bevilacqua, Brunetta di Lenardo, Michela Gubana in Pasquale Zuanella.

San Pietro al Natisone  
Speter

DAN  
SLOVENSKE  
KULTURE  
1989



Redazione: via Venezia, 10 - 33045 Udine (UD) - Italia  
Tel. 0432/410111 - Telefax 0432/410112  
E-mail: dan@beneska.it  
Pagine: 12 x 18 cm  
Anno: 1989

*dan  
slovenske  
kulture*

GIORNALE DELLA CULTURA SLOVENA



BENEŠKA GALERIJA  
S. PIETRO AL NATISONE — ŠPETER

**CIUHA**



23.5. - 20.6.1987

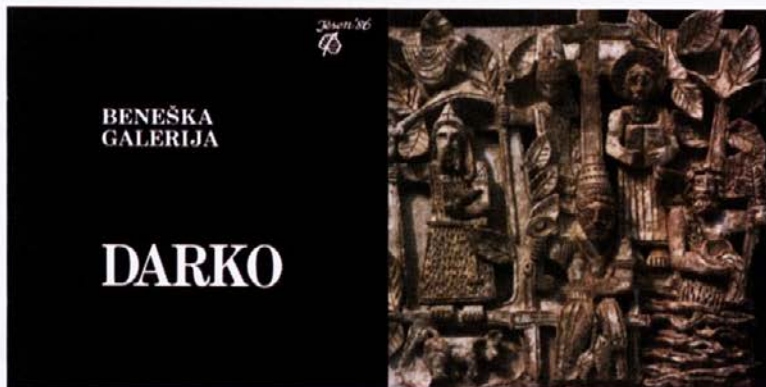
*dan  
slovenske  
kulture*

GIORNALE DELLA CULTURA SLOVENA



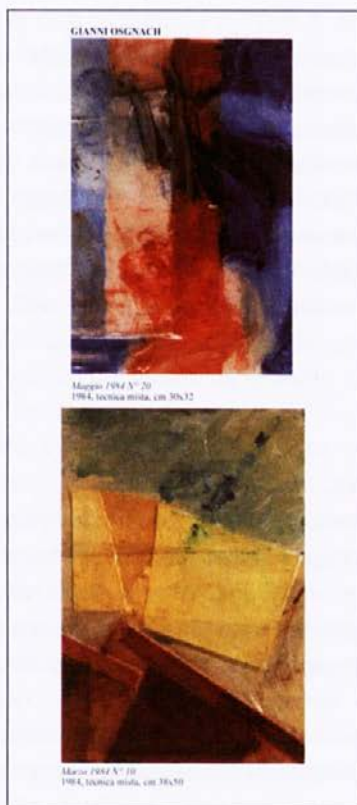
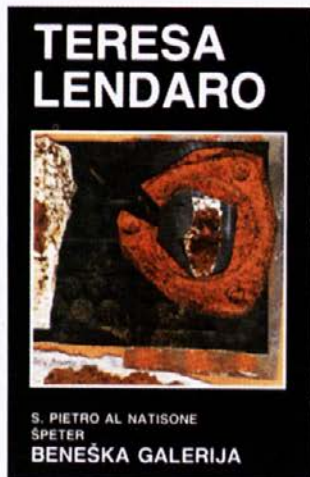
BENEŠKA  
GALERIJA

NEGOVAN  
NEMEC



BENEŠKA  
GALERIJA

**CLAUDIA  
RAZA**



## VI.

V osemdesetih letih se je društvu umetnikov pridružila še zadruga Lipa, ki je ustanovila šolo za oblikovanje keramike ter svoja umetniška zanimanja osredotočila na to obrt. Delavnico so umestili v prostorih stare šole, vodstvo je prevzel kipar Darko Bevilacqua, sodelovala pa sta tudi Alessio Petricig in Igor Tull. Njihova dejavnost je pritegnila veliko pozornosti, še posebno so se zanjo zanimale šole. Mnogi tečajji so bili zato namenjeni prav šolnikom, ki so se tam lahko izvežbali v tehnikah oblikovanja in sušenja keramičnih izdelkov, pa tudi v ta namen ustrezne uporabe peči, s katero je delavnica razpolagala. Žal je bila uporaba šolskih prostorov delavnici odvzeta, zato so njeno delovanje preusmerili, ostalo je pa upanje, da bo prej ali slej spet oživela na privatni ravni.

## VII.

Vsled založniških pobud Študijskega centra Nediža (ki jih je pozneje prevzela zadruga Lipa iz Špetra) je bila kaj kmalu zagotovljena v Beneški galeriji tudi knjižni vloga protagonista. Prve razstave so bile posvečene kulturnim temam, spremljala pa jih je publikacija knjig in brošur. Tako na primer: »*Po poteh Andreja iz Loke – Sulle strade di Andrea da Loka*«; »*Benečija med mirom in vojno – Benecia fra pace e guerra*«; »*Valentino Z. Simonitti, arhitekt in intelektualec ob meji – architetto ed intellettuale di confine*«, »*Kozolec, spomenik kmečke arhitekture – monumento dell'architettura rurale*«.

Številne so bile tudi razstave, posvečene mladim, ki so jih naslovili »*Kako nastane knjiga – Come nasce un libro*«. To so bile razstave s poučno vsebino, namenjene šolam in vzgojiteljem, predstavljene pa so bile posamezne faze ilustriranja knjižnih izdaj: prve skice, barvni poskusi, dokončna risba, priprava na tisk (fotoliti, preizkusni odtisi), nazadnje pa knjiga v svoji dokončni obliki. Otrok je tako nazadnje lahko vzel v roke knjigo, katere nastanek je pravkar opazoval.

Prva taka razstava je bila 1985. leta s predstavitvijo knjižice *Mišca, mačica in pas*. Šlo je za otroško besedilo Tiziane iz Dolenje, zgodbico pa je ilustrirala Alesandra D'Este. Sledila je izdaja knjige *Zimska pravljica* Mjute Povasnice, ki jo je prav tako ilustrirala slikarka D'Este. S poučnimi in umetniškimi nameni je na-

to v Beneški galeriji knjigo »*Otroški most*«, ki je izšla istočasno v več jezikih pri več založbah, predstavil njen ilustrator, slikar Štěpán Zavřel. Izredne kakovosti sta bili razstavi, ki ju je pripravila Luisa Tomasetig ob izdaji knjig »*Antadà*« ter pozneje »*Jubica an Arpit*«. Slikarka je odtlej priznana ilustratorica mnogih naših mladinskih publikacij. Omembe vredni sta tudi pred kratkim izdani knjižici »*Le tre anatrine*«, ki so jo iz slovenskega narečja prevedli v italijanščino, ter »*Pravce iz Benečije*«, ki je izšla tudi v italijanščini z naslovom »*Lo scrigno delle storie*«. Pobuda se nadaljuje, območje delovanja naših ilustratorjev se pa širi, saj so bile v Benečiji ilustrirane tudi nekatere v Sloveniji izdane publikacije etnografskega značaja.

Nedvomno je navdušen odziv šolskih otrok na spodbude okolja odvisen od sveta domišljije, pač sveta pravljice, ki je povezana s naravo. Prav tako je treba upoštevati številne možnosti kreativnega izražanja, ki jih sedaj nudijo pobude umetniških centrov in šol. Posebno vlogo pri tem imata Beneška galerija in dvojezična šola, kjer je umetniško izražanje otrok bistveni del pedagoškega pristopa. Za etnografijo in umetnost Benečije se zanimajo tudi izven Nadiških dolin. Poleg že citiranih je vredno omeniti iz narečja prevedene *Pravce iz Benečije* Ade Tomasetig, ki jih je ilustriral Alessio Petricig (Ljubljana 1985), pa tudi druge, ki so jih opremili z risbami domačih ilustratorjev.

Omenimo naj še razstavo s trijezičnim katalogom-brošuro »*Chiesette Votive – Gleseùtis votivis – Votivne cerkvice*« (Lipa, Špeter 2000) z italijanskim, slovenskim in furlanskim besedilom. Naslovov ni veliko, upoštevati pa je treba objektivne težave, ki ju povzročata omejenost okolja in pa osredotočenost področja obravnave na preučevanje zgodovine in umetnosti ter poučno usmerjeno gradivo za šolsko mladino. Vsekakor je tudi na področju umetniških in mladinskih izdaj Beneška galerija v sodelovanju z različnimi združenji (kot je, na primer, zadruga Lipa) zadostila potrebam svojega okolja. Nudi pač knjige, ki predstavljajo, ilustrirajo in razlagajo kulturno bogastvo, ki ga je založništvo v pokrajini predolgo potiskalo na rob ali napačno prikazovalo.





# SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDEMSKÉ POKRAJINE

UREDILA KSENIJA MAJOVSKI

NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST

Slovenska bibliografija videmske pokrajine upošteva serijske in monografske publikacije, ki govorijo o Slovencih s tega območja, dela slovenskih avtorjev ter založnikov iz videmske pokrajine ter dela v slovenščini ali v slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem ozemlju. Kriterij izbora gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo k monografijam prišteli tudi stenske koledarje, kartografsko gradivo, glasbene tiske ter gradivo, razmnoženo kot tipkopolis oz. računalniški izpis (npr. besedila uprizoritev Beneškega gledališča).

Popis je urejen po strokah univerzalne decimalne klasifikacije z dodatkom naslovnega, imenskega in predmetnega kazala. V bibliografijo smo vključili tudi starejše tiske (do 5 let nazaj), ki so izostali iz prejšnjih bibliografij zaradi težav pri pridobivanju gradiva. Odločili smo se, da objavimo njihov popis, saj bi sicer te enote izpadle. Označene so z zvezdico (\*).

Bibliografija je izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje preko 220 slovenskih knjižnic.

Narodna in študijska knjižnica je vključena v to omrežje, njen katalog pa je dosegljiv tudi preko interneta na naslovu <http://izumw.izum.si/cobiss>.

Za vpogled v to bazo podatkov (COBISS / OPAC) je treba izbrati **Narodno in študijsko knjižnico** med lokalnimi bazami podatkov.

1. **All'ombra** del Canin = Ta pod Čanynowo sinco : bollettino parrocchiale di Resia. – Anno 1, n. 7 (1928) . – Resia : Parrocchia di S. Maria Assunta  
73 (2000), n. 1-3. – 35 cm  
*Četrtnetnik. – Dir. resp. Duilio Corgnali. – Besedilo pretežno v it. s posameznimi članki v rezijanskem narečju*
  
2. **Circolo** culturale resiano Rozajanski Dum. - [1991]- . - [Rezija : Circolo culturale resiano Rozajanski dum]  
2000. – 33 cm  
*Občasno. - Telefonski imenik Rezije z domačimi hišnimi imeni ter imeni naselij v it. in rezijansčini*
  
3. **Dom** : kulturno-verski list. – Anno 1, n. 1 (1983)- . – Cividale : Società cooperativa editrice Dom  
35 (2000), št. 1-7/8, 9-21. – 43 cm  
*Petnajstdnevnik. – Odg. ur. Marino Qualizza. – Besedilo v slov., it. in beneškem narečju. – Pril. k št. 12: Svete Višarje – Lussari, n. = št. 1; pril. k št. 21: Beneški koledar 2001 / besedilo Emil Cencig  
ISSN 1124-6472*
  
4. **Emigrant** : periodico bimestrale dell'Unione emigranti sloveni del Friuli-Venezia Giulia = Časnik Zveze izseljencev iz Furlanije-Julijske krajine.– 1981, n. = št. 0- . – Cividale : [Zveza slovenskih izseljencev]  
17 (2000), n. 1/2-3, 4/5-6. – 28 cm  
*Dvomesečnik. – Odg. ur. Ferruccio Clavora. – Besedilo v slov., it. in beneškem narečju ter priložnostno v drugih jezikih. – Slovenski podnasl. se spreminja. – Pril. k št. 3: Koledar za leto 2001*
  
5. **Galeb** : mladinska revija. - Let. 1, št. 1 (1954)- . – Čedad : Soc. Coop. Novi Matajur  
46 (1999/2000), št. 5-10. – 24 cm  
47 (2000/2001), št. 1-4. – 27 cm  
*Mesečnik. – Gl. ur. Majda Železnik, odg. ur. Dušan Udovič  
ISSN 1124-6480*
  
6. **Galebov** šolski dnevnik ... . – 1983/84- . – [Čedad] : Zadruga Novi Matajur  
1999/2000. – 23 cm  
2000/2001. – 24 cm  
*Letnik. – Odg. ur. Dušan Udovič*
  
7. **Med** nami : pod lipo : s križem : foglio interparrocchiale. – 1981, št. 1- . – Prosnid ; Pletišča ; Brezje ; Tipana ; Viskorša ; Vizont ; Zavarh ; Bardo ; Ter ; Podbardo : [župnije]

2000, [pet št.]. – 30 cm  
*Občasno. – Z oznako: Supplemento a »La vita cattolica«*

8. **Mlada lipa.** – 1997- . – Subit : [s. n.]  
2000, [št.] 4. – 30 cm  
*Letnik. – Izšlo kot suplement Trinkovemu koledarju za leto 2000*
9. **Novi Matajur** : tednik Slovencev Videmske pokrajine. – Let. 1, št.1(1974)- . – Čedad = Cividale : Soc. Coop. Novi Matajur  
2000, št. 1-47. – 43 cm  
*Tednik. – Odg. ur. Jole Namor*  
*ISSN 1124-6626*
10. **Slovit** : Sloveni in Italia : bollettino di informazione = informacijski bilten Slovencev v Italiji. – Anno 1, n. 1 (1999)- . – Cividale del Friuli : Most  
2 (2000), n. 1-4, 4[i. e. 5]-18. – 30 cm  
*Štirinajstdnevnik. – Odg. ur. Giorgio Banchig*
11. **Trinkov koledar za leto...** / [izdalo] Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad. – 1952- . – Špeter : Zadruga Lipa ; Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko  
2000. – 21 cm  
*Letnik. – Odg. ur. Jole Namor. – Od l. 2000 izdaja Kulturno društvo Ivan Trinko*  
*ISSN 1126-6790*
12. **Vartac** : slovenska narečna besedila in risbe otrok iz Videmske pokrajine = testi dialettali e disegni dei ragazzi della Provincia di Udine. – 1974- . – Špeter : Beneški študijski center Nediža  
2000. – 24 cm  
*Letnik. – Ob natečaju Moja vas*
13. La **Vita cattolica** : settimanale del Friuli. – Udine : La Vita cattolica  
78 (2000), n. 1-50. – 41 cm  
*Tednik. – Odg. ur. Ezio Gosgnach. – Popis po št. 5, letn. 78 (2000). – Vsako prvo št. v mesecu str. v slovenščini z naslovom: Po slovensko*

## 2 Verstvo. Bogoslovje

CENCIG, Emil

Beneški koledar 2001 [Slikovno gradivo] / besedilo Emil Cencig. - Cividale del Friuli : Dom, cop. 2000 ([s. l. : s. n.]). - 1 koledar (7 listov) : barve ; 39 x 28 cm  
*Besedilo v beneškoslovenskem narečju. - Z oznako: Supplemento del quindicinale Dom, n. 21 del 15.12.2000. - Z življenjepisi zaslužnih beneških duhovnikov*  
COBISS-ID 1726444 1

## 37 Vzgoja, Šolstvo. Izobraževanje. Pouk. Prosti čas

DITIDO : za otroke / [i testi sono stati realizzati a cura di Luigia Negro e Catia Quaglia]. - Resia : Comune, 1999 (Gemona di Friuli (UD) : Toso). - 64 str. : ilustr. ; 21 cm  
*Ov. nasl.*  
COBISS-ID 15871533 \*2

QUALIZZA, Renato

Casa di riposo "G. Sirch" / [autore Renato Qualizza ; ricerca fotografica e fotografie Bacchetti Rita ... et al.]. - San Pietro al Natisone : Casa di riposo "G. Sirch", 2000 (Premariacco (UD) : Juliagraf). - 126 str. : ilustr. ; 21 cm  
COBISS-ID 1801708 3

## 39 Etnologija. Etnografija. Folklor

LE o, le o, kē na ē / [curatrice della pubblicazione Negro Luigia ; illustrazioni di Di Lenardo Anna Maria, Madotto Roberta, Paletti Silvana]. - Resia : Comune, [1999] ([s. l. : s. n.]). - 44 str. : ilustr. ; 21 cm  
*Ov. nasl. - Besedilo v rezijansčini. - Bibliografija: hrbtna str. ov.*  
COBISS-ID 15872045 \*4

LUNARE 2001 [Slikovno gradivo] / [calendario illustrato dai] bambini della Scuola elementare e della Scuola dell'infanzia di Taipana. - Taipana : Comune = Tipajski komun, [2000]

([s. n.] : Grafiche Toffoletti). - 1 koledar (8 listov) : barve : 42 x 30 cm  
*Besedilo v it. ter deloma v terskem narečju. - Koledar z otroškimi slikami, z opisi nekaterih ljudskih običajev in z nekaterimi kuhinjskimi recepti*  
COBISS-ID 1802988

5

## 6 Uporabne znanosti

LUNGO le sponde di un fiume : i nostri ricordi - la nostra cucina / [[ricerca svolta dagli] alunni della 2a B ... con l'aiuto delle prof. Bruna Iussig e Cinzia Merlini]. - Udine : Provincia ; San Pietro al Natisone : Istituto comprensivo statale : Comune, [2000?] ([s. l. : s. n.]). - 40, [42] str. : ilustr. ; 21 x 22 cm  
*Podatek o odgovornosti iz predgovora. - Del besedila v beneškoslovenskem narečju z vzpor. prevodom v ital.*  
COBISS-ID 1761260

6

## 71/72 Prostorsko urejanje. Arhitektura

VENUTI, Tarcisio

Chiesette votive del '400 e '500 nell'area culturale friulano-slovena / [testi di Tarcisio Venuti ; fotografie Luca Laureati, Michele Voncini ; traduzione in sloveno Živa Gruden] = Gleseùtis votivis dal '400 e '500 inte aree culturâl furlane-slovene / [spiegazions Tarcisio Venuti ; fotos Luca Laureati, Michele Voncini ; traduzioni par sloven Živa Gruden] = Votive cerkvice iz 15. in 16. stoletja na furlansko-slovenskem kulturnem območju / [teksti Tarcisio Venuti ; fotografije Luca Laureati, Michele Voncini ; prevod v slovenščino Živa Gruden]. - San Pietro al Natisone : Cooperativa Lipa = San Pièri : Cooperative Lipa = Špeter : Zadruga Lipa, 2000 (Pasian di Prato (Ud) : Litho stampa). - 57 str. : ilustr. ; 28 cm  
*Vzpor. besedilo v it., furlanščini in slov. - Bibliografija: str. [58]*  
COBISS-ID 1746924

7

## 73/77 Kiparstvo. Risanje. Slikarstvo. Grafika. Fotografija

MAGAJNA, Mario

S strani Matajurja (1948-1956) / Mario Magajna. - [Čedad] : Kulturno društvo Ivan Trinko = Circolo culturale Ivan Trinko, 2000 (Pasian di Prato : Lithostampa). - [20] str. : ilustr. ; 20 x 28 cm  
*Vzpor. besedilo v slov. in it. - Z oznako: Izdalo Kulturno društvo Ivan Trinko ob 45. letnici ustanovitve in ob 50. letnici Matajurja*  
COBISS-ID 1744876

8

## 81 Jezikoslovje

STEENWIJK, Han

Grammatica pratica resiana : il sostantivo / Han Steenwijk. - Padova : CLEUP, 1999 (Padova : C.L.E.U.P.). - 237 str. ; 25 cm

COBISS-ID 12960098

\*9

### 821.163.6 Slovenska književnost

BIRTIČ, Anton

Poezije : nova zbirka / Anton Birtič-Mečana. - Čedad = Cividale : [s.n.], 1999. - 164 str. : ilustr. ; 30 cm

COBISS-ID 15243821

\*10

CLODIG, Aldo

Arengo '98 / Aldo Clodig. - [S. l. : s. n., 1998]. - 16 f. ; 30 cm

Čelni nasl. - Igralo Beneško gledališče za prireditve Arengo. - Besedilo v beneškoslovenskem narečju

COBISS-ID 1814508

\*11

GARIUP, Renzo

"V nebu luna plava" : literarni večer, Dolenje Bardo (Grmek - Grimacco), 1. 12. 2000 / Renzo Garjup, Žnidarju, Giovanni Coren, Markiču, Ada Tomasetig, Trogarjova ; [uredili Lucia Trusgnach, Marina Cernetig]. - Lese, Grmek : Kulturno društvo "Rečan" = Circolo culturale [Rečan], 2000. - [32] str. ; 21 cm

Besedilo v beneškem narečju

COBISS-ID 1778156

12

KOŠUTA, Miroslav

Basni kratke sape / Miroslav Košuta ; ilustriral Marjan Manček ; [[izdala] revija Galeb]. - Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2000 (Trst : Graphart). - 37 str. : ilustr. ; 27 cm

Ilustr. na spojnih listih. - Avtorjev živalski pripis: str. 36-37

COBISS-ID 1723116

13

SREČANJE med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2000 ; Gorenje Bardo)

V nebu luna plava : našemu pesniku u spomin [Doric Predan Štefanu] / [Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci, Gorenje Bardo (Grmek), 30. septembra 2000, ob 20.00 uri ; izbor pesmi in vezni tekst Aldo Clodig ; uredila Lucia Trusgnach]. - Lese : Kulturno društvo Rečan, 2000. - [32] str. ; 21 cm

COBISS-ID 110848000

14

## 908 Domožnanstvo

CERNETIG, Marina

Koledar za leto 2001 [Slikovno gradivo] / koledar so napravile po beneško, tersko, rezijan-sko Sandra Manzini an Marina Cernetig. - [Čedad] : Slovenci po svetu = Unione emigranti slo-veni del Friuli Venezia Giulia, [2000] ([Premariacco] : Juliagraf). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 30 x 21 cm

*Besedilo v nadiškem, terskem in rezijanskem narečju. - Koledar z ilustracijami živali in rastlin ter priložnostnim tekstom. - Izšel kot pril. k št. 3, letn. 17 (2000) časnika Emigrant*  
COBISS-ID 1803756 15

ČENIEBOLA [Slikovno gradivo] = Canebola : kalendar leto 2001 anno / foto Associazione "Lipa" Canebola, Giancarlo Gualandra, Gianni Lauzzana e le sue collaboratrici. - Canebola = Čeniebola : Associazione "Lipa" ; Čedad : Združenje don E. Blanchini = Cividale del Friuli : As-sociazione [don E. Blanchini], [2000] (Salt di Povoletto (UD) : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 24 cm

*Besedilo v it. in beneškem narečju. - Koledar s fotografijami Čeniebole (Beneška Slovenija) pred potresom 1976 ter spisi v narečju te vasi objavljenimi v letih neposredno po potresu v pu-blikaciji Moja vas*  
COBISS-ID 1802732 16

LIETO 2001 [Slikovno gradivo]. - Bardo : Fara od Barda : Center za kulturne raziskave ; Čedad : Združenje don E. Blanchini = Lusevera : Parrocchia : Centro di ricerche culturali ; Civi-dale del Friuli : Associazione [don E. Blanchini], [2000] (Salt di Povoletto : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 24 cm

*Tersko narečje. - Koledar s pokrajinskimi in portretnimi fotografijami Terskih dolin ter njenih prebivalcev, s pregovori in z nabožnimi reki*  
COBISS-ID 1803244 17

REZJA 2001 [Slikovno gradivo] : naš kolindrin / testi a cura di Silvana Paletti e Luigia Ne-gro ; le immagini fotografiche sono di Santino Amedeo. - [Resia] : Circolo culturale resiano "Rozajanski dum", [2000] (Monfalcone : S.G. Informatica). - 1 koledar (14 listov) : barve ; 35 x 25 cm

*Besedilo v rezijanščini in delno v it. - Fotografije Rezije in njenih prebivalcev ter beležke o po-membnejših dogodkih v Reziji v letih 1991-2000*  
COBISS-ID 1803500 18

TARVISIO = Tarvis = Trbiž. - Tarvisio : Comune, 1998-[2001] ([Trbiž] : Tipografia Tarvi-siana). - Zv. [1-3] : ilustr. ; 21 cm

*Besedilo v slov., it., nem. in furlanščini*  
Vsebina:

*Vol. II. - [S. I.] : Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia, 2000. - 80 str.*  
COBISS-ID 1657580 19

VALLI del Natisone = Nediške doline : ambiente, cultura materiale, arte, tradizioni popolari, lingua, storia : Drenchia, Grimacco, Pulfero, San Leonardo, San Pietro al Natisone, Savogna, Stregna / a cura di Paolo Petricig ; [collaboratori Giorgio Banchig ... et al.]. - San Pietro al Natisone : Lipa, cop. 2000 (Pasian di Prato (UD) : Lithostampa). - 471 str. : ilustr. ; 29 cm  
*Bibliografija za večino prispevkov. - Opombe z bibliografijo*  
COBISS-ID 1769196 20

ZANIER, Eligio

Garmiski kamun [Slikovno gradivo] = Comune di Grimacco : Arbida, Gorenje Bardo, Dolnje Bardo ... : 2001 : almanacco fotografico / di Eligio Zanier. - [Garmak : občina, 2000] ((s. l. : s. n.)). - 1 koledar (13 listov) : č-b ; 48 x 33 cm  
*Besedilo v beneškem narečju in it. - Koledar s krajinskimi fotografijami občine Garmak (Beneška Slovenija) in ljudskimi pregovori*  
COBISS-ID 1804012 21

### 93/99 Zgodovina

GARIUP, Mario

Opcija za tretji rajh v Kanalski dolini / Mario Gariup ; prevedla Vida Gorjup Posinkovič. - Trst : Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček ; iz Čedada : Dom, 2000 (Trst : Graphart). - 311 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček ; 31)  
*Prevod dela: Le opzioni per il 3° Reich. - Opombe z bibliografijo*  
COBISS-ID 1791980 22



NASLOVNO KAZALO - MONOGRAFIJE  
(dodatki 2000)

- Arengo '98 11
- Basni kratke sape 13
- Beneški kalendar 2001 1
- Canebola 16
- Casa di riposo "G. Sirch" 3
- Chiesette votive del '400 e '500  
nell'area culturale friulano-slovena 7
- Comune di Grimacco 21
- Čeniebola 16
- Ditido 2
- Garmiški kamun 21
- Gleseūtis votivis dal '400 e '500  
inte aree culturâl furlane-slovene 7
- Grammatica pratica resiana 9
- Koledar za lieto 2001 15
- Le o, le o, ke na e 4
- Lieto 2001 17
- Lunare 2001 5
- Lungo le sponde di un fiume 6
- Nediške doline 20
- Opcija za tretji rajh v Kanalski dolini 22
- Poezije 10
- Rezja 2001 18
- S strani Matajurja (1948-1956) 8
- Tarvis 19
- Tarvisio 19
- Trbiž 19
- "V nebu luna plava" 12
- V nebu luna plava 14
- Valli del Natisone 20
- Votivne cerkvice iz 15. in 16. stoletja  
na furlansko-slovenskem kulturnem  
območju 7

IMENSKO KAZALO – MONOGRAFIJE  
(dodatki 2000)

- Aldo, Clodig (urednik) 14  
Amedeo, Santino (fotograf) 18  
Associazione "Lipa" (Canebola)  
glej Associazione "Lipa" (Čeniebola)  
Associazione "Lipa" (Čeniebola) 16
- Bacchetti, Rita (fotograf) 3  
Banchig, Giorgio (avtor) 20  
Bankič, Giorgio glej Banchig, Giorgio  
Birtič, Anton 10
- Cencig, Emil 1  
Cernetig, Marina 15  
Clodig, Aldo 11  
Coren, Giovanni (avtor) 12
- Čenčič, Emil glej Cencig, Emil
- Di Lenardo, Anna Maria (ilustrator) 4  
Doric glej Predan, Izidor  
Dorič glej Predan, Izidor
- Gariup, Mario 22  
Gariup, Renzo 12  
Gorjup Posinkovič, Vida (prevajalec) 22  
Gruden, Živa (prevajalec) 7  
Gualandra, Giancarlo (fotograf) 16
- Iussig, Bruna (mentor) 6
- Klodič, Aldo glej Clodig, Aldo  
Košuta, Miroslav 13
- Laureati, Luca (fotograf) 7  
Lauzzana, Gianni (fotograf) 16  
Lipa (Čeniebola)  
glej Associazione "Lipa" (Čeniebola)
- Madotto, Roberta (ilustrator) 4  
Magajna, Mario 8  
Manček, Marjan (ilustrator) 13  
Manzini, Sandra (avtor) 15  
Mečana glej Birtič, Anton  
Merlino, Cinzia (mentor) 6
- Negro, Luigia (avtor dodatnega besedila) 18  
Negro, Luigia (urednik) 2, 4
- Paletti, Silvana  
(avtor dodatnega besedila) 18  
Paletti, Silvana (ilustrator) 4  
Petricig, Paolo (urednik) 20  
Petričič, Pavel glej Petricig, Paolo  
Posinkovič, Vida Gorjup  
glej Gorjup Posinkovič, Vida  
Predan, Izidor (avtor) 14
- Quaglia, Catia (urednik) 2  
Qualizza, Renato 3
- Srečanje med pesniki, pisatelji  
in drugimi ustvarjalci  
(2000 ; Gorenje Bardo) 14  
Steenwijk, Han 9
- Tomasetig, Ada (avtor) 12  
Trusgnach, Lucia (urednik) 14
- Venuti, Tarcisio 7  
Voncini, Michele (fotograf) 7
- Zanier, Eligio 21

PREDMETNO KAZALO – MONOGRAFIJE  
(dodatki 2000)

- biografije 1
- cerkvena arhitektura 7  
cerkveno stavbarstvo 7
- domovi za stare ljudi 3  
domoznanstvo 16, 17, 18, 19, 20, 21  
Dorič glej Predan, Izidor  
druga svetovna vojna 22  
duhovniki 1
- emigracija 22  
etnologija 5, 19  
ex voto 7
- fotoreporterji 8
- glasoslovje 9  
Grmek 21
- Kanalska dolina 19, 22  
kuharski recepti 6
- literarni natečaji 19  
ljudske pesmi 4  
ljudski običaji 5
- Magajna, Mario 8
- narodne jedi 6  
narodnostno vprašanje 22  
Nediške doline 20
- občina Grmek 21  
opcije 22  
osebne razstave 8
- politične razmere 22  
Predan, Izidor 14
- razstavni katalogi 8  
Rezija 2, 4, 18  
rezijanščina 2, 4, 9
- samostalnik 9  
slovenska narečja 2, 4, 9  
slovnica 9  
socialno varstvo 3  
stari ljudje 3  
stenski koledarji 1, 5, 15, 16, 17, 18, 21
- Špeter 3
- Terske doline 5, 15, 17  
Trbiž 19
- učbeniki 2, 4  
umetniška fotografija 8
- votivne cerkvice 7

### 32 Politika. Manjšinsko vprašanje

ITALIA. Zakoni itd.

Norme a tutela della minoranza linguistica slovena della Regione Friuli-Venezia Giulia. - Cividale del Friuli : Most, 2001. - 79 str. ; 30 cm. - (Slovit ; anno 3, no. 5/6)

*Besedilo v it. in delno tudi v slov.*

COBISS-ID 1787628

1

### 39 Etnologija. Etnografija. Folklor

POESIE e canti popolari sloveni delle Valli del Natisone : serade furlane, Centa di Prepotto, 1.6.2001 / [testi e traduzioni a cura di Antonio Qualizza]. - [S. l. : s. n., 2001] (Cividale : Circolo di cultura Ivan Trinko). - 18 f. ; 30 cm

*Vzpor. besedilo v beneškoslovenskem narečju in prevod v it.*

COBISS-ID 1814252

2

### 73/77 Kiparstvo. Risanje. Slikarstvo. Grafika. Fotografija

LOSZACH, Serafino

Loszach Serafino / [Ispremna beseda] Moreno Miorelli]. - [Čedad : Kulturno društvo "Ivan Trinko", 2001]. - [116] str. : ilustr. ; 21 cm

*Likovni vložek Trinkovega koledarja za leto 2001*

COBISS-ID 1802476

3

POSTAJA (8 ; 2001 ; Topolove)

Stazione di Topolò = Postaja Topolove : [ottava edizione 7 - 22 luglio 2001] / [a cura dell'] Associazione artisti della Benecia = Društvo beneških umetnikov, con la collaborazione [dell'] Associazione Topolò - Topoluove, Pro loco Grmak]. - [S. l. : s. n., 2001] (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 78 str. : illustr. ; 21 cm

*Nasl. razpotegnjen čez dve str. - Vzpor. besedilo v slov. in it.*

COBISS-ID 1813484

4

## 78 Glasba

SENJAM beneške cerkvene piesmi (26 ; 2001 ; Lese)

[Šestindvajseti]

XXVI. Senjam beneške cerkvene piesmi, Lesa - Garmak, 29. julija 2001 / [Inotografije Nino Sphonja]. - [Lese] : Kulturno društvo Rečan, 2001 ([s. l. : s. n.]). - 52 str. : ilustr., note ; 24 cm  
*Beneško narečje*

COBISS-ID 1813996

5

## 821.163.6 Slovenska književnost

CHINESE, Rino

"V nebu luna plava" : literarni večer, Lese - Liessa (Grmek - Grimacco), 7.9.2001 / Rino Chinese, Kekko-Francesco Bergnach, Stiefin Morat. - Lese, Grmek : Kulturno društvo "Rečan" = Circolo culturale [Rečan], 2001. - [24] str. ; 21 cm

*Besedilo v beneškoslovenskem narečju in furlanščini*

COBISS-ID 1812716

6

CLODIG, Aldo

Arengo 2001 / [Aldo Clodig]. - [S. l. : s. n., 2001]. - 15 f. ; 30 cm

*Čelni nasl. - Avtor naveden na koncu vsake str. - Igralo Beneško gledališče za prireditev Arengo. - Vzpor. besedilo v beneškoslovenskem narečju in it.*

COBISS-ID 1814764

7

GARIUP, Adriano

Mi se imamo radi / Adriano Gariup. - [Čedad : Beneško gledališče, 2001]. - [20] f. ; 30 cm

*Čelni nasl. - Beneško narečje. - Računalniški izpis. - Uprizorjeno za Dan emigranta 2001*

COBISS-ID 1789676

8

ZABRIESZACH, Lidia

Šambriejan / Lidia Zabrieszach. - [Čedad : Beneško gledališče, 2001]. - 20 f. ; 30 cm

*Čelni nasl. - Beneško narečje. - Računalniški izpis. - Uprizorjeno za 8. marec 2001*

COBISS-ID 1789932

9

## 908 Domožnanstvo

BONINI, Fabio

Imena v Garliškem kamune = Nomi in Comune di Grimacco / Fabio Bonini - Kovačov ;

[kartografske risbe, disegni cartografici Francesca Clodig, Lara Gariup ; prevodi, traduzioni Živa Gruden]. - Špeter = San Pietro al Natisone : Lipa, 2001 ([Premariacco] : Juliagraf). - 142 str. : ilustr. ; 30 cm

*Vzpor. besedilo v it. in slov. - Bibliografija: str. 142*

COBISS-ID 1789420

10

CONT, Ado

Le mie radici, il mio paese, la mia gente = Me karanine, ma uas, me judi / Ado Cont. - [S. l. : samozal.], 2001 ([Premariacco] : Juliagraf). - 100 str. : ilustr. ; 24 cm

*Besedilo pretežno v it. s posameznimi odlomki in besedami v beneškoslovenskem narečju*

COBISS-ID 1812460

11

TARVISIO = Tarvis = Trbiž. - Tarvisio : Comune, 1998-[2001] ([Trbiž] : Tipografia Tarvisiana). - Zv. [1-3] : ilustr. ; 21 cm

*Besedilo v slov., it., nem. in furlanščini*

*Vsebina:*

*Vol. III. - [S. l.] : Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia, 2001. - 64 str.*

COBISS-ID 1657580

12

### 93/99 Zgodovina

MJUTA Povasnica

Le bandiere dei Podrecca / [testo Mjuta Povasnica ; illustrazioni Luisa Tomasetig]. - [Špeter] : Lipa, 2001- (Pasian di Prato : Litho stampa). - Zv. [1-] : ilustr. ; 20 cm. - (Scheda storica ; 10)

*Mjuta Povasnica je psevdonim. - Avtor naveden v kolofonu*

*Dosedanja vsebina:*

*1: Il 1848. - 2001. - [34 str.]. - Bibliografija: str. 4*

COBISS-ID 1793260

13

MJUTA Povasnica

Zastave Petra Podreke / [napisala Mjuta Povasnica ; ilustracije Luisa Tomasetig]. - [Špeter] : Lipa, 2001- (Pasian di Prato : Litho stampa). - Zv. [1-] : ilustr. ; 20 cm

*Mjuta Povasnica je psevdonim. - Avtor naveden v kolofonu. - Prevedla Živa Gruden*

*Dosedanja vsebina:*

*1: 1848. - 2001. - [34 str.]. - Bibliografija: str. 4*

COBISS-ID 1792748

14

RAPPORTI tra italiani e sloveni dal 1880 al 1956 : relazione della commissione storico-culturale italo-slovena. - Cividale del Friuli : Most, 2001. - 87 str. ; 30 cm. - (Slovit ; anno 3, no. 7/8)

*Ov. nasl. - Besedilo v it. in delno tudi v slov.*

COBISS-ID 1792492

15

NASLOVNO KAZALO – MONOGRAFIJE  
(do septembra 2001)

Arengo 2001	7	Trbiž	12
Le bandiere dei Podrecca	13	“V nebu luna plava”	6
Imena v Garmiškem kamune	10	Zakon o zaščiti slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji-Julijski krajini	1
La Costituzione italiana e la legge di tutela degli sloveni del Friuli-Venezia Giulia	1	Zastave Petra Podreke	14
Loszach Serafino	3		
Me karanine, ma uas, me judi	11		
Mi se imamo radi	8		
Le mie radici, il mio paese, la mia gente	11		
Nomi in Comune di Grimacco	10		
Norme a tutela della minoranza linguistica slovena della Regione Friuli-Venezia Giulia	1		
Poesie e canti popolari sloveni delle Valli del Natisone	2		
Postaja Topolove	4		
Rapporti tra italiani e sloveni dal 1880 al 1956	15		
Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956	15		
Stazione di Topolò	4		
Šambriejan	9		
XXVI. Senjam beneške cerkvene piesmi, Lesia - Garmak, 29. julija 2001	5		
Tarvis	12		
Tarvisio	12		

IMENSKO KAZALO – MONOGRAFIJE  
(do septembra 2001)

- Associazione artisti della Benecia  
glej Društvo beneških umetnikov
- Associazione culturale  
(Topolò - Topolove) 4
- Associazione culturale  
(Topolò - Topolove)  
glej Associazione culturale  
(Topolò - Topolove)
- Bergnach, Francesco (avtor) 6
- Bonini, Fabio 10
- Chinese, Rino 6
- Clodig, Aldo 7
- Clodig, Francesca (kartograf) 10
- Cont, Ado 11
- Društvo beneških umetnikov 4
- Elia, Leopoldo 1
- Gariup, Adriano 8
- Gariup, Lara (kartograf) 10
- Gruden, Živa (prevajalec) 10, 14
- Italia 1
- Kekko glej Bergnach, Francesco
- Klodič, Aldo glej Clodig, Aldo
- Kovačov glej Bonini, Fabio
- Loszsch, Serafino 3
- Miorelli, Moreno  
(avtor dodatnega besedila) 3
- Mjuta Povasnica 13, 14
- Morat, Stiefin (avtor) 6
- Postaja (8 ; 2001 ; Topolò)  
glej Postaja (8 ; 2001 ; Topolove)
- Postaja (8 ; 2001 ; Topolove) 4
- Povasnica, Mjuta glej Mjuta Povasnica
- Pro loco (Grimacco) glej Pro loco (Grmak)
- Pro loco (Grmak) 4
- Qualizza, Antonio (urednik, avtor  
dodatnega besedila, prevajalec) 2
- Senjam beneške cerkvene piesmi  
(26 ; 2001 ; Lese) 5
- Senjam beneške cerkvene piesmi  
(26 ; 2001 ; Liessa)  
glej Senjam beneške cerkvene piesmi  
(26 ; 2001 ; Lese)
- Specogna, Nino (notograf) 5
- Spehonja, Nino glej Specogna, Nino
- Srečanje med pesniki, pisatelji  
in drugimi ustvarjalci (2001 ; Lese) 6
- Srečanje med pesniki, pisatelji  
in drugimi ustvarjalci (2001 ; Liessa)  
glej Srečanje med pesniki, pisatelji  
in drugimi ustvarjalci (2001 ; Lese)
- Stazione (8 ; 2001 ; Topolò)  
glej Postaja (8 ; 2001 ; Topolove)
- Tomasetig, Luisa (ilustrator) 13, 14
- Zabrieszsch, Lidia 9



PREDMETNO KAZALO – MONOGRAFIJE  
(do septembra 2001)

- Canebola 11  
cerkvene pesmi 5
- Čeniebola 11
- domoznanstvo 10, 11, 12
- etnologija 2, 12
- folkloristika 2
- Grmek 10
- italijansko-slovenski odnosi 15
- kulturne prireditve 4
- ledinska imena 10  
likovna umetnost 4  
likovne kolonije 4  
literarni natečaji 12  
ljudske pesmi 2  
ljudsko slovstvo 2  
Loszach, Serafino 3
- marčna revolucija 13, 14  
meddržavna komisija 15  
mednarodne razstave 4  
mikrotoponomastika 10
- narečna književnost 5
- Podrecca, Pietro  
glej Podreka, Peter  
Podreka, Peter 13, 14  
politični odnosi 15  
poročila zgodovinarjev 15
- razstavni katalogi 3
- slovensko ljudsko slovstvo 2  
slovensko slikarstvo 3
- Topolove 4  
toponomastika 10  
Trbiž 12
- zakoni 1  
zaščita manjšin 1  
zaščitni zakon 1  
zgodovina 13, 14, 15



kazalo

- EMIL CENCIG,  
6 Koledar  
18 Leto 2002  
20 Ljudska modrost

### **NAŠ DANAŠNJI DAN**

- 27 Zakon 23. februarja 2001, št. 38  
43 IOLE NAMOR,  
Leto 2001 in Slovenci Videmske pokrajine  
47 STOJAN SPETIČ,  
Dolga pot zaščitnega zakona  
53 LOJZE PETERLE,  
Deset let samostojne Slovenije

### **POPOTOVANJA**

- 59 FRANCESCA TONERO,  
Verska opredelitev prostora. Verske poti v občini Prapotno  
66 MARIO GARIUP - LIUKIN IZ TOPOLOVEGA,  
Procesije v različnih župnijah trbiške dekanije  
76 FRANC RUPNIK,  
Prva apostolska vizitacija na ozemlju oglejskega patriarhata  
po tridentinskem cerkvenem zboru  
84 FRANCO FORNASARO,  
Med Pavlom in Pavlinom. Korenine in osrčje skupnostne Evrope

## **RAST IZ ZGODOVINE...**

- 89 ROBERTO BAROCCHI,  
Park spomina
- 93 ZDRAVKO LIKAR,  
Obnova zgodovinske dediščine prve svetovne vojne v Zgornjem Posočju
- 97 DAVID KLODIČ,  
Projekt Kolovrat-Stara Gora: meja, ki je bila an ki je na bo vič
- 101 IOLE NAMOR,  
Slovenski Glas Beneških Slovenju u Belgiji
- 110 ANDREJ VOVKO,  
Udje Družbe Sv Mohorja v Matajurju, Špetru Slovenov in Vidmu do 1918
- 125 RENZO RUCLI,  
Zgodba o knjižnicah
- 130 MORENO MIORELLI,  
Topolove: čemu neki?
- 138 CESARE TOMASETIG,  
To je zame Mittelfest

## **... IN IZ IZROČILA**

- 145 JULIJAN STRAJNAR,  
Vloga ljudske glasbe pri ohranjanju narodnostne samobitnosti
- 151 ADRIANO QUALIZZA - HVALICA,  
Skapjač - Posebna podoba beneško-slovienskega pusta
- 164 GIOVANNI COREN,  
Kar zazdreleje jesen
- 169 ROBERTO DAPIT,  
Ljudje ob Teru še zmerom pravijo pravice
- 173 ADRIANO NOACCO,  
Od diela an življenje te dan botnje

- 182 JANEZ DOLENC, ANA ZUZZI,  
Rezijanska pravca o Divji babi
- 184 CATIA QUAGLIA,  
Na spomenj od mia oće
- 188 REMO CHIABUDINI,  
Vigiolnu za spomin

### **V SPOMIN**

- 193 ALDO KLODIČ,  
Kar človek ljube življenje
- 195 IOLE NAMOR,  
Francesco Bergnach, naš Checco
- 197 K.A.P.U.S.,  
Vsako vičer
- 198 FRANCESCO BERGNACH - KEKKO,  
Brani me
- 200 IVAN RUTAR,  
dr. Joža Lovrenčič
- 209 KSENIJA MAJOVSKI - NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST  
Slovenska bibliografija Videmske pokrajine

## LIKOVNI VLOŽEK

PAVEL PETRIČIČ,  
Beneška galerija

### Uporabljena literatura (k članku Beneška galerija):

- BERGAMINI, Giuseppe: Pittura in Val Natisone, v *Valli del Natisone / Nediške doline*, Špeter, Lipa, 2000
- ČERNETIČ, Marina: L'utilizzo dei materiali naturali nel passato v *Valli del Natisone / Nediške doline*, Špeter, Lipa, 2000
- PERESSI, Lucio; INNOCENTI, Carlo: Cultura che scompare. Oggetti di vita contadina nelle Valli del Natisone, I.R.C.D. Editore, Udine 1983
- PETRIČIČ, Pavel: Umetnostna kultura v Benečiji in rezbarska dejavnost Giovannija Vogriča (1933 - 1986), Trinkov koledar 1996
- RUCLI, Renzo: La costruzione del territorio nelle Valli del Natisone, v *Valli del Natisone / Nediške doline*, Špeter, Lipa, 2000
- RUCLI, Renzo: Kozolec, monumento dell'architettura rurale / spomenik ljudske arhitekture, Špeter, Lipa 1998
- MENIS, Gian Carlo; CEVC, Emilijan; VENUTI, Tarcisio; RUPNIK, Franc; GABERŠČEK, Silvester; DEL BASO, Giovanni Maria: Sulle strade di Andrea da Loka / Po poteh Andreja iz Loke, Špeter, Lipa, 1993
- VENUTI, Tarcisio: Costruttori, interpretazioni, armonie di linee e misure nelle absidi tardogotiche delle Valli del Natisone - 1477-1549, v *Valli del Natisone / Nediške doline*, Špeter, Lipa, 2000
- VENUTI, Tarcisio: Considerazioni storico artistiche sugli altari dorati delle Valli del Natisone, v *Valli del Natisone / Nediške doline*, Špeter, Lipa, 2000

uff. sup. 2. omara

TRINKOV KOLEDAR 2002

Inv.št.: 5779

